

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Дискреционо кривично гоњење малолетника

(мастер рад)

Ментор
Проф. др Иван Илић

Студент
Теодора Д. Манић
Број индекса: М014/23-О

Ниш, 2024. године

САДРЖАЈ

УВОД	1
I МАЛОЛЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА КАО ПРОБЛЕМ САВРЕМЕНОГ ДОБА	6
1.1. Појмовно одређење малолетничке делинквенције	7
1.2. Старосне границе малолетства.....	9
1.3. Млади у сукобу са законом.....	11
1.4. Фактори малолетничког криминалитета.....	12
II ДРЖАВНА РЕАКЦИЈА НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ	15
2.1. Кривичноправни положај малолетника	16
2.2 Кривичнопроцесни положај малолетника	18
2.2.1. Положај кривичног суда	22
2.2.2. Положај јавног тужиоца за малолетнике	28
2.2.3. Положај браниоца малолетника.....	31
III НАЧЕЛО ЛЕГАЛИТЕТА И НАЧЕЛО ОПОРТУНИТЕТА.....	34
3.1. Начело легалитета кривичног гођења	35
3.2. Начело опортунитета кривичног гођења.....	37
3.2.1. Пресумпција невиности и начело опортунитета	39
3.2.2. <i>Res judicata</i> и начело опортунитета	41
3.2.3. Сврха примене начела опортунитета	42
IV ДИСКРЕЦИОНО КРИВИЧНО ГОЋЕЊЕ МАЛОЛЕТНИКА	44
4.1. Законска регулатива	44
4.2. Анализа законске регулативе.....	46
4.3. Безусловни опортунитет према малолетницима.....	49
4.4. Условни опортунитет према малолетницима.....	52
4.4.1. Условно покретање поступка према малолетницима	52
4.4.2. Условна обустава покренутог поступка према малолетницима	54
4.4.3. Институт васпитних налога.....	55
4.4.4. Законска (и подзаконска) регулатива васпитних налога	58
4.4.5. Сврха васпитних налога	60
4.4.6. Врсте и одабир васпитних налога	61
4.4.7. Улога Центра за социјални рад.....	64
4.5. Дискреционо гођење када се малолетник налази на извршавању кривичне санкције..	67
4.6. Последице дискреционог гођења малолетника	69

V ДИСКРЕЦИОНО КРИВИЧНО ГОЊЕЊЕ МАЛОЛЕТНИКА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ .	71
VI ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ - ПРИМЕНА ВАСПИТНИХ НАЛОГА ПРЕД ВИШИМ СУДОМ У НИШУ У ПЕРИОДУ ОД 2019. ДО 2024. ГОДИНЕ	78
6.1 Досадашња истраживања примене васпитних налога	78
6.2 Резултати истраживања	80
6.3. Емпиријско истраживање – примена васпитних налога пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу у периоду од 2019. до 2024. године.....	82
ЗАКЉУЧАК.....	96
ЛИТЕРАТУРА	100
САЖЕТАК	104
SUMMARY	106
БИОГРАФИЈА.....	108
ИЗЈАВЕ ЗАХВАЛНОСТИ.....	109

УВОД

Младост, неискуство, сугестибилност, посебне потребе малолетних лица су свакако основи на којима се темељи даља потреба за усавршавањем и реформама малолетничког кривичног правосуђа, како у свету, тако и у Републици Србији, а ради ефикаснијег сузбијања малолетничке делинквенције. У савременом добу, тенденција раста малолетничке делинквенције, све већег броја малолетника који су у сукобу са законом, твори један од најозбиљнијих и најзахтевнијих проблема за правосудни систем уопште. Држава, као организовани облик друштвене заједнице, има законску обавезу да заштити основне друштвене вредности. Универзалне друштвене вредности, али и добра иманентна конкретном друштву, могу бити нападнута понашањима појединаца и група које те вредности повређују или угрожавају. Из тих разлога, држава има овлашћење да примењује инструменте кривичног законодавства, чиме инкриминише таква понашања, предвиђајући их као кривична дела.¹

У Републици Србији, малолетничко кривично право, регулисано је Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица који је на снази већ деветнаест година. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица садржи одредбе које се примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела, одредбе које се односе на материјално кривично право, органе који га примењују, кривични поступак и извршење кривичних санкција према малолетним учиниоцима кривичних дела.² Малолетничко кривично право део је кривичног права Републике Србије, и као такав део, одликује се бројним специфичностима у односу на кривично право које се примењује према пунолетним лицима. Скуп законских норми Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица представља оквир за одређивање правног положаја малолетника, посебног третмана у поступању према малолетницима као учиниоцима кривичних дела, установљење њихових права и обавеза, као и потребе за даљом ресоцијализацијом, образовањем малолетника, посредством и радом надлежних органа специјализованих за

¹С. Кнежевић, *Кривично процесно право – општи део*, Ниш, 2019, стр. 3

²Члан 1. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005 - у даљем тексту ЗОМУКД

разумевање потреба малолетника, а како би се младима обезбедио несметан даљи развој и пут ка бољој будућности.

Досадашњи систем реаговања на малолетничку делинквенцију, исказује одређени ниво мањкавости, са јасним индицијама ка потреби увођења реформи малолетничког кривичног правосуђа Републике Србије. Потреба за адекватнијом, ефикаснијом стратегијом реаговања на малолетничку делинквенцију огледа се кроз развој кривичног права уопште, увођењем нових међународних стандарда, променом савременог света, те је извесно да и самостална целина којом је регулисано питање малолетника као учинилаца кривичних дела, мора ићи у корак са новонасталим променама на пољу кривичног права. Није на одмет истаћи да важећи Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица свакако представља значајан искорак у погледу заштите малолетних лица, а у односу на претходна законска решења, те исти полази од идеје ресторативне правде и доследно је развија, прати нове тенденције у науци малолетничког кривичног права, предвиђа могућност „скретања“ кривичног поступка, и по први пут, примену васпитних налога као алтернативне мере, чиме се даје примат ванинституционалном третману и чиме се инсистира на стицању посебних знања и стручном усавршавању свих субјеката који чине систем малолетничког кривичног правосуђа.³

Кривичноправна заштита друштвених вредности остварује се кроз покретање и вођење кривичног поступка против лица за које постоје основи сумње да је извршило кривично дело.⁴ На основу таквог одређења кривичноправне заштите, произилазе и основна начела кривичног гоњења и то: начело официјалности, начело легалитета, начело опортунитета и начело оптужбе. Од значаја за предмет мастер рада је начело опортунитета које се манифестује дискреционим гоњењем малолетних учинилаца кривичних дела. Дискреционо гоњење малолетника је законом установљена могућност јавног тужиоца за малолетнике да у сваком конкретном случају процењује целисходност покретања кривичног поступка према малолетним учиниоцима кривичних дела. Наведеним овлашћењем, јавни тужилац за малолетнике се може користити како пре покретања припремног поступка према малолетницима, тако и у току самог припремног стадијума

³В. Вековић, *Систем извршења кривичних санкција*, Београд, 2010, стр. 156

⁴С. Кнежевић, *op.cit.*, стр. 49

кривичног поступка.⁵ Важећи Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица предвиђа низ законских одредби којима је регулисана примена начела опортунитета у поступцима према малолетницима, те је законом децидирано прописано да се начело опортунитета манифестује кроз: дискреционо гоњење малолетника за лакша кривична дела, дискреционо гоњење кад се малолетник већ налази на извршавању кривичне санкције, условно покретање поступка према малолетницима, обуставу поступка због нецелисходности и условну обуставу поступка.⁶

Полазну основу за прихватање нове стратегије кривичноправног реаговања чини став да, кад год је то могуће, треба избегавати формалноправну процедуру у случајевима малолетника, поготову ако се ради о лакшим делима (тзв. багателном криминалу) и онда када се процени да се очекивани ефекти могу постићи применом алтернативних мера, изван судског поступка.⁷ Предмет мастер рада је анализа појма малолетничке делинквенције, проблема малолетничког криминалитета, са акцентом на позитивна законска решења која уређују кривични поступак према малолетницима, са посебним освртом на поједине законске одредбе којима је уређен институт васпитних налога. Након представљања и објашњења проблема малолетничке делинквенције, у мастер раду биће осврта и на анализу важећег Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, са акцентом на предности и мане закона, те ће посебно бити указано и на појмовно одређење примене начела опортунитета према малолетницима. Даље ће у раду бити детаљно изложен и објашњен поступак дискреционог гоњења малолетника, институт васпитних налога и примена истих, уз образложење важности улоге коју има Центар за социјални рад у посебним кривичним поступцима према малолетницима.

Настојаћемо да у мастер раду изложимо резултате емпиријског истраживања у вези примене васпитних налога у поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела у временском периоду од 2019. до 2024. године, а које истраживање је обављено пред Вишим судом у Нишу и пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу. Анализом прибављених статистичких података о полној и старосној структури, о броју малолетника који се јављају

⁵В. Ђурђић, Дискреционо гоњење малолетних учинилаца кривичних дела, *Теме: часопис за друштвене науке Универзитета у Нишу*, бр. 2, Vol. XXXV, стр. 404

⁶Видети чланове 58, 62, 70. и 71. ЗОМУКД-а

⁷Д. Васиљевић, Васпитни налози и посебне обавезе са посебним освртом на улогу школе; у: Радовановић Д. (ур.), *Поремећаји понашања у систему образовања*, Београд, 2008, стр. 359

као учиниоци кривичних дела, као и о многобројним факторима који појединачно или у целини утичу на малолетнике, утврдиће се тенденција раста малолетничког криминала, али и важност јавног тужиоца за малолетнике приликом примене института васпитних налога, као и пасивно држање кривичног суда за малолетнике. Мастер рад ће у својој сржи представљати резултате емпиријског истраживања, поткрепљене теоријским разматрањима, са критичким освртом аутора, а све са тежњом да се укаже на проблеме и бенефиције дискреционог гоњења малолетних учинилаца кривичних дела и значаја примене васпитних налога према малолетницима.

На основу наведеног, произилази да ће мастер рад бити посвећен примени начела опортунитета у поступцима према малолетницима, односно дискреционом гоњењу малолетника, чиме се избегава неумерена и строга реакција правосудних органа и правосудног система уопште, а поводом малолетничке делинквенције. О малолетничкој делинквенцији и малолетницима уопште постоји велики број стручне литературе, а брига о младима, њихов правилан развој и припрема за будући живот најзначајнији је циљ којем друштво треба тежити у целини.

Теоријски значај мастер рада огледа се у детаљној и свеобухватној анализи поступка дискреционог гоњења малолетних учинилаца кривичних дела, применом васпитних налога у поступцима према малолетницима и обуставом поступка применом начела опортунитета. Циљ сваке правне државе је да правосудни систем доведе до савршенства, а када је реч о деци, малолетницима, изузетан значај огледа се у поштовању њихових права као учесника у судском поступку који може знатно утицати на даљи правилан развој младих особа. Због тога је важно обрадити ову тему како би се допринело што ефикаснијем, економичнијем, правичнијем поступању према малолетницима, са дужном пажњом коју исти захтевају као посебна категорија учинилаца кривичних дела.

Практичан значај мастер рада огледа се кроз анализу како законских решења, тако и кроз резултате емпиријског истраживања, којима се указује на посебну важност неформалног поступања према малолетницима, њиховој заштити и ресоцијализацији, уз поштовање и примену начела ресторативне правде. Практичан значај рада огледа се и на индикације постојања проблематичних решења којима се уређује положај малолетника и кривични поступак према малолетницима, али и недовољно залагање и рад кривичног суда као правосудног органа који је дужан да штити права сваког грађана.

Из свега претходно наведеног, произилази закључак да је циљ мастер рада указивање на мане и позитивне аспекте дискреционог гоњења малолетника. Циљ мастер рада је излагање потребе за посебним поступањем према малолетницима и додатном реформом малолетничког правосудног система, а са приоритетом обезбеђивања младима пут ка бољој будућности, са освртом на важност примене диверзионог модела поступања према малолетницима како би се спречила штета која може наступити у погледу даљег правилног развоја малолетника.

Имајући у виду да је право сложена и несавршена појава, приликом израде мастер рада користиће се следећи методи: језичко тумачење, дескриптивни метод, нормативни метод, упоредно-правни метод, статистички метод и метод анализе садржаја.

I МАЛОЛЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА КАО ПРОБЛЕМ САВРЕМЕНОГ ДОБА

Последњих година сведоци смо да постоји изражен интерес, како јавни, тако и академски, за малолетничком делинквенцијом и ефикасним сузбијање проблема малолетничке делинквенције. Размера проблема малолетничке делинквенције изазива различите одговоре државних власти и правосудног система уопште, те широм света постоји тенденција побољшања рехабилитације и пружања подршке адолесцентима. Дугогодишња истраживања на пољу малолетничког кривичног права, осветлила су комплексне и разноврсне потребе деце која долазе у сукоб са законом. Велики део стручне литературе стоји на темељу значајне разлике између криминолошких, социолошких и биомедицинских истраживања, а која у збиру свакако могу допринети разумевању појаве малолетничке делинквенције.⁸

Малолетничка делинквенција је присутна у свим друштвеним системима, с тим што у много чему испољавање и концентрација малолетничке делинквенције зависи од развијености друштва у којем млади одрастају, од социјалних, економских, културолошких и других фактора који могу значајно утицати на развој малолетничке делинквенције као проблема савременог доба.⁹ Битна карактеристика савременог реаговања на малолетничку делинквенцију је оријентација на подручју предупређења девијација у понашању, односно на неутралисање или укидање корена, узрока, услова, повода и изворишта таквог понашања, што у ствари представља антиделинквентно деловање.

Многа дешавања у Републици Србији и у свету, утичу на младе, појачавајући њихову несигурност, деструктивност, суровост, недовољно развијену емпатију,

⁸S.Young, B. Greer, R. Church, *Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: a global perspective*, BJPsyche Bulletin br. 1, Vol. 42, str. 21

⁹Иако се у пракси не поклања довољан степен пажње овом проблему, све чешћа појава малолетника као учинилаца тешких кривичних дела и те како доприноси великом хендикепу данашњег друштва – малолетничкој делинквенцији. Није на одмет рећи да се питање овог проблема не тиче само Републике Србије, иако се и унутар граница наше државе и дан данас осећају трагичне последице неких од најстрашнијих злочина почињених од стране младих. Република Србија и даље памти трагедију која се десила дана 03.05.2023. године у Основној школи „Владислав Рибникар“ у Београду, када је малолетни ученик убио девет ђака и чувара школе. Није на одмет истаћи и злочин који се десио 2019. године у калифорнијској школи „Sogus“ када је 16-огодишњак пуцао и том приликом убио двоје и ранио троје ђака. Само годину дана раније, 2018. године и средња школа „Maršal“ у Бентону, у Кентакију, видела је исте сцене на ходницима некад безбрижних школских дана – малолетника који је извршио убиство двоје ученика, а којом приликом је десеторо ђака ранио. Дакле, проблем малолетничке делинквенције тиче се читавог глобалног система и неопходно је активније радити на решавању и отклањању последица негативних утицаја на младе, а како би се проблем решио у самој сржи истог, с обзиром на то да смо сведоци последица катастрофалних и трагичних размера.

претварајући њихову младост у честу борбу којој следи гоњење од стране правосудних органа, казне и репресивне мере које спроводи држава у циљу спречавања даљег развитка девијантног понашања малолетника. Несумњиво је да су млади онакви какво нам је и друштво данас, али исто тако је и ноторна чињеница да на младима свет остаје, те да су они једина нада за неком бољом будућношћу и новијим реформама постојећег стања. Уколико се младима превише дозволи, те малолетничка делинквенција буде олако узета као „не тако велики проблем“ у кривичном правосуђу, наспрам многих, на изглед, битнијих и значајнијих проблема, савремено доба остаће преоптерећено проблемом малолетничке делинквенције која од самог почетка захтева ефикасну и правовремену реакцију државних органа, а у циљу сузбијања, али и даље превенције појаве исте.

Не може се дозволити да бремене кривице због раста малолетничке делинквенције носе само млади, који се често јављају као учиниоци одређених кривичних дела. Напротив, у корак са светом, мења се живот и онај свет у којима су одрастале и сазреле генерације пре нас, ни по чему није налик свету у којем данас најмлађи чланови друштва одрастају. Постати друштвено прихватљив данас је императив, а брз темпо живота, друштвене мреже и уздрман систем вредности, делују збуњујуће на младе. Потрага за идентитетом и испуњењем очекивања породице и околине представља нимало лак задатак који се поставља младима.¹⁰ Управо из наведених разлога, важно је разумети срж проблематике појаве делинквентног понашања код малолетника, те правилним утицајем на развој малолетника, искоренити било какве антисоцијалне и криминалне промене понашања деце.

1.1. Појмовно одређење малолетничке делинквенције

Криминалитет малолетника је предмет изучавања већег броја наука, као што су кривично право, криминологија, социологија, психологија, пенологија и многе друге. Друштвено негативно и неприхватљиво понашање младих заузима веома важно место у систему кривичноправног реаговања у циљу превенције и сузбијања таквог понашања малолетника.¹¹ По правилу се у многим научним, стручним радовима говори о

¹⁰М. Гојковић, Г. Гаврић, Р. Бабовић, Малолетничка делинквенција као проблем савременог доба, *Зборник радова Бања Лука, Поремећаји у понашању дјеце и младих*, бр. 1/2022, Vol. VII, стр. 149

¹¹С. Константиновић Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011, стр. 275

малолетничкој „делинквенцији“, пре него о „криминалитету“ малолетника.¹² Постоји битна разлика између појма „криминалитет“ и „делинквенција“, а нарочито узимајући у обзир да се криминалитет односи на вршење кривичних дела на одређеном подручју, док се делинквенција не везује уско за вршење кривичних дела, те се она односи на сва понашања противна друштвено устаљеним нормама, која као таква могу бити прописана законом као кривична дела, али и сва остала понашања које друштво карактерише као недозвољена и антисоцијална.

У стручној литератури се под појмом „малолетничка делинквенција“ подразумева широк спектар понашања младих, од оних непримерених и неприлагођених друштву, па до тешких облика криминалног понашања. У литератури, криминолози су заузели став да преовлађују два схватања појма малолетничке делинквенције, и то уже и шире схватање. Према ширем схватању, малолетничку делинквенцију чине сви облици девијантног понашања и то од предделинквентних понашања, па све до оних понашања која су у кривичном законодавству инкриминисана као таква.¹³ Као што је већ било речи, а како то потврђује и шире схватање појма малолетничке делинквенције уопште, извесно је да делинквентна понашања младих обухватају и сва она понашања супротна моралним, устаљеним нормама друштва. Из наведених разлога се често за малолетничку делинквенцију употребљава и термин „преступништво“. Под преступништвом младих подразумевамо сва друштвено неприхватљива понашања младих, како оне облике понашања који су у законодавству прописани и одређени као кривична дела или пак прекршаји, тако и све остале поступке и понашања младих који по своме карактеру захтевају одређену примену васпитних и других социјалних мера (беспосличарење, скитња, бежање од куће, конзумација алкохола, дрога и других психоактивних супстанци...), а која понашања друштво у целини не одобрава као социјално прихватљива.¹⁴

¹²Сматрамо да постоји суштинска разлика између појма „криминалитет“ и појма „делинквенција“, а која разлика се добија најпре језичким тумачењем. Наиме, криминалитет је негативна друштвена појава и представља свеукупност криминалних радњи на неком подручју. Са друге стране, делинквенција је уско везана за кршење одређених друштвених норми, односно везана за сва негативна и антисоцијална понашања младих, а која су проузрокована бесом, љутњом, агресијом, нетрпељивошћу. Малолетничка делинквенција је понашање које је везано за популацију малолетника, док је криминалитет широко распрострањен и у употреби је за целокупно друштво, за масовне појаве криминалног понашања на одређеном простору и у одређеном времену.

¹³С. Константиновић Вилић, М. Костић, В. Николић Ристановић, *Криминологија*, Ниш, 2012, стр. 219

¹⁴*Ibid*, стр. 220

Према ужем схватању појма малолетничке делинквенције, за разлику од ширег, овде подразумевамо само она понашања која су инкриминисана у кривичним законима као кривична дела.¹⁵ Теоретичари су заузели становиште да треба пре прихватити уже схватање малолетничке делинквенције, те да су сва остала понашања малолетника која потпадају под шире схватање малолетничке делинквенције само одраз предделинквентног понашања, које треба представити узбуну довољно моћну да се приступи превенцији даљег делинквентног понашања младих.

1.2. Старосне границе малолетства

Чланом 3. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица регулисане су старосне границе малолетства. Малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година живота. Млађи малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило шеснаест година живота. Старији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило шеснаест, а није навршило осамнаест година живота. Млађе пунолетно лице је лице које је у време извршења кривичног дела навршило осамнаест, а у време суђења није навршило двадесет једну годину.¹⁶

Република Србија је доношењем Закона о ратификацији Конвенције Уједињених Нација о правима детета усвојила један створен свеобухватни корпус права деце, а којом Конвенцијом су деца, по први пут у историји међународног права уопште, добила свеобухватни корпус права и заштиту прокламованих права. Првим делом Конвенције Уједињених нација о правима детета предвиђено је да се дететом сматра свако људско биће које није навршило осамнаесту годину живота, под условом да се, на основу закона који се односи на децу, пунолетство не стиче раније.¹⁷

¹⁵И у Кривичном законнику Републике Србије из 2019. године прописано је, већ у првом члану, да нема кривичног дела, нити казне, без закона. - Члан 1. Кривичног законика, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр, 107/2005 – испр, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019 (у даљем тексту КЗ). У том смислу, под ужим схватањем малолетничке делинквенције подразумевају се сва понашања која су, као и за пунолетна лица, прописана кривичним законодавством као кривична дела или прекршаји.

¹⁶Члан 3. ЗОМУКД-а

¹⁷Члан 1. Закона о ратификацији Конвенције Уједињених Нација о правима детета, *Службени гласник СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Службени гласник СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97 (у даљем тексту Конвенција о правима детета из 1989. године)

Одређење старосних граница малолетства важно је са аспекта постављања унутрашњих граница малолетства на основу којих се малолетници међусобно разликују. Законодавац је био децидиран поводом одређивања старосних граница малолетства, међутим ипак сматрамо да је потребно проучити накнадно питање померања старосних граница малолетства, узимајући у обзир да се често у пракси јављају ситуације када и „деца“ врше тешка кривична дела.¹⁸ Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица прописано је да се лицу које у време извршења противправног дела, у закону предвиђеног као кривично дело, није навршило четрнаест година, не могу изрећи кривичне санкције, нити применити друге мере које предвиђа овај закон.¹⁹ За разлику од прописаног минималног узраста за кривичну одговорност, евидентно је да је у српском малолетничком праву горња старосна граница малолетства постављена на опште прихваћен узраст од осамнаест година. Ипак, сведоци смо честих немилих дешавања у Републици Србији и у свету, те се намеће питање оправданости јачања репресије државе, а под тим се пре свега мисли на потенцијално ширење круга лица која могу бити обухваћена кривичноправном реакцијом, што би узрочно-последично довело до снижавања старосне границе кривичне одговорности малолетника.²⁰ Да ли је то најбоље решење за сузбијање малолетничке делинквенције, или ипак решење овог проблема треба тражити у бољој, свеобухватнијој превенцији делинквентног понашања малолетника, остаје једно од нерешених питања. Уз поштовање различитих ставова, сматрамо да уместо јачања државне репресије, важније је усмерити пажњу на развијање и пуну примену програма превенције малолетничке делинквенције, са посебним акцентом на примену ресторативне правде и јачању система којима је у надлежности посебна брига о младима, њиховом васпитању, образовању и даљој припреми за будућност у којој се исти неће појављивати као делинквенти, а о чему ће бити речи касније у мастер раду. Ипак, није на одмет указати да је сасвим извесна потреба за имплементацијом програма усмерених ка јачању способности младих да ненасилним начином реше постојаће конфликте, те да уз разумевање и емпатију, прихвате постојање различитости, као и да се правовремено успостави систем помоћи и подршке малолетницима, како учиниоцима кривичних дела

¹⁸Поштујући одредбе закона, под „децом“ сматрамо свако људско биће које није напунило 14 година живота

¹⁹Члан 2. ЗОМУКД-а

²⁰С. Ћопић, Снижавање старосне границе кривичне одговорности: вечита дилема?, *Часопис за кривичне науке Crimen*, Правни факултет Универзитета у Београду, бр. 3/2023, Vol. XIV, стр. 237

или онима који тек исказују пределинквентна понашања, тако и малолетницима који се често јављају као жртве малолетничке делинквенције.²¹

1.3. Млади у сукобу са законом

Адолесценција је период када често долази до пораста понашања којима се нарушавају друштвене и законске норме. Истраживања која су спроведена на анонимним испитаницима су показала да је кршење закона веома често у периоду адолесценције, те да чак 90% адолесцената учини по неко кривично дело, а која су најчешће лакше природе (најчешће лакши имовински преступи).²² Увођењем нових реформи кривичног правосуђа на међународном нивоу, али и реформи целокупног правног система уопште, нови концепт заштите од младих који су у сукобу са законом бива оснажен и у много чему измењен. У савременим правним системима акценат није стављен искључиво на заштиту друштва од младих који су у сукобу са законом, већ и на заштиту главног актера – младог преступника.²³

По обиму, на основу досадашњих истраживања, утврђено је да је појава „младих у сукобу са законом“ значајно заступљена у укупном криминалитету већине земаља у свету. Пракса је показала да се међу делинквентима најчешће јављају малолетници мушког пола, те да је заступљеност малолетница женског пола знатно мања. Током спровођења истраживања, утврђено је да су највише вршена следећа кривична дела: крађа, тешка крађа, одузимање моторног возила, а у нешто мањем обиму и разбојничка крађа.²⁴ Поред имовинског криминалитета, заступљени су и други облици малолетничког криминалног понашања, као што је трговина оружјем, утеривање дугова, препродаја дроге, а значајно су заступљена и кривична дела против полне слободе и против живота и тела. Није ретко у пракси да агресивна и неконтролисана понашања малолетници испољавају често према

²¹*Ibid*, стр. 243

²²Д. Васиљевић, *op.cit*, стр. 359

²³*Ibid*, стр. 9

²⁴С. Константиновић Вилић, М. Костић, В. Николић Ристановић, *op.cit*, стр. 223

члановима породице, према оцу, мајци, родбини, или пак према својим вршњацима и школским друговима.²⁵

Није на одмет истаћи да постоје и одређена кривична дела која малолетници готово никада не врше, а нарочито када је у питању политички криминалитет, дела против службене дужности и кривична дела привредног криминалитета.²⁶ Због чега се ретко јављају малолетници као учиниоци пређашње наведених кривичних дела? Од изузетне је важности степен развијености и способности, поседовање одређених знања и вештина, али и положаја у друштву, да би неко лице извршило одређено кривично дело. Младе особе које су у сукобу са законом, поступају мимо законских и друштвених норми у обиму њихових способности да поимају свет који их окружује и да се у истом сналазе, те је нереално очекивати да малолетник може извршити нека од наведених кривичних дела, а све из разлога недовољне компетентности и способности. Из тих разлога, најчешће малолетници свој „бунт“²⁷ репродукују извршењем неких од имовинских дела или пак, у најтежим случајевима, нека од тежих кривичних дела против живота и тела или полне слободе. Ипак, како бисмо сагледали малолетничку делинквенцију и разлоге због којих се све више јавља младих у сукобу са законом, неопходно је указати на факторе који утичу на младе, али и дати одговор на питање: „Шта када малолетник доспе у не тако милосрдне руке правосудног система?“.

1.4. Фактори малолетничког криминалитета

Најчешће постављено питање када се ради уопштено о појави противправног, криминалног понашања, јесте питање: „Зашто?“. Теоретичари ипак стоје на оправданом становишту да је немогуће са извесношћу дати конкретан, универзалан одговор на

²⁵ *Ibid*, стр. 225; више о статистичким подацима младих у сукобу са законом на територији Републике Србије и на територији подручја Вишег суда у Нишу биће изложено и образложено даље у мастер раду, у делу који је посвећен обављеном емпиријском истраживању.

²⁶ М. Бошковић, *Криминологија*, Нови Сад, 2007, стр. 479

²⁷ Није на одмет истаћи да младалачки бунт не мора нужно резултирати извршењем кривичних дела или пак антисоцијалном понашању. Младалачки бунт је нормалан и са једног аспекта је и здрав, он је покретач младих да унапреде и побољшају свет који их окружује, међутим, у недостатку правилне мотивације и одређеног садржаја, може резултирати делинквентним понашањима. Потреба за друштвеном прихватљивошћу и популарношћу, изигравањем квазихероја, млади често „склизну“ са правог пута и своје потребе остварују насилничким понашањем, у циљу проналаска сопственог идентитета

постављено питање, те је још увек предмет бројних интересовања и истраживања добијање одговора на питања зашто је неко извршио одређено кривично дело, те шта конкретно утиче на појаву малолетничког криминалитета и делинквентног понашања код малолетника уопштено. Постоје многи злочини који су ирационални, непогодни за анализу, непредвидиви, исти се ни на који начин не могу спречити, нити се појединци могу заштитити. Постоје, са друге стране, и они који су захтевали одређену припрему, прецизно организовање и прорачунатост у поступању. Са треће стране, помиње се и мишљење да су многе злочине „изазвале његове жртве“.²⁸ Ако фокус ставимо на етиологију малолетничке делинквенције, иста се сагледава у оквиру етиологије криминалитета, односно макро и микро узрочности уопште. Ипак, није на одмет истаћи да, с обзиром да се ради о делинквентима који се по много чему разликују од пунолетних лица, и те како је од суштинске важности указати на одређене специфичности које постоје у деловању појединих криминогенних фактора.²⁹

Добијањем одговора на питање шта доводи до појаве проблема малолетничке делинквенције, односно, шта је узрок појаве исте, добијамо и одговор на питање како спречити и сузбити појаву малолетничке делинквенције. Од етиолошких сазнања зависи читав низ криминално - политичких мера које се могу предузети и применити, као и пенолошки третман малолетника као учинилаца кривичних дела. Из наведених разлога је битно утврдити феноменолошке карактеристике ове негативне друштвене појаве.³⁰

Као један од најчешћих узрока који су се показали истраживањем јесте утицај који на малолетнике има дефицијентна³¹ и деградирана³² породица у којима млади одрастају. Значај породице када су у питању криминолошка истраживања произилази из чињенице да се деца у њој рађају, одрастају, усвајају одређене вредности, уверења и понашања која су

²⁸Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2010, стр. 122

²⁹С. Константиновић Вилић, М. Костић, В. Николић Ристановић, *op.cit.*, стр. 226

³⁰Ф. Мирић, *Савремена схватања феноменологије и етиологије малолетничке делинквенције* – докторска дисертација, Ниш, 2014. стр 15

³¹Под дефицијентном породицом подразумевамо непотпуне породице, условљене најчешће разводима брака или смрћу, непознавањем једног од родитеља, те дете приликом одрастања нема фигуру оба родитеља која му је неопходна за правилан раст и сазревање.

³²Под деградираном породицом подразумевамо оне породице које одликују лоши породични односи, константни сукоби, у којима дете одраста гледајући и усвајајући насилне обрасце понашања.

карактеристична за конкретну културу којој породица припада.³³ Посебан облик деградиране породице представља „криминогено породично огњиште“, односно, ситуације када родитељи наводе малолетну децу на делинквентно понашање.³⁴ Неповољне материјално - економске прилике у породицама наводе се, такође, као веома значајан фактор малолетничке делинквенције, а нарочито када су у питању кривична дела против имовине. Многобројна истраживања бавила су се питањем утицаја породице на делинквенцију, а одређени теоретичари су открили да је делинквенција на одређени начин повезана са осећајем привржености између родитеља и детета. Привржена деца ће највише времена проводити са родитељима, те ће родитељи често бити присутни у свим сферама дететових одлука у којима ће се дете увек питати “Шта ће рећи мама или тата?”. Управо тај степен до којег дете брине шта ће родитељ мислити о њему је кључан у његовом правилном понашању. У садејству свих осталих дисфункција у породици, а поготову у оним породицама у којима недостаје поштовање и љубав, резултираће негативним фрустрацијама код деце.³⁵

Од осталих социјалних фактора који утичу на малолетничку делинквенцију су свакако и школско образовање, васпитање, те малолетници често, услед незаинтересованости за учењем, услед незанимљивости садржаја одређених предмета, у школском периоду почињу да беже са часова, скитају, отпочињу употребу алкохола и психоактивних супстанци, а што резултира вршењем кривичних дела.³⁶ Ни мало мање битан фактор који утиче на малолетничку делинквенцију је свакако и одрастање у ратном окружењу, економске кризе, затим примитивизам, заосталост, промена система вредности, а што је довело до постојања великог броја, не само делинквентних, него и деградираних младих личности. Озбиљна и насилна кривична дела која врше малолетници, повезана су и са здравственим, образовним, професионалним, међуљудским последицама које се виде у одраслом добу. У периоду адолесценције, млади су склони злоупотреби супстанци које могу да доведу до појаве делинквенције и насилничког понашања.³⁷

³³В. Вековић, Породица порекла и малолетничка делинквенција, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 80, Vol. LVII, стр. 260

³⁴С. Константиновић Вилић, М. Костић, В. Николић Ристановић, *op.cit.*, стр. 227

³⁵W. Gove, R. Crutchfield, The Family and Juvenile Delinquency, *The sociological Quarterly*, br. 3, Vol. 23, str. 301-302

³⁶*Ibid*

³⁷S. Tarolla, E. Wagner, J. Rabinowitz, J. Tubman, Understanding and treating juvenile offenders: A review of current knowledge and future directions, *Agression and violent behavior*, Vol. 7, str. 128

Неизоставан је и фактор личности малолетника, те се он објашњава специфичностима у телесним и психичким променама везаним за доба адолесценције. Наиме, у том периоду јавља се појачана тежња за самосталним развојем и појачаним наглашавањем свога „ја“, код дечака се најчешће јавља неусклађеност између физичког и психичког развоја, а што доводи до испољавања охолости, злобе, противљења и уопштено супротстављања свим устаљеним нормама понашања. У истраживањима личности малолетних делинквената, као фактори малолетничке делинквенције истичу се следеће особине малолетних делинквената: нижи ниво интелигенције у односу на неделинквенте, агресивније личности, недостатак позитивних ставова, психопатске црте личности, претежно екстравертне личности.³⁸

Ипак, човек је према свему само резултат друштвеног „произвођења људи“, те он није рођен ни као лош, ни као добар. Човек при рођењу нема никакве људске особине, нема изграђене културне навике, морал и вредносни систем, већ само одређени број нагона и рефлекса, а што је једино предиспозиција да буде човек.³⁹ Из наведених разлога, важно је подстицати правилан развој деце и малолетника, пружити им адекватну заштиту, довољан степен образовања и разумевања света који их окружује, а како се млади никада не би појавили у улози делинквената пред правосудним органима и друштвом уопште.

II ДРЖАВНА РЕАКЦИЈА НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ

Реакција државе на појаву малолетничке делинквенције у много чему се разликовала кроз године, јер развој друштва, у корак је пратио и развој права уопште, али и других наука које су уско повезане са изучавањем проблема малолетничке делинквенције. У најстаријем периоду, малолетник као учинилац кривичних дела, био је према свом положају у кривичном праву, изједначен са пунолетним лицима. Јединствени систем санкција се заснивао на примени казни за све делинквенте, без обзира на пол или старосне границе.⁴⁰ Развојем психијатрије и психологије на прелазу између 18. и 19. века, дошло је до повезивања ових грана науке са правом, што је резултирало порастом интересовања за

³⁸*Ibid*, стр. 228

³⁹З. Николић, Агресивна понашања, узроци, последице и могућности сузбијања; у: Крон Л. (ур.), *Насилнички криминал, етиологија, феноменологија, превенција*, Београд, 2010, стр. 26

⁴⁰С. Константиновић Вилић, М. Костић, *op. cit*, стр. 275

личност учинилаца кривичних дела. Поменути развој наука допринео је увођењу старосних граница деце и одраслих, а што је било утемељено на недовољној зрелости и недовољном узрасту малолетника као учинилаца кривичних дела.⁴¹

Последњих година 20. века, у кривичном праву уопште, али и у пенологији као посебној грани кривичног права, малолетници се све више сагледавају као особе које су својим понашањем причиниле штету заједници и друштву, а не као учиниоци кривичних дела.⁴² Државна реакција на малолетничку делинквенцију у много чему је променила свој првобитан облик реаговања, те је данас нови приступ у сагледавању малолетничке делинквенције и њеном санкционисању посвећен примени начела ресторативне правде, а које начело се поред кажњавања, односи и на рехабилитацију, реконструкцију или обнављање.⁴³

2.1. Кривичноправни положај малолетника

Правни положај одређене категорије људи у правном систему представља скуп права и обавеза које ти субјекти имају у одређеном правном систему.⁴⁴ Као што је већ било претходно речи у мастер раду, у Републици Србији је 2005. године донет Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, који као *lex specialis* у односу на остале законске прописе који регулишу кривичну материју, утврђује права и обавезе и поступање према малолетницима. Међународни документ, Конвенција Уједињених Нација о правима детета која је усвојена дана 20. новембра 1989. на 44. заседању Генералне скупштине Уједињених Нација у Њујорку, чланом 40. прописује обавезу држава чланица да признају право сваког детета за које се тврди или је оптужено, или за које је признато да је прекршило кривични закон, да се са њим поступа на начин којим се подстиче његово осећање достојанствености и вредности, што јача његово поштовање права човека и основне слободе других и при чему се узимају у обзир узраст детета и жеља да се побољша његова реинтеграција и да оно преузме конструктивну улогу

⁴¹Т. Бугарски, Б. Ристивојевић, М. Писарић, Фактори малолетничког криминалитета – значајни егзогени фактори и њихове практичне импликације у судском поступку, *Социолошки преглед*, бр. 1, Vol. L, стр. 61

⁴²С. Константиновић Вилић, М. Костић, *op. cit.*, стр. 277

⁴³*Ibid*

⁴⁴Ф. Мирић, *op. cit.*, стр. 17

у друштву.⁴⁵ Кривичноправни положај одређен је и Стандардним минималним правилима Уједињених нација за малолетничко правосуђе⁴⁶, а која правила су донета године 1985. и пре доношења Конвенције Уједињених нација о правима детета. Иако правила немају обавезујући карактер, значајна су за малолетничко кривично право и уопштено положај малолетника, јер иста дају државама смернице за креирање посебних правосудних система који су специјално намењени малолетницима. Наведеним правилима се први пут у малолетничком праву говори о дискреционом поступању према малолетницима, отварајући пут за примену начела опортунитета према малолетницима када год је то са законске стране могуће. Уважавајући претпоставку невиности⁴⁷, на све малолетнике се иста примењује, а у свим фазама поступка се мора поштовати право на приватност, те се не сме објављивати идентитет малолетника.⁴⁸ У циљу заштите основних права малолетника, а насупрот класичним кривичним санкцијама и мерама, у савременом малолетничком праву је све чешћа примена алтернативних мера. Диверзиони модел реаговања на малолетничку делинквенцију подразумевања примену социјалних, образовно-васпитних и медицинских мера и поступака. Циљ увођења диверзионог модела и претходно наведених мера је избегавање вођења кривичног поступка, односно, обустављање већ покренутог кривичног поступка.⁴⁹

Руводећи се наведеним, али и многим другим међународним стандардима која омогућавају заштиту малолетника у кривичном правосуђу, а о чему ће бити речи у мастер раду у делу посвећеном кривичноправној заштити малолетника, постављени су валидни оквири за успостављање правног положаја малолетника. Република Србија се свакако може поносити тиме да је у позитивно кривично законодавство уградила савремене тенденције у приступу и поступању према малолетницима, иако процес реформи малолетничког кривичног правосуђа не сме бити окончан доношењем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица од 2005. године. О кривичнопроцесном положају малолетника, али и о улогама које у малолетничком

⁴⁵ Видети члан 40. Конвенције о правима детета од 1989. године

⁴⁶ У међународном праву позната и као Пекиншка правила.

⁴⁷ Претпоставка или пресумпција невиности једно је од главних начела кривичног поступка према којем се свако сматра невиним, док се његова кривица не докаже.

⁴⁸ Видети тачку 5. Пекинских правила од 1985. године; слично о томе говори и Ф. Мирић, *op. cit.*, стр. 22

⁴⁹ М. Стојановић, В. Жунјић-Павловић, Васпитни налози – савремени облик реаговања на малолетничку делинквенцију, *Зборник радова Правног факултета у Косовској Митровици - Право у функцији развоја друштва*, бр. 1/2019, Vol. II, стр. 52

кривичном правосудју припадају осталим субјектима попут кривичног суда, јавног тужиоца и браниоца, биће више речи у наставку мастер рада, са посебним освртом на моћну фигуру коју јавни тужилац има саобразно датим законским овлашћењима.

2.2 Кривичнопроцесни положај малолетника

Држава има законску обавезу да заштити основне друштвене вредности, односно поседује одређена овлашћења да примењује инструменте кривичног законодавства чиме се инкриминишу понашања појединаца, предвиђајући их као кривична дела. Нормама кривичног права потребно је прописати принудне мере, односно кривичне санкције, које ће се примењивати према учиниоцима кривичних дела, а то је задатак кривичног права, односно његове материјалноправне компоненте. Са друге стране, кривично процесно право представља процесноправну компонентну кривичног права, а чија је улога регулисање поступања овлашћених субјеката усмерених на утврђивање постојања и обима кривичноправног захтева државе према учиниоцу кривичног дела. Основна обележја кривичног процесног права су кривичнопроцесни субјекти, кривичнопроцесне радње, кривичнопроцесни однос, предмет и задатак ове гране права.⁵⁰

Када је реч о изворима кривичног процесног права, основни извор је свакако Законик о кривичном поступку од 2011. године, са последњим изменама и допунама од 2021. године. Међутим, овим процесним кодексом није регулисана компонента кривичноправне заштите малолетничког преступништва, те када говоримо о малолетницима као учиниоцима кривичних дела, основни извор малолетничког кривичног права Републике Србије је свакако Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Неки од споредних унутрашњих извора кривичног процесног права су Устав Републике Србије, Закон о уређењу судова, Закон о адвокатури, Закон о полицији и многи други.

Кривични поступак према малолетницима и кривичнопроцесни положај малолетника уопште одликује се низом специфичности који кривични поступак према малолетним учиниоцима кривичних дела одваја у једну посебну категорију и на тај начин малолетници постају део посебног кривичног поступка. Пратећи развој

⁵⁰С. Кнежевић, *op. cit*, стр. 4

кривичнопроцесног положаја малолетника, осврнућемо се на Законик о кривичном поступку донет дана 26. децембра 2001. године у којем је малолетнички кривичнопроцесни положај био регулисан одредбама главе XXIX. У овом Законнику су одредбе које се тичу малолетника истакнуте и одвојене у посебној глави процесног законодавства, а што даје нарочити значај малолетницима као учиниоцима кривичних дела и наглашава потребу за њиховим раздвајањем од осталих учиниоца кривичних дела.⁵¹ Када је реч о важећем Законнику о кривичном поступку Републике Србије, исти не регулише кривичнопроцесни положај малолетника, те је законска регулатива овог питања у целости регулисана Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Законик о кривичном поступку у неким својим одредбама спомиње малолетника као оштећеног, сведока, али и наводи неке посебне ситуације када је неопходно заштити интерес малолетника.⁵² Са друге стране, као што је већ било речи, целокупно регулисање кривичнопроцесног положаја, права и обавеза малолетника препуштено је Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

Занимљива карактеристика када су у питању малолетници огледа се још у моменту разликовања положаја малолетника у односу на пунолетне учиниоце кривичних дела, а која се огледа у предлогу „према“, односно предлогу „против“ који се употребљава када је реч о пунолетним учиниоцима. Наиме, када је реч о кривичним поступцима, од изузетног значаја је употребити предлог „према“ малолетним учиниоцима кривичних дела, уместо предлога „против“. На овај начин, пружена је додатна заштита малолетницима, која се огледа у блажем поступању према малолетницима и тежњи да се малолетни учиниоци кривичних дела не осећају као да су исти гоњени од стране државе, односно да се кривични поступак води против њих, већ према њима, у циљу њиховог даљег поправљања, репарације штете, ресоцијализације и омогућавања њиховог прилагођавања даљем свету без осећаја да су исти окарактерисани као криминалци против којих је нужно уперити снагу државе.⁵³

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица прописује да органи који учествују у поступку према малолетнику, као и други органи и установе од којих се траже обавештења, извештаји или мишљења, дужни су

⁵¹Ф. Мирић, *op. cit.*, стр. 45

⁵²Видети чланове 56, 94, 193, 304 и 363. ЗКП-а

⁵³Према малолетницима може значити и „у интересу малолетника“

да поступају најхитније како би се поступак што пре завршио.⁵⁴ Поштовање начела хитности важно је за кривични поступак према малолетницима и то начело произилази из задатка који кривични поступак носи са собом и који треба постићи – васпитни утицај на малолетника. Протеком времена и одуговлачењем спровођења поступка од најраније фазе поступка, спречила би се ефикасност у раду правосудног органа и њихова експедитивност, а што би довело до слабљења могућности за даљим поправљањем малолетника. Наведеним законским прописом, регулисани су и краћи рокови за предузимање и извршење процесних радњи.⁵⁵

Једна од битнијих карактеристика кривичнопроцесног положаја малолетника јесте свакако и законска одредба којом је прописано да су при предузимању радњи којима присуствује малолетник, а нарочито при његовом саслушању, учесници у поступку дужни да поступају обазриво, водећи рачуна о зрелости, другим личним својствима и заштити приватности малолетника, како вођење кривичног поступка не би утицало на његов даљи развој.⁵⁶ Чланом 49. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица прописано је да малолетник мора имати браниоца приликом првог саслушања, као и током читавог поступка, а што је још једна карактеристика која разликује кривичнопроцесни положај малолетника, у односу на пунолетна лица.⁵⁷

Битна разлика када је у питању кривичнопроцесни положај малолетника и кривични поступак према малолетницима уопште, огледа се у самом иницијалном акту којим се покреће кривични поступак. За разлику од редовних кривичних поступака против пунолетних учинилаца кривичних дела који се покрећу оптужним предлогом или оптужницом, поступак према малолетницима покреће се захтевом за покретање поступка према малолетницима. Тиме се још једном ставља акценат на посебан положај малолетника, али и на циљ којим тежи кривични поступак према истима.⁵⁸

⁵⁴Члан 56. ЗОМУКД-а

⁵⁵Ф. Мирић, *op. cit.*, стр. 49

⁵⁶Члан. 48. став 2. ЗОМУКД-а

⁵⁷Наиме, чланом 74. ЗКП-а прописано је у којим ситуацијама окривљени мора имати браниоца, а један од услова је и да се поступак води због кривичног дела за које је прописана казна затвора од осам година или тежа казна. За разлику од кривичног поступка против пунолетних учинилаца, код малолетника не постоји систем енумерације услова када је обавезна одбрана – малолетник мора имати браниоца, без обзира на врсту, тежину кривичног дела, стање учиниоца, од првог саслушања, па све до правноснажног окончања поступка.

⁵⁸Ф. Мирић, *op. cit.*, стр. 51

Једна од карактеристика кривичнопроцесног положаја малолетника јесте и та да се малолетнику не може судити у одсуству.⁵⁹ Малолетник се позива преко родитеља, односно законског заступника, осим ако то није могуће због потребе хитног поступања или других околности.⁶⁰ У циљу заштите малолетника, децидирано је законом прописано да се без дозволе суда не сме објавити ток кривичног поступка према малолетнику, нити одлука донета у том поступку. Објавити се може само онај део поступка, односно само онај део одлуке за који постоји одобрење, али у том случају не смеју се навести имена малолетника и други подаци на основу којих би се могло закључити о којим малолетницима је реч.⁶¹

Чланом 61. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица прописано је да се малолетник не може задржати у смислу члана 229. Законика о кривичном поступку и у том делу осликава се јасна потреба за изменом или допуном важећег закона који регулише кривично законодавство малолетника. Наиме, с обзиром да је важећи Законик о кривичном поступку мењан кроз године, садашњи са последњим изменама и допунама, у члану 229. регулише питања поднесака, односно основних правила о подношењу поднесака. Законик о кривичном поступку у члану 290. регулише могућност и услове задржавања на месту извршења кривичног дела, а у члану 294. задржавање осумњиченог. Дакле, због пропуста да се Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица реформира у корак са реформама осталих важећих кривичних законодавства, сведоци смо да у закону постоји наведени пропуст, који оставља могућност за даљим попуњавањем правних празнина, али и представља рупу окарактерисану недовољном заштитом малолетника. Како су и Кривични законик и Законик о кривичном поступку у корак били реформисани, неопходно је ускладити и закон који регулише малолетничко кривично право, а из очигледних разлога.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица разликује новије (васпитни налози) и традиционалне (кривичне санкције) облике кривичноправне реакције на криминалитет малолетника, те је на овај начин омогућен знатно шири приступ у домену примене мера које наступају *post delictum*. Полазећи од специфичности које са собом носи малолетничка популација у нашој доктрини и пракси преовлађује мишљење по коме се Закон о малолетним учиниоцима

⁵⁹Члан 48. став 1. ЗОМУКД-а

⁶⁰Члан 54. став 1. ЗОМУКД-а

⁶¹Члан 55. ЗОМУКД-а

кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица сврстава у ред модернијих закона који у себи садржи савременији приступ према малолетницима.⁶²

У много чему, на положај малолетника утичу и остали процесни субјекти попут јавног тужиоца за малолетнике, кривичног суда, али и браниоца, затим оштећени, родитељи, старатељи, као и остали државни органи, а о чему ће бити речи у наставку рада.

2.2.1. Положај кривичног суда

Када говоримо о процесуирању малолетника, корисно је најпре истаћи историјску улогу коју су имали малолетници у друштву и како је њихов посебан статус утицао на правно процесуирање младих преступника. Идеју да су деца на неки начин другачија од одраслих и стога вредна различитог третмана, можемо пронаћи још у најранијим правним записима попут Хамурабијевог законика. Овим законом представљен је преседан према којем се, када су у питању деца, према истима треба применити блажи третман од одраслих. Полазећи од идеје да су „деца невина и мање крива за злочиначке намере“ од одраслих, створен је потпуно одвојен правосудни систем у којем је улога државе да рехабилитује и брине о делинквентној деци, радије него да их кажњавају за незаконита дела.⁶³ Иако не постоји специјализовани суд за малолетнике, постоје одређене специфичности када је у питању положај кривичног суда, а на које ћемо указати даље у раду.

Законом о уређењу судова уређено је оснивање, укидање, врсте, делокруг и стварна надлежност суда, унутрашње уређење судова, судска управа, судско особље, правосудна управа, обезбеђење суда и средства за рад судова.⁶⁴ У нашем правном систему, према важећим законским прописима, не постоје посебни судови који решавају искључиво одређене правне ствари, попут кривичних судова. Ипак, у правној терминологији појам „кривични суд“ ипак поседује одређено значење и исти подразумева посебан персонални састав суда који у јединственом судском систему решава кривичне ствари.⁶⁵ Када је реч о кривичном поступку према малолетницима, у овим поступцима, у инокосном саставу

⁶²А. Радованов, И. Јоксић, Положај малолетника у породичном и кривичном праву Републике Србије, *Војно дело*, бр. 6, Vol. LXX, стр. 159

⁶³М. Kurlychek, В. Johnson, *The Juvenile Penalty: A Comparison of juvenile and young adult sentencing outcomes in criminal court*, *Criminology, Criminal Justice Periodicals*, issue 2, vol. 42, str. 488

⁶⁴Члан 1. Закона о уређењу судова, *Службени гласник РС*, бр. 10/2023 - у даљем тексту: ЗУС

⁶⁵С Кнежевић, *op. cit.*, стр. 111

поступа судија за малолетнике, а у зборном поступа веће за малолетнике. Судија за малолетнике је руководилац припремног поступка, док веће за малолетнике мериторно одлучује и састављено је од судије за малолетнике као председника већа и двојице судија поротника, по правилу различитог пола, као чланова већа. Занимљиво је истаћи на још једну ману важећег Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица која се огледа у потреби за даљим реформама, а која је садржана у члану 42. наведеног закона. Наиме, у наведеној одредби прописано је да се поступак према малолетнику у првом степену води пред судијом за малолетнике и већем за малолетнике *окружног суда*. Народна Скупштина Републике Србије је дана 16.12.2008. године усвојила нови Закон о уређењу судова, као и измене наведеног закона од дана 11.12.2009. године чија је примена почела дана 01.01.2010. године, а којим законом је заокружена нова систематизација судова и прописана је њихова надлежност. Наведеним законом је уређена нова структура правосудне власти на судове опште и посебне надлежности, те је уместо дотадашњег окружног суда образован Виши суд пред којим се и данас одвија првостепени поступак према малолетницима.⁶⁶ Дакле, наведена одредба егзистира у важећем кривичном малолетничком законодавству као још један доказ потребе његове реформе.

Када је реч о другостепеном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела, за исти је надлежно веће за малолетнике непосредно вишег суда, односно веће Апелационог суда, а које веће је састављено од тројице судија и одређује се распоредом послова у том суду. Веће за малолетнике одлучује о жалбама против одлука већа за малолетнике првостепеног суда, о жалбама против решења јавног тужиоца за малолетнике и судије за малолетнике у случајевима предвиђеним законом, као и у случајевима кад је законом одређено да одлучује веће за малолетнике непосредно вишег суда. Када веће за малолетнике суди на претресу, исто је састављено од двојице судија и тројице судија поротника.⁶⁷

Када је реч о кривичном поступку према малолетницима, важно је истаћи и постојање одређених услова који су постављени и судијама, али и јавним тужиоцима и браниоцима. Када је реч о судијама, наиме судија за малолетнике и судије већа за

⁶⁶Закон о уређењу судова, *Службени гласник РС*, бр. 116/2008 и 104/2009

⁶⁷Члан 43. ЗОМУКД-а

малолетнике морају бити лица која су стекла посебна знања из области права детета и преступништва младих. Судије поротници бирају се из редова наставника, учитеља, васпитача, као и других стручних лица која имају искуство у раду са децом и младима.⁶⁸

Када је реч о надлежности кривичног суда, можемо рећи да надлежност представља законом утврђено овлашћење кривичног суда да расветли и реши конкретну кривичну ствар. Узимајући у обзир критеријуме за заснивање надлежности, постоје три врсте надлежности: стварна, месна и функционална надлежност.⁶⁹ Према слову важећег Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника месно надлежан суд је, по правилу, суд малолетниковог пребивалишта, а ако малолетник нема пребивалиште или је оно непознато, месна надлежност се онда утврђује према боравишту малолетника. Поступак се може спровести и пред судом боравишта малолетника који има пребивалиште или пред судом места извршења кривичног дела, односно пред судом на чијем се подручју налази завод или установа за извршење кривичних санкција у којој се малолетник налази, ако је очигледно да ће се пред тим судом лакше спровести поступак.⁷⁰ Нарочита важност околности које се односе на личност окривљеног, исходовале су примарношћу критеријума одређивања месне надлежности према месту пребивалишта или боравишта окривљеног у поступцима према малолетницима.⁷¹

У ситуацијама када је малолетник учествовао у извршењу кривичног дела заједно са пунолетним лицем, поступак према малолетнику ће се раздвојити и спровести према одредбама важећег Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Поступак према малолетнику се може и спојити са поступком који се води против пунолетног лица и тада се исти спроводи према општим одредбама Законика о кривичном поступку, само ако је спајање неопходно ради свестраног разјашњења ствари. Решење о томе доноси веће за малолетнике Вишег суда, а према важећем Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица још увек стоји у одредби одредница „веће за малолетнике окружног

⁶⁸Члан 44. ЗОМУКД-а

⁶⁹С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 116

⁷⁰Члан 45. ЗОМУКД-а

⁷¹С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 122

суда“.⁷² Са друге стране, када постоји основана сумња да је лице неко кривично дело учинило као малолетно, а неко као пунолетно, по правилу ће се спровести јединствен поступак пред већем које суди малолетним лицима, уколико то лице у време покретања поступка није навршило двадесет и једну годину живота.⁷³

Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица прописано је да када јавни тужилац за малолетнике процени да није целисходно покретање поступка према малолетницима, о томе обавештава оштећеног и орган старатељства у року од осам дана. Оштећени и орган старатељства могу у истом року од осам дана, захтевати да веће за малолетнике непосредно вишег суда одлучи о покретању поступка према малолетнику.⁷⁴ У вези са том одредбом, важећим законом прописано је да веће за малолетнике непосредно вишег суда о наведеном одлучује на седници, пошто претходно прибави списе од јавног тужиоца за малолетнике, а на седницу се позива јавни тужилац за малолетнике. Истом одредбом закона, дато је овлашћење суду, односно већу за малолетнике, да може одлучити да се поступак покрене или не покрене према малолетнику пред судијом за малолетнике, те против овог решења није дозвољена жалба.⁷⁵

Када је реч о припремном поступку према малолетницима, јавни тужилац за малолетнике подноси захтев за покретање припремног поступка судији за малолетнике надлежног суда, а у ситуацији када се судија за малолетнике не сложи са поднетим захтевом, исти ће затражити да о томе одлучи веће за малолетнике непосредно вишег суда. Овлашћења кривичног суда у поступцима према малолетницима огледају се и могућности судије за малолетнике да повери органу унутрашњих послова извршавање наредбе о претресању стана или о привременом одузимању предмета на начин предвиђен Закоником о кривичном поступку.⁷⁶ Судија за малолетнике је искључиво овлашћен да, у случају прикупљања података о узрасту малолетника, његовој зрелости, способностима, личном животу, породици и свим другим факторима који утичу на малолетника, исто повери и

⁷²С обзиром на то да није реткост да се у важећем ЗОМУКД-у често провлаче одреднице које су или престале да важе према другим законским прописима, или су услед измена осталих законика кривичног законодавства промењене и допуњаване, није на одмет истаћи да се овакве „грешке“ не смеју даље провлачити кроз кривично законодавство наше државе. Закон је застарео, чак и лаик када исти прочита, помислио би оно што је очигледно – држава не поклања довољно пажње и времена реформисању малолетничког кривичног законодавства, с обзиром да исто „каска“ за осталим кривичним прописима.

⁷³Члан 52. ЗОМУКД-а

⁷⁴Члан 58. став 4. ЗОМУКД-а

⁷⁵Члан 59. став 1. и став 2. ЗОМУКД-а

⁷⁶Члан 63. ЗОМУКД-а, а у вези и са члановима 152. и 147. ЗКП-а

стручним лицима, као што су социјални радници, психолози, педагози, а све у складу са одредбом члана 64. став 2. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

Када је реч о положају кривичног суда, односно о свим овлашћењима којима суд располаже, указује се и на то да судија за малолетнике може донети решење да се малолетник у току припремног поступка привремено смести у прихватилиште, васпитну или сличну установу, да се стави под надзор органа старатељства или да се смести у другу породицу, ако је то потребно ради издвајања малолетника из средине у којој је живео или ради пружања помоћи, надзора, заштите или смештаја малолетника.⁷⁷ Такође, у току припремног поступка, изузетно судија за малолетнике може одредити да се малолетник стави у притвор, када за то постоје разлози из члана 142. став 2. Законика о кривичном поступку, ако се сврха, ради чијег остварења је притвор одређен, не може постићи мером приватног смештаја малолетника. Поновно наилазимо на мимоилажење законских одредби, с обзиром на то да је према важећем Законнику о кривичном поступку чланом 142. регулисано узимање узорака за форензичко-генетичку анализу, док је питање одређивање притвора регулисано члановима почев од 210. до 216. члана Законика о кривичном поступку. На основу решења о одређивању притвора које је донео судија за малолетнике, притвор може трајати најдуже месец дана, док веће за малолетнике истог суда може продужити притвор најдуже за месец дана, из оправданих разлога. После завршетка припремног поступка, притвор према старијем малолетнику може најдуже трајати шест месеци, а према млађем четири месеца, док је веће за малолетнике дужно да сваких месец дана испита да ли постоје разлози за притвор и да донесе решење о укидању или продужавању притвора.⁷⁸

Када је реч о изради одлука, сходно начелу хитности у поступању према малолетницима, судија за малолетнике је дужан да у року од осам дана од дана објављивања пресуде којом се окончава поступак изради пресуду у писаном облику, односно решење.⁷⁹

⁷⁷Члан 66. став 1. ЗОМУКД-а

⁷⁸Члан 67. ЗОМУКД-а

⁷⁹Члан 77. став 3. ЗОМУКД-а, важећим ЗКП-ом чланом 427. за редовне кривичне поступке предвиђен је рок од 15 дана за израду објављене пресуде, те се и у овом смислу огледа разлика између поступака против пунолетних лица и према малолетницима, а све у складу са што експедитивнијим окончањем кривичног поступка према малолетницима

Када је реч о предлогу јавног тужиоца за малолетнике да ли ће према малолетнику изрећи казну малолетничког затвора или васпитну меру, веће за малолетнике није везано предлогом. Веће за малолетнике ће обуставити поступак у случајевима када суд на основу члана 354. став 2. и 3. Законика о кривичном поступку доноси пресуду којом се оптужба одбија или којом се оптужени ослобађа од оптужбе у смислу члана 355. Законика о кривичном поступку, као и када нађе да није целисходно према малолетнику изрећи казну, нити васпитну меру. Истиче се да поново постоји неусклађеност закона, с обзиром да је важећим Законом о кривичном поступку наведеним члановима уређено место одржавања главног претреса, као и позивање странака и других лица на главни претрес, а што је недопустиво. Такође, веће за малолетнике доноси решење и када изриче васпитну меру малолетнику. Даље је законом предвиђено да се пресуда којом се малолетнику изриче казна малолетничког затвора доноси у облику који је предвиђен чланом 356. Законика о кривичном поступку, па се поставља питање да ли се исто односи на предлагање доказа?⁸⁰ Наведене грешке које проистичу због неусклађености закона са новијим законцима, не смеју даље егзистирати јер се њима компликује и отежава тумачење законских норми, а како се ради о деликатној групи лица према којима се води кривичан поступак, неопходно је ускладити наведене одредбе.

Судија за малолетнике и веће за малолетнике, односно кривични суд поседују и друга, значајна овлашћења када је у питању кривични поступак према малолетницима, а с обзиром да судија за малолетнике или веће за малолетнике руководе поступцима. Нарочито велики значај огледа се у широком дијапазону овлашћења у примени алтернативних мера, код реализације начела опортунитета, односно у избору и примени васпитних налога, а о чему ће бити речи даље у мастер раду. Са тим у вези, досадашње обављено истраживање је ипак показало да најчешће судови не примењују, односно да се и не служе свим законом датим овлашћењима, већ је већи део овлашћења препуштен на поступање и примену јавног тужиоца за малолетнике, а што чини јавног тужиоца за малолетнике као процесног субјекта моћном фигуром малолетничког кривичног правосуђа. Ипак, положај кривичног суда је веома важан, јер чак и ако припремни поступак пред истим не буде покренут према малолетнику, кривични суд је институција посредством које се штите основна права свих

⁸⁰Члан 78. ЗОМУКД-а

грађана Републике Србије, те је улога суда у неким од каснијих фаза поступака веома значајна.

2.2.2. Положај јавног тужиоца за малолетнике

Јавно тужилаштво је јединствени и самостални државни орган који гони учиниоце кривичних и других кажњивих дела и врши друге надлежности којима се штити јавни интерес одређен законом.⁸¹ Уколико јавно тужилаштво посматрамо као државни орган, оно је релативно нова институција, те диференцирањем кривичних дела од деликта приватноправног карактера, дошло је до формирања посебног државног органа, специјализованог за кривично гоњење.⁸²

Када је реч уопштено о процесном положају јавног тужиоца, јавни тужилац је примарни овлашћени тужилац за кривична дела која се гоне по службеној дужности. Јавни тужилац је *dominus litis*⁸³ предистражног поступка, а све саобразно одредбама Законика о кривичном поступку. Јавни тужилац одлучује о поднетим кривичним пријавама и о одлагању кривичног гоњења, односно о примени начела опортунитета. Проширеним опсегом начела опортунитета, јавни тужилац поседује одређена овлашћења која му омогућавају да, слободном проценом предупреди покретање формалног кривичног поступка или да издејствује његово окончање пре почетка главног претреса, а што је од великог значаја када су у питању кривични поступци према малолетницима. Одступајући од једног од основних начела кривичног гоњења, начела легалитета, јавни тужилац може одложити кривично гоњење и одбацити кривичну пријаву из разлога правичности, при чему изостаје процесуирање и кажњавање окривљеног.⁸⁴

Када је реч о јавном тужиоцу који поступа у предметима у којима се као окривљени јављају малолетници, важно је истаћи да је неопходно да носиоци правосудних функција попут јавног тужиоца прођу кроз посебну обуку, односно кроз организовано стицање и усавршавање теоријских и практичних знања и вештина потребних за самостално, стручно

⁸¹Члан 155. став 1. Устава Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021 - у даљем тексту: Устав

⁸²С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 140

⁸³Руководилац

⁸⁴С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 149

и ефикасно вршење правосудне дужности, а која је прописана законом.⁸⁵ Из наведених разлога, надлежни јавни тужилац који поступа у кривичним предметима према малолетницима је Виши јавни тужилац за малолетнике који, у складу са законом, има широк дијапазон овлашћења у поступању према малолетницима.

Већ у првим одредбама Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица одређено је једно од овлашћења којима јавни тужилац за малолетнике располаже у кривичном поступку према малолетницима, а односи се на примену васпитних налога које, поред судије за малолетнике, може применити и јавни тужилац за малолетнике.⁸⁶ Јавни тужилац утврђује да ли је лице против којег је поднета кривична пријава или предлог оштећеног за покретање поступка навршило четрнаест година живота, те уколико утврди да лице није навршило четрнаесту годину, јавни тужилац за малолетнике одбациће кривичну пријаву или предлог оштећеног, а решење о одбацивању доставиће се органу старатељства ради предузимања мера у оквиру његових надлежности.⁸⁷ Уколико поступајући јавни тужилац за малолетнике процени да су испуњени услови за покретање поступка према малолетнику, дужан је да о сваком покретању поступка обавести надлежни Центар за социјални рад, односно орган старатељства. Тек уколико јавни тужилац за малолетнике пропусти да исту обавезу испуни, о покретању поступка према малолетнику орган старатељства обавестиће надлежни судија за малолетнике.⁸⁸

Када је реч о покретању поступка према малолетнику, уколико јавни тужилац за малолетнике не поднесе захтев за покретање поступка према малолетнику, дужан је да о томе обавести оштећеног у законом прописаном року од осам дана. Занимљиво је да оштећени у конкретном случају не може преузети кривично гоњење, али има право да у року од осам дана од дана пријема обавештења јавног тужиоца за малолетнике, односно у року од три месеца од дана одбацивања кривичне пријаве, односно предлога, захтева да

⁸⁵Члан 4. Посебног протокола о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2009.

⁸⁶Више о институту васпитних налога, њиховој примени и условима биће изнето даље у раду у глави мастер рада посвећеној примени васпитних налога у кривичним поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела

⁸⁷Члан 47. став 1. ЗОМУКД-а

⁸⁸ Члан 53. ЗОМУКД-а

веће за малолетнике непосредно вишег суда одлучи о покретању поступка.⁸⁹ Чланом 58. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица прописано је овлашћење јавног тужиоца да не захтева покретање кривичног поступка иако постоје докази из којих произилази основана сумња да је малолетник учинио кривично дело, а уколико јавни тужилац за малолетнике сматра да не би било целисходно водити поступак према малолетнику. У наведеној одредби закона, осликава се начело опортунитета према малолетним учиниоцима кривичних дела, а које се у пракси најчешће остварује применом од стране јавног тужиоца за малолетнике, о чему ће више речи бити у централном делу мастер рада који је посвећен начелом опортунитета, односно дискреционом гоњењу малолетних учинилаца кривичних дела.

Када је реч о поступку пред већем за малолетнике, присуство јавног тужиоца за малолетнике је обавезно на седници већа за малолетнике.⁹⁰ Када је реч о надзору над спровођењем мера које се примењују према малолетницима, поред судије за малолетнике који је изрекао васпитну меру и јавни тужилац за малолетнике је дужан да прати резултат извршења васпитне мере обилажењем малолетника смештених у заводу или у установи у којој се васпитна мера извршава, као и непосредним увидом и разматрањем извештаја о току извршења изречене васпитне мере.⁹¹ Судија за малолетнике и јавни тужилац за малолетнике најмање једном годишње врше непосредни надзор и контролу извршења васпитних мера.⁹² Судија за малолетнике суда који је судио у првом степену и надлежни јавни тужилац за малолетнике најмање два пута у току године обилазе малолетника смештеног у заводу, односно у установи за извршење заводских мера где у непосредном контакту са малолетником и стручним лицима који се старају о извршењу, као и увидом у

⁸⁹Члан 57. став 3. ЗОМУКД-а; чланом 51. Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021-одлук УС и 62/2021-одлука УС, у даљем текст ЗКП; прописано је да у случају одбацивања кривичне пријаве, обуставе истраге или одустанка од кривичног гоњења, јавни тужилац обавештава оштећеног у року од осам дана, с тим да оштећени има право да поднесе приговор непосредно вишем јавном тужиоцу (за разлику од поступака према малолетницима, у којима о истом одлучује веће за малолетнике непосредно вишег суда о одустанку од кривичног гоњења). Још једна разлика између редовног кривичног поступка и кривичног поступка према малолетницима се огледа и у члану 52. ЗКП-а, а којим одредбама је регулисано преузимање кривичног гоњења од стране оштећеног, док је већ било речи да у складу са чланом 57. ЗОМУКД-а, оштећени нема право на предузимање кривичног гоњења према малолетном учиниоцу кривичног дела.

⁹⁰Члан 73. став 4. ЗОМУКД-а

⁹¹Члан 84. став 1. ЗОМУКД-а

⁹²Члан 100. став 1. ЗОМУКД-а

одговарајућу документацију, утврђују законитост и правилност поступања и цене постигнути успех у васпитању и правилном развоју личности малолетника.⁹³

Доношењем превасходно новог Законика о кривичном поступку од 2011. године, који је до данашњих дана мењан и допуњаван, у много чему уведена је савремена идеологија улоге јавног тужиоца када је реч о кривичном поступку уопштено. Преласком са мешовитог модела кривичног поступка на акузаторски или расправни модел, јавни тужилац заузима веома важно место и постаје главна фигура кривичног поступка Републике Србије.⁹⁴ Ништа мањи значај јавни тужилац за малолетнике нема ни у посебном кривичном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела, чак јавног тужиоца можемо сматрати моћном фигуром малолетничког кривичног правосуђа, а у складу са широким дијапазоном овлашћења која су му законом поверена. Међутим, не само да је законодавац утврђеним законским нормама улогу јавног тужиоца за малолетнике окарактерисао као главну, већ је и често пасивно држање кривичног суда када је реч о примени алтернативних мера према малолетницима појачало значај улоге јавног тужиоца за малолетнике. Пракса је искристализовала примену начела опортунитета од стране јавног тужиоца за малолетнике, а што са ове тачке гледишта садржи одређене предности, али и мане које ће бити изложене даље у раду. Положај јавног тужиоца за малолетнике важан је са аспекта повећања ефикасности кривичног поступка, а чијим се радом осликава један од најефикаснијих инструмената реализације међународних стандарда заштите малолетника и деце, у циљу чешће примене диверзионих мера према малолетницима.

2.2.3. Положај браниоца малолетника

*Бранећи мог клијента, ја браним законитост, а кроз то браним правну стабилност овог друштва загарантовану кроз позитивно правне прописе.*⁹⁵

Једно од основних начела заштите људских права окривљеног јесте право на одбрану. Свако ко је окривљен за кривично дело има право на одбрану и право да узме браниоца по свом избору, да с њим несметано општи и да добије примерено време и

⁹³ Члан 115. став 1. ЗОМУКД-а

⁹⁴ Д. Чворовић, Јавни тужилац као моћна фигура савременог кривичног процесног законодавства; у: Hugson М., З. Стевановић (ур.), *Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очување животне средине*, Београд, 2015, стр. 226

⁹⁵ В. Губерина

одговарајуће услове за припрему одбране. Свако коме се суди за кривично дело има право да сам или преко браниоца износи доказе у своју корист, испитује сведоке оптужбе и да захтева да се, под истим условима као сведоци оптужбе и у његовом присуству, испитују и сведоци одбране.⁹⁶ Одбрана у свему представља антитезу нападу, а како би одлука донета у току поступка била валидна, легитимна и правична, неопходно је омогућавање окривљеном да се супротстави наводима оптужбе. Уколико право на одбрану посматрамо садржински, исто обухвата: негирање извршења кривичног дела, кривице окривљеног, постојање услова за кривично гоњење, оспоравање ваљаности доказног материјала.⁹⁷ Једно од основних права које припада сваком човеку јесте право на правично суђење, а право на одбрану чини саставни део права на правично суђење посредством којег се право на правично суђење остварује. Неке од основних дужности које стоје на страни браниоца су да: пружа окривљеном помоћ у одбрани стручно, савесно и благовремено, да не злоупотребљава права у циљу одуговлачења поступка, да све поднеске сачињава у законом прописаној форми.⁹⁸ Бранилац у кривичном поступку може бити искључиво адвокат.⁹⁹ Када је реч о браниоцу малолетника, исти може бити само адвокат који је стекао посебна знања из области права детета и преступништва младих.¹⁰⁰ Из тих разлога, како смо судији и јавном тужиоцу додали присвојни придев „за малолетнике“, на исти начин се и бранилац карактерише придевом „за малолетнике“, односно бранилац малолетника, те на тај начин разликујемо браниоца (редовни кривични поступак) и браниоца малолетника (кривични поступак према малолетним учиниоцима кривичних дела). Сам закон одређује браниоца као браниоца „браниоца малолетника“, те из тих разлога сматрамо да је и у раду неопходно да и бранилац буде окарактерисан као бранилац малолетника, а саобразно стручности коју исти мора поседовати када су у питању малолетници.

Малолетник мора имати браниоца приликом првог саслушања, као и током читавог поступка. Ако сам малолетник, његов законски заступник или сродници не одаберу браниоца, њега ће по службеној дужности поставити судија за малолетнике.¹⁰¹ У складу са претходно наведеном законском одредбом, извесно је да је одбрана малолетника у

⁹⁶Члан 33. став 2. и став 5. Устава

⁹⁷С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 96

⁹⁸Члан 72. ЗКП-а

⁹⁹Члан 73. став 1. ЗКП-а

¹⁰⁰Члан 49. став 3. ЗОМУКД-а

¹⁰¹Члан 49. став 1. и став 2. ЗОМУКД-а

кривичном поступку обавезна, а све у циљу доприноса процесној равноправности странака, а којом се надомешта објективно преимућство јавног тужиоца за малолетнике у односу на малолетника као окривљеног.¹⁰² Адекватно, ефикасно и стручно поступање браниоца малолетног окривљеног, као једног од обавезних актера у малолетничком кривичном правосуђу, од великог је значаја за остваривање принципа ресторативне правде на којој се темељи реформисано малолетничко кривично законодавство, али и ради правилне заштите интереса малолетника у поступку као посебно осетљиве категорије.¹⁰³

Саслушању малолетника у припремном поступку мора присуствовати бранилац малолетника, док осталим радњама у припремном поступку исти може присуствовати по потреби.¹⁰⁴ Бранилац малолетника, у циљу пружања стручне одбране малолетнику, има право изјављивања правних лекова против одлука кривичног суда. Такође, када судија за малолетнике закаже седницу већа или главни претрес поводом предлога за изрицање кривичне санкције, суд позива и браниоца чије је присуство обавезно. У случају неоправданог изостанка браниоца, председник већа о томе обавештава надлежну Адвокатску комору.¹⁰⁵ У ситуацији када веће за малолетнике одлучује на основу главног претреса, такође је обавезно присуство браниоца, који не сме неоправдано изостати са главног претреса.¹⁰⁶ Када се испуне услови предвиђени законом за измену одлуке о изреченој васпитној мери, о којој одлучује веће за малолетнике суда који је у првом степену донео решење о васпитној мери, на седницу већа обавезно се позива и бранилац малолетника.¹⁰⁷

Када је у питању конципирање одбране, бранилац малолетника мора водити рачуна о томе да исту не темељи на саветима упућеним малолетницима који се односе на прећуткивање истине, давање исказа који су измењени и неподударни стварним развојем ситуације. Иако некада оваква одбрана може бити успешна, иста може оставити низ последица у будућем односу малолетника према својим поступцима, што може резултирати

¹⁰²С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 179

¹⁰³М. Банић, Место и улога браниоца у кривичном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела у Републици Србији, у: Стевановић И. (ур.), *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, Београд, 2012, стр. 116

¹⁰⁴Члан 65. став 2. ЗОМУКД-а

¹⁰⁵Члан 73. став 4. ЗОМУКД-а

¹⁰⁶Члан 74. став 3. ЗОМУКД-а

¹⁰⁷Члан 85. став 5. ЗОМУКД-а

повнављањем истих грешака и извршењем кривичних дела, у нади да ће стручно лице и сваког наредног пута успети одбранили малолетника. Тактика лагања и прикривања није успешна тактика и бољи пут када је реч о преузимању одговорности за поступке, а што је и циљ саме заштите малолетника и свих права која су истима дата – њихово поправљање, учење и ресоцијализација, успешно раздвајање доброг од лошег, а како не би убудуће поновили учињено.¹⁰⁸

Сасвим је извесна улога браниоца малолетника, с обзиром да без истог, поступак према малолетницима био би неправичан, а узимајући у обзир њихов узраст, зрелост и способности. Бранилац малолетника, поред формалног ангажовања, често успоставља сараднички однос са осталим државним органима, полицијом, јавним тужилаштвом, кривичним судом, органом старатељства. Сарадња браниоца малолетника, његов став и поступање, а које је најчешће уперено према јавном тужиоцу за малолетнике, може у много чему унапредити и издејствовати примену алтернативних мера, односно допринети дискреционом гоњењу малолетних учиниоца кривичних дела, као и примену васпитних налога. Бранилац малолетника представља спону између малолетника са једне стране, и свих актера који се налазе између малолетника.¹⁰⁹ Од изузетне важности је да бранилац поседује стручна знања, али и да разуме и прихвати своју улогу која је шира од саме заштите права и примене правничких знања, с обзиром да се ради о деци, те је главна дужност браниоца малолетника пружање помоћи малолетнику како би схватио значај учињеног дела, те да преузме одговорност за своје поступке, а све уз одговарајућу стручну помоћ посредством закона и свих законом загарантованих права.¹¹⁰

III НАЧЕЛО ЛЕГАЛИТЕТА И НАЧЕЛО ОПОРТУНИТЕТА

Када се осврнемо на развој југословенског кривичног процесног права, можемо уочити да ни у теорији, ни у кривичном законодавству није било колебања у погледу опстанка начела легалитета. Тек у новије време, са даљим развојем кривичног права,

¹⁰⁸М. Банић, *op. cit.*, стр. 119

¹⁰⁹ У раду није употребљен термин „са супротне стране“, с обзиром да је већ било речи да се кривични поступак према малолетницима не води „против“ њих, већ „према њима“, односно у њиховом интересу, те је супростављеност страна одлика контрадикторности у погледу циља кривичног поступка према малолетницима

¹¹⁰М. Банић, *op. cit.*, стр. 119-120

створена је потреба за преиспитивањем постојећих решења, а чиме се знатно проширује дотадашња скромна примена начела опортунитета. Први корак када је реч о разграничењу и бољем објашњењу значаја оба начела кривичног гоњења је њихово теоријско одређење. Често се из разлога недовољног разумевања одређене појаве, крију термилошки неспоразуми или непознавање стварног дејства у пракси.¹¹¹ Из напред наведених разлога, веома је важно појмовно разграничити начело легалитета, од начела опортунитета, а који појмови ће детаљније бити објашњени у наставку рада.

3.1. Начело легалитета кривичног гоњења

Државни монопол у односу на кривичну тужбу има оправдања једино уколико држава „пређе у акцију“ првенствено уместо оштећеног, односно уколико држава на то буде обавезана. Уколико нису испуњени напред наведени услови, настао би вакуум у кривичном гоњењу, услед чега би оштећени био принуђен да своја права остварује посредством недопуштене самопомоћи.¹¹² Суштина начела легалитета представља правну обавезу јавног тужиоца да предузме кривично гоњење, уколико су испуњени законом предвиђени услови.¹¹³ Како је новим кривичним законодавством, јавном тужилаштву као посебном органу који гони учиниоце кривичних дела, исто стављено у надлежност, процесном делатношћу јавног тужиоца реализује се функција кривичног гоњења. Већ је било речи у мастер раду о значају и овлашћењима јавног тужиоца, те да је јавни тужилац *dominus litis* предистражног поступка.¹¹⁴ Када говоримо о начелу легалитета, битно је нагласити да са једног аспекта, начело легалитета представља принцип законитости, односно шири скуп уставних прописа који захтевају да свака радња коју држава предузима буде у складу са позитивним овлашћењима.¹¹⁵

Да би постојала обавеза на страни јавног тужиоца да покрене кривични поступак, неопходно је да буду испуњени одређени услови, како стварни, тако и правни, без

¹¹¹С. Циглер, Дискрециона оцена као критеријум разграничења начела легалитета и опортунитета кривичног гоњења, *Анали Праног факултета у Новом Саду*, бр. 6, Vol. XLII, стр. 635-636

¹¹²С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 52

¹¹³*Ibid.*, стр. 53

¹¹⁴Видети на странама 24-27 мастер рада, у делу који је посвећен положају јавног тужиоца за малолетнике

¹¹⁵В. Lim, The normativity of the principle of legality, *Melbourne University Law Review*, br. 2, vol. XXXVII, str. 373

могућности процене целисходности тог поступања. Када је реч о стварним условима који морају бити испуњени, неопходно је постојање законом признатог степена сумње који даје основ, повод за покретање кривичног поступка. Јавни тужилац је дужан да предузме кривично гоњење када постоје основи сумње да је учињено кривично дело или да је одређено лице учинило кривично дело које се гони по службеној дужности.¹¹⁶ Када је реч о појму „основ сумње“, заправо наведени појам представља скуп чињеница које посредно указују да је учињено кривично дело или да је одређено лице учинилац кривичног дела.¹¹⁷ Дакле, постојање одређеног степена извесности, основа сумње да је одређено лице починило одређено кривично дело, представља стварни услов за наступање обавезе јавног тужиоца на кривично гоњење, чиме се реализује начело легалитета. Са друге стране, када је реч о правном услову, најпре је важно да противправно понашање окривљеног буде као такво официјално кривично дело.¹¹⁸ Следећи услов тиче се непостојања процесних сметњи за предузимање кривичног гоњења. Један од разлога за одбацивање кривичне пријаве, обуставу истраге, обуставу поступка, доношење одбијајуће пресуде јесте и застарелост гоњења или да је дело обухваћено амнестијом или помиловањем, односно да постоје друге околности које трајно искључују гоњење.¹¹⁹ Ипак, постојање одређених процесних сметњи не представља изузетак од начела легалитета, већ искључиво представља негативну претпоставку кривичног гоњења.¹²⁰

Када је реч о принципу легалитета, обавеза кривичног гоњења за надлежне државне органе наступа аутоматски, након испуњења наведених услова. Обавеза државних органа, односно јавног тужиоца, да гони учиниоце кривичних дела, произилази из закона.¹²¹ Од начела легалитета које је установљено *ex lege*, постоји једно значајно одступање – начело опортунитета, а о чему ће бити речи о наставку рада.

¹¹⁶Члан 6. став 1. ЗКП-а

¹¹⁷Члан 2. став 1. тачка 17. ЗКП-а

¹¹⁸Кривично дело које се гони по службеној дужности; више о начелу официјалности кривичног гоњења видети у С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 49-52

¹¹⁹Видети чланове 284, 308, 338, 352 и 422. ЗКП-а; услед занемаривања наведених процесних сметњи, исте доводе до битне повреде одредаба кривичног поступка из члана 438. ЗКП-а

¹²⁰С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 54

¹²¹С. Циглер, *op. cit.*, стр. 637

3.2. Начело опортунитета кривичног гоњења

Начело опортунитета уведено је у српско кривично процесно законодавство доношењем Законика о кривичном поступку од 2001. године који је ступио на снагу марта месеца 2002. године. Начело опортунитета Закоником о кривичном поступку регулисано је члановима 236. и 237. и у то време, пре двадесет и две године, наведени законик је представљао значајну новину кривичног правосуђа Републике Србије.¹²² Првобитни начин регулисања начела опортунитета од момента његовог увођења у кривично законодавство Републике Србије омогућило је јавном тужиоцу да може одложити кривично гоњење за кривична дела за које је предвиђена новчана казна или казна затвора до три године, ако осумњичени прихвати једну од законом прописаних мера, а по одобрењу већа, јавни тужилац може одложити кривично гоњење и за кривична дела за које је предвиђена казна затвора преко три године, а до пет година.¹²³ Јавни тужилац може и одбацити кривичну пријаву ако је осумњичени, услед стварног кајања, спречио наступање штете или је штету у потпуности већ надокнадио, а јавни тужилац према околностима случаја оцени да изрицање кривичне санкције не би било правично.¹²⁴

Новијим кривичним законодавством Републике Србије, начело опортунитета кривичног гоњења регулисано је најпре чланом 283. Законика о кривичном поступку од 2021. године којим је прописано условно одлагање кривичног гоњења. Затим је у наредном члану прописана могућност јавног тужиоца да одбаци кривичну пријаву из разлога правичности, уколико исти оцени да изрицање кривичне санкције не би било правично.¹²⁵ У складу са законским одредбама, начело опортунитета представља овлашћење јавног тужиоца да у случајевима стицања правних и стварних разлога за предузимање кривичног гоњења, у сваком случају *in concreto* процењује да ли је опортуно¹²⁶ покретање и вођење кривичног гоњења. Управо се у овом појмовном одређењу начела опортунитета и заснива основна разлика између начела опортунитета и начела легалитета – начело легалитета обавезује јавног тужиоца на покретање кривичног гоњења, док начело опортунитета даје

¹²²Законик о кривичном поступку од 2001. године, *Службени лист СРЈ*, бр. 70/2001 и 68/2002 и *Службени гласник РС*, бр. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – др. закон, 49/2007, 20/2009 – др. закон и 72/2009 - у даљем тексту ЗКП од 2001. године

¹²³Члан 236. ЗКП-а од 2001. године

¹²⁴Члан 237. ЗКП-а од 2001. године

¹²⁵Видети чланове 283. и 284. ЗКП-а

¹²⁶Целисходно

право јавном тужиоцу да не покрене, односно не води кривични поступак против окривљеног, иако су се стекли услови за формално вођење кривичног поступка, а када процени да покретање поступка није целисходно.¹²⁷

Обавеза јавног тужиоца, саобразно начелу легалитета, а у вези предузимања кривичног гоњења, егзистира као таква, али се та обавеза реализује тек након дискреционе процене сврсисходности предузимања кривичног гоњења.¹²⁸ Начело опортунитета нарочито је значајно када је реч о „багателном криминалитету“¹²⁹, а како би се спречило непотребно покретање формалних кривичних поступака што би довело до преоптерећености државних правосудних органа старања о кривичним делима за које није целисходно, односно правично водити формалан кривични поступак.

Уколико упоредимо начело легалитета и начело опортунитета, можемо уочити да је начело опортунитета значајно обимнијег садржаја у односу на начело легалитета. Начело легалитета је овлашћење којим се оцењује само законитост покретања кривичног поступка, односно предузимања кривичног гоњења, док јавни тужилац, саобразно начелу опортунитета, процењује и законитост, али и опоруност кривичног гоњења. Сличност између ова два круцијална начела кривичног гоњења, огледа се у томе што су оба начела обухваћена начелом официјалности, односно начело опортунитета могуће је применити само за она кривична дела која се гоне по службеној дужности.¹³⁰

Све претходно наведено, тичало се појмовног одређења начела опортунитета и уско је повезано са одредбама Законика о кривичном поступку, а што даље значи да се наведено односи на примену начела опортунитета према пунолетним лицима. Важно је нагласити да су појам и суштина начела опортунитета идентични без обзира да ли је реч о пунолетним или малолетним учиниоцима кривичних дела, оно у чему се разликују јесте законска регулатива и примена у пракси када је реч о малолетним учиниоцима кривичних дела. Са развојем малолетничког кривичног правосуђа, развија се и посебан вид примене начела опортунитета – примена начела опортунитета у поступку према малолетницима. Главни циљ којем теже реформе малолетничког кривичног правосуђа јесте увођење ресторативне

¹²⁷С. Бејатовић, В. Ђурђић, М. Шкулић, Г. Илић, Ј. Киурски, М. Матић, Р. Лазић, С. Ненадић, В. Трнинић, *Примена начела опортунитета у пракси: изазови и препоруке*, Београд, 2012, стр. 17

¹²⁸С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 54

¹²⁹Лакша кривична дела, кривична дела малог значаја

¹³⁰С. Бејатовић, В. Ђурђић, М. Шкулић, Г. Илић, Ј. Киурски, М. Матић, Р. Лазић, С. Ненадић, В. Трнинић, *op. cit.*, стр. 19

правде на којој се треба темељити малолетничко кривично правосуђе и законодавство уопште, а примена начела дискреционог гоњења, односно начела опортунитета осигурава лакше и сигурније постизање и примену начела ресторативне правде. Управо из наведених разлога, а када је реч о малолетницима као учиниоцима кривичних дела, у Републици Србији већ традиционално од 2005. године постоји класичан облик примене начела опортунитета, као једног од најзначајнијих начела када је реч о кривичном гоњењу и кривичном поступку уопште, а о чему ће бити речи даље у мастер раду.

3.2.1. Пресумпција невиности и начело опортунитета

Свако се сматра невиним све док се његова кривица за кривично дело не утврди правноснажном одлуком суда. Државни и други органи и организације, средства јавног обавештавања, удружења и јавне личности дужни су да се придржавају правила из става 1. овог члана и да својим јавним изјавама о окривљеном, кривичном делу и поступку не повређују права окривљеног.¹³¹

Претпоставка невиности једно је од основних начела кривичног поступка које је утемељено у многим међународним документима и регулисано чланом 3. Законика о кривичном поступку Републике Србије. У одсуству начела претпоставке невиности окривљеног, положај окривљеног био би знатно отежан. Уколико би се претпостављала кривица окривљеног, покретањем кривичног поступка, у легалној форми био би замаскиран захтев државе за кажњавање окривљеног, а што би довело до повреде права на правично суђење.¹³² Без претпоставке невиности и положаја окривљеног као невиног док се његова кривица не утврди у судском поступку, нема правичног поступка и пресумпција невиности се мора поштовати током читавог поступка.

Пресумпција невиности представља централно начело кривичног поступка у савременом добу и у целини означава однос државе према њеним грађанима, те као такво није подложно слободној оцени примене у конкретним случајевима, већ се мора поштовати без изузетака. Уставом Републике Србије загарантована је правна сигурност у казненом

¹³¹Члан 3. ЗКП-а - претпоставка невиности

¹³²С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 95

праву, а која се постиже поштовањем пресумпције невиности.¹³³ Са друге стране, примена начела опортунитета није ограничена признањем кривице у формалном смислу.¹³⁴ Када је реч о начелу опортунитета, занимљив је однос примене овог начела и пресумпције невиности. Наиме, већ је наведено да се за примену начела опортунитета не захтева признање кривице, а што је сасвим логично јер је признање кривице предмет неког другог института кривичног законодавства – споразума о признању кривице. Са тим у вези, примена начела опортунитета не сме никако значити да се кривица окривљеног претпоставља, а да се дискреционим гођењем само неће водити формални поступак. Управо супротно наведеном, пресумпција невиности се мора поштовати, а одлагање кривичног гођења и одбацивање кривичне пријаве не значи да је окривљени крив за кривично дело. У кривичном поступку се доказује кривица окривљеног, не преиспитује се његова невиност, те у одсуству вођења формалног кривичног поступка, не постоји ни утврђена кривица окривљеног.

Код начела опортунитета важно је разграничити да његовом применом не значи да је окривљени „мало крив“ за учињено кривично дело, нити законодавство познаје степеновање кривице. Чак се ни у одлуци јавног тужиоца којом примењује начело опортунитета, исти не изјашњава о кривици окривљеног, јер би то аутоматски нарушило пресумпцију невиности. Иако се може претпоставити да је окривљени признао кривично дело и на тај начин се суштински може утврдити његова кривица, ипак претпоставка невиности формално егзистира и приликом примене начела опортунитета. Било да се ради о пунолетним лицима или о примени начела опортунитета према малолетницима, суштина је иста, када долази до одбацивања кривичне пријаве, претпоставка невиности опстаје као да је дошло до одбацивања кривичне пријаве из било којег другог разлога прописаних законима. Са тим у вези, важно је нагласити да се претпоставка невиности мора поштовати и пре примене начела опортунитета, током његове примене, али и након.¹³⁵ Нарочито је важно пресумпцију невиности поштовати када је реч о малолетницима, с обзиром да се дискреционо гођење малолетника најчешће и примењује када је у питању посебан вид кривичног поступка према малолетницима. Малолетник се мора сматрати невиним, без

¹³³Члан 34. став 3. Устава

¹³⁴С. Ненадић, И. Миљуш, Опортунитет на клацкалицы – од претпоставке невиности осумњиченог до пресуђене ствари, *Crimen: Часопис за кривичне науке Правног факултета у Београду*, бр. 2, Vol. XIV, стр. 160

¹³⁵*Ibid*, стр. 166-167

обзира да ли је одбачена кривична пријава, или је према малолетнику примењен неки од васпитних налога услед примене начела опортунитета – његова кривица није утврђена правноснажном судском одлуком, а што је нарочито значајно за каснију ресоцијализацију малолетника и стигматизацију истог као учиниоца кривично дела.

3.2.2. *Res judicata* и начело опортунитета

Res judicata значи да је донета правноснажна одлука, односно да је о истој ствари већ донета законита одлука, пресуда, те се не може два пута поводом исте, пресуђене ствари, захтевати одлучивање. У кривичном процесном праву, једно од основних начела кривичног поступка је начело *ne bis in idem*.¹³⁶ Нико не може бити гоњен за кривично дело за које је одлуком суда правноснажно ослобођен или осуђен или за које је оптужба правноснажно одбијена или је поступак правноснажно обустављен.¹³⁷

Када је реч о примени начела опортунитета, имамо занимљиву судску праксу у кривичном правосуђу Републике Србије. Наиме, Врховни суд Србије, некадашњи Врховни касациони суд, је у својој одлуци Кзз 740/2020 од дана 02.11.2020. године заузео став да се правноснажно окончан поступак доношењем решења јавног тужиоца о одбачају кривичне пријаве применом начела опортунитета, а након испуњења одређених обавеза, има сматрати пресуђеном ствари.¹³⁸ Дакле, иако судска пракса није извор права, у много чему је значајна са аспекта поступања судова чиме се може допринети неуравнотежености између законских норми и праксе судова. Наиме, наведеном одлуком Врховног суда, изричито се истиче да је јавни тужилац, као орган поступка у тој фази, као саставни део казненог правосуђа, одложио кривично гоњење тиме што је окривљеној наложио да испуни одређену обавезу, а након чега је донео решење којим је одбацио кривичну пријаву. Овакав став је потврђен и одлуком Европског суда за људска права *Husein Gozutok i Klaus Bruggle C – 187/01 i C 385/01*, којим одлукама је постављен стандард да у случајевима када је реч о поступцима државних тужилаштва која одустају од даљег кривичног прогона након што окривљени испуни одређене обавезе, у којим поступцима не учествује суд, нити се такви

¹³⁶ Не два пута о истом

¹³⁷ Члан 4. став 1. ЗКП-а

¹³⁸ Видети издвојену сентенцу из пресуде Врховног суда Кзз 740/2020 од 02.11.2020. године преузета са <https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/kzz-7402020-presu%C4%91ena-stvar-odlaganje-kr-gonjenje> дана 31.07.2024. године

поступци завршавају судском одлуком, има се сматрати правноснажним окончањем поступка, са аргументацијом да одлуке у тим поступцима доноси тело власти које према одредбама националног кривичног законодавства чини део састава казненог правосуђа.

Са тим у вези, када је реч о примени начела опортунитета према малолетницима, узимајући у обзир устаљену судску праксу о примени опортунитета уопштено, према малолетнику којем је изречен васпитни налог и према којем је одбачена кривична пријава, не може се поново покренути кривични поступак за исто кривично дело, са истим чињеничним стањем и идентичним животним околностима, јер одбачај кривичне пријаве у конкретној ситуацији представља пресуђену ствар. Са једног аспекта, на овај начин се штити малолетник од евентуалних незадовољних потенцијалних учесника у поступку, као што је оштећени, који би имао овлашћења за подношење кривичних пријава против малолетника, све док не би формално био покренут кривични поступак према малолетнику. Са другог аспекта, оваквим тумачењем и ставом, може бити угрожена претпоставка невиности малолетника, с обзиром да малолетнику није утврђена кривица за учињено кривично дело, већ је поступак у којем би евентуално кривица била утврђена, одложен, а ипак се сматра пресуђеном ствари јер је испуњена обавеза од стране малолетника, као нека врста казне за наводно учињено кривично дело. Са тим у вези, важно је поштовање права малолетника, као посебно осетљиве категорије субјеката кривичног процесног права, а нарочито узимајући у обзир да судови и судска пракса некада може варирати од оправдане до недовољно усаглашене са радом правосудних органа у држави.

3.2.3. Сврха примене начела опортунитета

Сврха која се постиже чешћом применом начела опортунитета у пракси јесте избегавање кривичног гоњења када то није целисходно, правично и економично, а саобразно тежини кривичног дела, стању и понашању окривљеног. Често се у литератури, када је реч о темељном циљу начела опортунитета, наводи и изостанак јавног интереса уперен ка кажњавању учиниоца кривичних дела.¹³⁹

¹³⁹Ј. Брозовић, Начело опортунитета у хрватском казненом процесном праву: нова рјешења и могућности практичне примјене, *Правник: часопис за правна и друштвена питања Правног факултета у Загребу*, Vol. XLV, бр. 90, стр. 16

Када је реч о примени начела опортунитета према малолетницима, наведено начело има широку важност којом се ставља акценат на све већу потребу за диверзионим поступањем према малолетним учиниоцима кривичних дела. Наиме, диверзионим поступањем, односно скретањем поступка са формалног ка неформалном поступку, применом алтернативних мера према малолетницима, осигурава се заштита малолетника од штетних последица које на младе може оставити вођење судског поступка. Под начелом опортунитета у најширем смислу подразумевамо све облике реакције државе на кажњиво понашање, али без санкционисања учиниоца.¹⁴⁰ Као најчешће предности диверзионог поступања према малолетницима, наводи се избегавање негативне стигматизације и етикетирање малолетника. Применом начела опортунитета према малолетницима често је ефикаснија и примеренија реакција државе на делинквентна понашања малолетника. Применом начела опортунитета остварује се пропорционалност између потребе државе да казни учиниоца, али и саме личности учиниоца, његовог узраста и његових потреба. Применом начела опортунитета доприноси се и бољој процесној економији и организацији правосуђа, јер се на овај начин растеређују правосудни органи од обавезе вођења формалних поступака за нека лакша кривична дела, чијим извршењем није наступила тежа последица, односно у ситуацијама када је штетник последице кривичног дела отклонио. Узимајући у обзир да је сврха посебног кривичног поступка према малолетницима заправо утицај на малолетника и брига о његовом даљем правилном развоју, применом начела опортунитета управо се постиже значајан искорак у третману младих који се нађу у сукобу са законом. Преузимањем одређених законом прописаних обавеза, малолетник ипак бива на неки начин кажњен за почињено, преузима одговорност за своје поступке, али с обзиром да према њему није вођен кривични поступак, малолетник не стиче уверење о себи као криминалцу.

Успешна реализација начела опортунитета захтева координацију између правосудних органа, јавног тужиоца за малолетнике и судије за малолетнике, али и свих осталих субјеката који учествују у поступању према малолетницима, као што је Центар за социјални рад или полиција. Заједничким деловањем и сарадњом између свих учесника, уз

¹⁴⁰ Б. Пухарић, И. Радић, Примјена начела сврховитости према малолетницима, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу Загреб*, Vol. XXII, бр. 2, стр. 637

редовне едукације, може се успешно остварити сврха примене начела опортунитета – специјална превенција и ресоцијализација малолетних преступника.¹⁴¹

IV ДИСКРЕЦИОНО КРИВИЧНО ГОЊЕЊЕ МАЛОЛЕТНИКА

Кривични поступак према малолетним учиниоцима кривичних дела одликује се бројним специфичностима, а кривични поступак према овој категорији учинилаца се већ годинама уназад у Републици Србији одликује бројним одступањима од редовног кривичног поступка. Најчешћа одступања од начела легалитета можемо уочити у све чешћој примени начела опортунитета према малолетницима, односно у дискреционом гоњењу малолетних учинилаца кривичних дела.

Дискреционо гоњење малолетника је овлашћење јавног тужиоца за малолетнике да не захтева покретање кривичног поступка према малолетницима, како пре покретања судског поступка, тако и у припремној фази судског поступка.¹⁴² Према важећем Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, разликујемо неколико одступања од начела легалитета и то: 1) дискреционо гоњење малолетника за лакша кривична дела (безусловни опортунитет), 2) условно покретање поступка према малолетницима (условни опортунитет), 3) обустава поступка због нецелисходности, 4) условна обустава поступка (условни опортунитет пред судом) и 5) дискреционо гоњење када се малолетник већ налази на извршавању кривичне санкције.

4.1. Законска регулатива

Опортунитет према малолетницима регулисан је превасходно одредбом члана 58. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Наиме, наведеном одредбом прописано је да када је реч о кривичним делима за која је прописана казна затвора до пет година или новчана казна, јавни тужилац за малолетнике може одлучити да не захтева покретање кривичног поступка према малолетнику. У таквој ситуацији, јавни тужилац за малолетнике процењује целисходност покретања поступка

¹⁴¹*Ibid*, стр. 668

¹⁴²В. Ђурђић, *op.cit.*, стр. 404

према малолетнику, те уколико процени да није целисходно покретање поступка према малолетнику, јавни тужилац за малолетнике о томе доноси одлуку у форми решења.¹⁴³

Када је извршење казне или васпитне мере у току, јавни тужилац за малолетнике може одлучити да не захтева покретање кривичног поступка за друго кривично дело малолетника ако, с обзиром на тежину тог кривичног дела, као и на казну, односно васпитну меру која се извршава, не би имало сврхе вођење кривичног поступка и изрицање кривичне санкције за то дело.¹⁴⁴

У вези члана 58. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, јавни тужилац за малолетнике може одлуку о непокретању поступка из наведеног члана условити пристанком малолетника и његових родитеља, усвојиоца или стараоца, као и спремношћу малолетника да прихвати и испуни један или више васпитних налога, а како је то прописано чланом 62. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. У ситуацији када малолетник испуни преузети васпитни налог, јавни тужилац за малолетнике доноси решење о одбацивању кривичне пријаве, односно предлога оштећеног за покретање поступка.¹⁴⁵ Јавни тужилац за малолетнике кривичну пријаву, односно предлог оштећеног за покретање поступка, може одбацити и ако малолетник делимично испуни преузети васпитни налог, уколико исти да покретање поступка, а узимајући у обзир природу кривичног дела и околности под којима је кривично дело учињено, ранији живот малолетника, његова лична својства и разлоге неиспуњења преузетог васпитног налога у потпуности, не би било целисходно.¹⁴⁶

Чланом 70. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица прописано је да уколико у току припремног поступка или по његовом окончању, јавни тужилац за малолетнике нађе да нема основа за вођење поступка према малолетнику или да постоји могућност примене начела опортунитета (члан 58.), поднеће предлог за обустављање поступка судији за малолетнике.¹⁴⁷

¹⁴³Члан 58. ЗОМУКД-а

¹⁴⁴Члан 58. став 3. ЗОМУКД-а

¹⁴⁵Члан 62. ЗОМУКД-а

¹⁴⁶Члан 62. став 5. ЗОМУКД-а

¹⁴⁷Члан 70. став 1. ЗОМУКД-а

Наредним чланом регулисано је да јавни тужилац за малолетнике може поднети предлог да се поступак према малолетнику обустави под условом да малолетник прихвати испуњење једног или више васпитних налога. У ситуацији када судија за малолетнике прихвати предлог јавног тужиоца за малолетнике, судија за малолетнике одређује малолетнику испуњење једног или више васпитних налога, те уколико малолетник у целости изврши преузети васпитни налог, судија за малолетнике доноси решење о обустављању поступка.¹⁴⁸

У цитираним одредбама, регулисана је законска формулација и одреднице примене начела опортунитета, његови облици и услови. Даље у мастер раду, првенственом анализом законских решења, али и детаљним разлагањем и објашњењем сваког вида одступања од начела легалитета када је реч о малолетницима, настојаћемо да образложимо значај дискреционог гоњења малолетних учинилаца кривичних дела.

4.2. Анализа законске регулативе

Анализом цитираних законских одредби, можемо извести закључак о условима чије се испуњење захтева да би јавни тужилац за малолетнике могао применити условно одлагање кривичног гоњења малолетних учинилаца кривичних дела. Најпре, битно је уочити разлику између услова који се постављају када је реч о малолетницима, у односу на пунолетна лица која се јављају као учиниоци кривичних дела. Већ је било речи о примени начела легалитета и о стварним и правним условима када је у питању примена наведеног начела. Као стварни услов, наводи се постојање основа сумње да је једно лице учинило кривично дело. Са тим у вези, према Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, наводи се појам „основана сумња“, уместо најнижег степена уверења, основа сумње. Основана сумња је скуп чињеница које непосредно указују да је одређено лице учинилац кривичног дела.¹⁴⁹ Занимљиво је чак истаћи да наведени закон и не препознаје, тачније ни у једној од својих одредби не наводи појам основ сумње, за разлику од важећег Законика о кривичном поступку. Чланом 58. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних

¹⁴⁸Члан 71. ставови 1, 3 и 5. ЗОМУКД-а

¹⁴⁹Члан 2. став 1. тачка 18. ЗКП-а

лица прописано је да за кривична дела за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна, јавни тужилац за малолетнике може одлучити да не захтева покретање поступка иако постоје докази из којих произилази основана сумња да је малолетник учинио кривично дело. Из овакве законске формулације, произилази услов који се пре свега односи на официјалност кривичног дела, али и на тежину казне, односно о првом услову који се односи на то да се ради о кривичном делу за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна. Следећи услов који мора бити испуњен да би се могло говорити о примени начела опортунитета јесте постојање основане сумње да је малолетник учинилац кривичног дела. Правни услови су свакако услови који се тичу непостојања сметњи за вођење кривичног поступка попут амнестије, помиловања или застарелости кривичног гоњења.

Важан услов када је реч о дискреционом гоњењу малолетних учинилаца кривичних дела је свакако целисходност, односно процена целисходности чина гоњења малолетника. Целисходност подразумева процену јавног тужиоца за малолетнике да ли је неопходно покренути поступак према малолетницима, или се иста сврха може постићи и применом начела опортунитета.

Имајући у виду првобитно наведен услов, а који се тиче тежине извршених кривичних дела, извесно је да је примена начела опортунитета према малолетницима оивичена границом која се односи на то да се исто начело може применити само за кривична дела за која је прописана казна затвора до пет година или новчана казна. Када је реч о неким од најчешће вршених кривичних дела од стране малолетника, а за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна, то су свакако следећа кривична дела: тешка телесна повреда из члана 121. Кривичног законика, насиље у породици из члана 194. Кривичног законика, лака телесна повреда из члана 122. Кривичног законика и многа друга. Применом *argumentum a contrario*, можемо закључити да се институт одлагања кривичног гоњења малолетника не може применити када је малолетник извршио кривично дело за које је законом прописана казна затвора преко пет година, осим када је реч о једном посебном виду дискреционог гоњења малолетника, о чему ће бити речи у наставку рада.

Анализом члана 62. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица можемо закључити да одлука о непокретању

поступка може бити условљена пристанком малолетника и његових родитеља, односно усвојиоца или старатеља малолетника. Са тим у вези, веома је битно да сагласност малолетника буде вољна, ненаметнута од стране државних органа, те да малолетник буде свестан последица прихвата и правог значења обавеза које су му предвиђене одлуком јавног тужиоца за малолетнике или судије за малолетнике. Веома битну улогу у животу малолетника игра и његова породица, те је из тих разлога и прописана обавеза прихвата, како од стране малолетника, тако и од стране његових родитеља, односно усвојиоца или старатеља, а узимајући у обзир старање о најбољем интересу малолетника о чему се превасходно брину најближи чланови његове породице.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у неким од својих одредби прописује обавезан пристанак оштећеног када је реч о примени одређених васпитних налога. Конкретно, примена васпитног налога поравнање са оштећеним ради отклањања, у целини или делимично, штетних последица дела путем накнаде, извињењем, радом или на други начин, условљена је пристанком оштећеног.¹⁵⁰

Анализом одредбе члана 62. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица можемо закључити да јавни тужилац за малолетнике кривичну пријаву, односно предлог оштећеног за покретање поступка, може одбацили и ако малолетник делимично испуни преузети васпитни налог. Дакле, јавном тужиоцу за малолетнике законом је дато овлашћење да процењује целисходност делимичног испуњења васпитних налога, а посебно узимајући у обзир природу кривичног дела и околности под којима је исто учињено, ранији живот малолетника, његова лична својства, али и разлоге због којих малолетник није у потпуности испунио васпитни налог. Дакле, и конкретном законском формулацијом, јавном тужиоцу за малолетнике остављен је широк дијапазон овлашћења када је реч о процени целисходности покретања кривичног поступка према малолетнику.

Тумачењем законске одредбе из члана 70. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица можемо уочити да јавни тужилац за малолетнике и након покретања припремног поступка, па чак и након његовог окончања, може наћи да постоји основ за примену начела опортунитета према малолетнику.

¹⁵⁰Члан 62. став 3. у вези члана 7. став 1. тачка 1. ЗОМУКД-а

О предлогу јавног тужиоца за малолетнике, а у вези обустављања поступка, у тој фази одлучује судија за малолетнике. Дакле, право јавног тужиоца за малолетнике да дискреционо гони малолетне учиниоце кривичних дела није ограничено и уско везано за преткривични поступак, односно за фазу истраге, већ је и током читавог поступка остављено право јавном тужиоцу за малолетнике да процени целисходност вођења кривичног поступка према малолетнику, а нарочито узимајући у обзир осетљивост малолетника као посебне категорије учинилаца кривичних дела.

4.3. Безусловни опортунитет према малолетницима

Безусловни опортунитет према малолетницима или у пракси познато и као дискреционо гођење малолетних учинилаца кривичних дела за лакша кривична дела, регулисано је већ поменутиим чланом 58. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Како сам назив каже, безусловни опортунитет заправо представља дискреционо гођење малолетника и обуставу поступка према малолетнику без икаквих обавеза које малолетник мора испунити као предуслов за обуставу поступка. Како је већ било речи у мастер раду, један од услова који се поставља да би уопште могло доћи до примене начела опортунитета, тиче се самог извршеног кривичног дела. Узимајући у обзир законску формулацију, а која се односи на то да је опортунитет могуће применити када је реч о кривичним делима за која је прописана казна затвора до пет година или новчана казна, извесно је да је законодавац имао у виду тежину, врсту и природу кривичног дела, те да се, када је реч о лакшим кривичним делима, начело опортунитета према малолетнику може применити у пуном обиму.

Јавни тужилац за малолетнике већ у преткривичној фази, прикупља обавештења и информације о учињеном кривичном делу и потенцијалном учиниоцу, те процењује личност малолетника, његов узраст, живот и околности под којима је кривично дело извршено. Приликом оцене целисходности, јавни тужилац за малолетнике може се руководити чињеницама које ће му олакшати и оправдати доношење одлуке, а нарочито из разлога што законодавац није предвидео забрану да се под околностима подведу многобројне чињенице и животни догађаји који јавном тужиоцу за малолетнике могу бити

од значаја за доношење одлуке о одбацивању кривичне пријаве, односно предлога оштећеног.

Узимајући у обзир да је јавни тужилац за малолетнике, све до подношења предлога за покретање припремног поступка према малолетнику, једини овлашћен за одлучивање о примени начела опортунитета, односно исти самостално одлучује о дискреционом гоњењу малолетника, јавни тужилац за малолетнике ради утврђивања свих неопходних околности у вези личности малолетника, може затражити обавештења од родитеља, усвојиоца или стараоца малолетника, других лица и установа, а када је то неопходно, може наведена лица и малолетника позвати непосредно ради стицања неопходног сазнања о малолетнику. Јавни тужилац за малолетнике може затражити и мишљење органа старатељства о целисходности покретања поступка према малолетнику или поверити стручном лицу прикупљање потребних информација. Такође, законом је дата могућност јавном тужиоцу за малолетнике да може упутити малолетника у прихватилиште за децу и омладину или васпитну установу, како би стручна лица, социјални радници могли да испитују лична својства малолетника. У циљу заштите малолетника, законом је ограничен боравак малолетника у наведеним установама на период од најдуже тридесет дана.¹⁵¹

Када је реч о безусловном опортунитету, иако је јавни тужилац за малолетнике у преткривичној фази овлашћен на примену начела опортунитета, његова одлука о обустављању поступка ипак подлеже одговарајућој контроли. Јавни тужилац за малолетнике је дужан да обавести орган старатељства и оштећеног који могу захтевати, у року од осам дана од дана пријема обавештења, од већа за малолетнике непосредно вишег суда да одлучи о покретању, односно непокретању поступка према малолетнику. На овај начин штите се и права оштећеног у поступку, који има могућност да непосредно виши суд одлучи о одлуци јавног тужиоца за малолетнике, а у вези дискреционог гоњења малолетника. У исто време, како и орган старатељства има право да захтева од непосредно вишег суда да одлучи о покретању поступка, можемо закључити да орган старатељства игра веома важну улогу као установа којој се поклања поверење када је реч о процени личности, али и способностима малолетника.¹⁵²

¹⁵¹Члан 58. став 1. и став 2. ЗОМУКД-а

¹⁵²Члан 58. став 4. ЗОМУКД-а

У теорији се пак често поставља питање из којих разлога је неопходно да о захтеву оштећеног или органа старатељства одлучује веће за малолетнике непосредно вишег суда, односно конкретно Апелационих судова. Некадашњим законским решењима, о поменутом питању одлучивало је веће надлежног првостепеног суда, односно надлежни Виши суд. Многи теоретичари сматрају да се новим законским решењем непотребно оптерећује виша судска инстанца, те да судија за малолетнике или пак веће за малолетнике првостепеног суда може контролисати одлуке које је донео јавни тужилац за малолетнике. Ако узмемо у обзир да закон и није прописао могућност изјављивања правних лекова, већ само право оштећеног и органа старатељства да захтевају одлуку непосредно више судске инстанце, сматрамо да првобитно одређење да првостепени суд одлучује о наведеном питању и није било лоше решење, јер је представљало вид контроле над радом јавног тужиоца за малолетнике, а у исто време је спречавало нагомилавање предметима и оптерећивање Апелационих судова као судова више судске инстанце.¹⁵³

Узимајући у обзир наведено, дискреционо гоњење малолетника за лакша кривична дела не прописује ни једну врсту обавеза која постоји на страни малолетника. Јавни тужилац за малолетнике процењује целисходност чина покретања поступка, те у ситуацији када процени да није целисходно покренути кривични поступак према малолетнику, јавни тужилац за малолетнике доноси одлуку о обустављању поступка. Безусловни опортунитет према малолетницима је свакако први облик остваривања овог начела и за малолетнике најпогоднији. Међутим, иако безусловни опортунитет на изглед делује као најбољи вид примене овог начела, ипак не можемо рећи да он то заиста и јесте. Како је циљ дискреционог гоњења малолетника заправо њихово поправљање, уколико малолетник не преузме ни једну обавезу поводом учињеног противправног дела, може доћи до контрапродуктивности дискреционог гоњења малолетника. Из наведених разлога, најчешће се у пракси овај вид опортунитета примењује за најлакша кривична дела, са изузетно олакшавајућим околностима на страни малолетника, те није неопходно применити институт васпитних налога, односно обавезивања малолетника неком од обавеза од стране правосудног органа. Са тим у вези, када се процени да малолетник може схватити значај учињеног и без наметања одређених обавеза у циљу његове ресоцијализације и побољшања, јавни тужилац за малолетнике примењује безусловни опортунитет. У свим

¹⁵³Слично видети и у В. Ђурђић, *op. cit.*, стр. 411

осталим ситуацијама, доминантна је примена условног опортунитета, а о чему ће бити више речи у наставку мастер рада.

4.4. Условни опортунитет према малолетницима

Условни опортунитет, односно условно покретање поступка према малолетницима, саобразно самом називу представља посебан облик примене начела опортунитета у ситуацијама када јавни тужилац за малолетнике условљава своју одлуку о непокретању, односно о обустави поступка према малолетнику извршењем одређених обавеза, односно једног или више васпитних налога. Условни опортунитет према малолетницима може се реализовати у најранијој фази, када јавни тужилац за малолетнике пре подношења захтева за покретање припремног поступка одлучи да условно одложи покретање поступка до испуњења одређених обавеза од стране малолетника. Други вид реализације условног опортунитета досеже до нешто каснијих фаза поступка, након подношења захтева за покретање припремног поступка, када јавни тужилац за малолетнике накнадно нађе основ примени условне обуставе поступка, о чему у тој фази поступка одлучује судија за малолетнике по предлогу јавног тужиоца за малолетнике. На основу напред образложених законских одредби, разликујемо условно покретање поступка и условну обуставу покренутог поступка.

4.4.1. Условно покретање поступка према малолетницима

Јавни тужилац за малолетнике, када процени да су испуњени услови из члана 58. став 1. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у вези дискреционог гоњења малолетника, може одлуку о непокретању поступка условити пристанком малолетника и његових родитеља, усвојиоца или стараоца, као и спремношћу малолетника да прихвати и испуни један или више васпитних налога. Када је реч о избору васпитног налога, јавни тужилац за малолетнике је дужан посебно водити рачуна да васпитни налог буде прилагођен личности малолетника и његовим животним приликама, а нарочито узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у примени васпитног налога.

Условно покретање, односно одлагање кривичног гоњења реализује се у ситуацији када малолетник у потпуности испуни васпитни налог, а о чему ће извештај поднети орган старатељства. Када малолетник испуни обавезу која му је одређена од стране поступајућег јавног тужиоца за малолетнике, јавни тужилац за малолетнике доноси решење о одбацивању кривичне пријаве, односно предлога оштећеног за покретање поступка.

Како је већ наведено у мастер раду, јавни тужилац за малолетнике може одлуку о непокретању поступка донети и у ситуацији када је малолетник делимично испунио васпитни налог. Међутим, са друге стране уколико малолетник не изврши преузети васпитни налог или га изврши само делимично, али у мери која оправдава покретање поступка, јавни тужилац за малолетнике подноси захтев за покретање припремног поступка судији за малолетнике.¹⁵⁴

Условни опортунитет према малолетницима реализује се одбацивањем кривичне пријаве или предлога оштећеног за покретање поступка и то услед испуњења васпитног налога од стране малолетника, у целости или у оној мери која оправдава непокретање поступка. О одбацивању кривичне пријаве, односно предлога оштећеног, јавни тужилац обавештава оштећеног који нема право да захтева покретање поступка. Такође, уколико је малолетник у потпуности накнадио штету насталу кривичним делом, оштећени нема право да остварује свој имовинскоправни захтев, а ако је штета само делимично надокнађена, оштећени има право да свој имовинскоправни захтев оствари у парници.¹⁵⁵

За разлику од безусловног опортунитета, код условног покретања поступка према малолетнику, није прописана судска контрола одлуке јавног тужиоца за малолетнике. Законодавац овде није регулисао могућност оштећеног или органа старатељства да захтевају да о условном покретању поступка одлучи веће за малолетнике непосредно вишег суда. Тумачењем законских норми, овакво решење може се правдати са становишта да је малолетнику код условног опортунитета одређена обавеза од стране правосудног органа, те да је на неки начин малолетник преузео одговорност за учињено дело. Насупрот томе, код безусловног опортунитета често се стиче утисак да је малолетник прошао „некажњено“, а што је нарочито битно из угла оштећеног у поступку, те је оштећеном остављено право да захтева преиспитивање одлуке.

¹⁵⁴Члан 62. ЗОМУКД-а

¹⁵⁵Члан 62. став 7. и 8. ЗОМУКД-а

Уколико малолетник не испуни васпитни налог, или не испуни обавезу у мери која оправдава непокретање поступка, јавни тужилац за малолетнике подноси захтев за покретање припремног поступка према малолетнику од којег тренутка почиње формални судски поступак према малолетном учиниоцу кривичног дела.

4.4.2. Условна обустава покренутог поступка према малолетницима

Када је реч о примени начела опортунитета, често се поставља питање да ли наведено начело производи дејство само пре покретања поступка или се простире и на формални судски поступак, односно након покретања поступка према малолетнику. У теорији се објашњење разлога због којих је дато право јавном тужиоцу за малолетнике да и након покренутог поступка процењује целисходност тог чина, често тражи у самој примени начела легалитета. Како се начело легалитета не може сматрати само уско везаним за покретањем поступка од стране јавног тужиоца за малолетнике, већ за читаво вршење кривичног гоњења, самим тим и начело дискреционог гоњења вреди за читав кривични поступак према малолетнику.¹⁵⁶

Важно је истаћи да је јавни тужилац за малолетнике овлашћен да предложи судији за малолетнике обуставу поступка, што даље значи да судија за малолетнике нема овлашћење дато законом да самоиницијативно процењује целисходност покренутог поступка. Јавни тужилац за малолетнике може поднети предлог да се поступак према малолетнику обустави под условом да малолетник испуни један или више васпитних налога из става 7. тачка 1-3. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Судија за малолетнике одлучује о поднетом предлогу јавног тужиоца за малолетнике, те уколико се не сагласи са предлогом, одлуку о томе доноси веће за малолетнике у року од осам дана. Веће за малолетнике може донети решење о обустављању поступка према малолетнику ако нађе да је одређивање васпитног налога целисходно. Насупрот томе, уколико судија за малолетнике прихвати предлог јавног тужиоца за малолетнике, одредиће малолетнику испуњење једног или више васпитних налога, водећи рачуна да они буду прилагођени малолетнику и његовом спремношћу да сарађује у испуњењу васпитних налога. Исте законске формулације које важе за условно

¹⁵⁶В. Ђурђић, *op. cit*, стр. 417

покретање поступка, односе се и на условну обуставу поступка према малолетнику. Дакле, оштећени нема право да захтева покретање поступка, а уколико оштећеном није надокнађена штета настала извршењем кривичног дела, оштећени имовинскоправни захтев може остварити у парници.¹⁵⁷

Након одређивања васпитног налога од стране судије за малолетнике или већа за малолетнике, а по предлогу јавног тужиоца за малолетнике, судбина судског поступка зависи од тога да ли је малолетник извршио обавезу или није. Уколико малолетник не изврши васпитни налог или делимично испуни обавезу, али не у довољној мери која оправдава обуставу поступка, судија за малолетнике је дужан да о томе обавести јавног тужиоца за малолетнике, који има обавезу да у року од осам дана од пријема тог обавештења поднесе образложени предлог за изрицање кривичних санкција. У супротном, уколико малолетник изврши васпитни налог, о чему подноси извештај орган старатељства, судија за малолетнике је дужан да донесе решење о обустављању поступка и да о томе обавести оштећеног.¹⁵⁸

4.4.3. Институт васпитних налога

Статистички подаци малолетничког криминалитета указују на чињеницу да је некадашњи систем вредности и традиционални образац понашања младих доведен у питање. Економске прилике, опустошено тржиште рада, праћено опадањем културе и фаворизовањем негативних трендова у друштву („лаког новца и слатког живота“) представљају околности у којима млади одрастају. Ритам живота и проширен контингент права деце ослабили су контролу малолетника од стране породице и школе. Одређени проценат малолетника, услед наведених фактора, изврши сваке године на хиљаде кривичних дела.¹⁵⁹ Диверзионим поступком се малолетнику даје још једна шанса, реализацијом васпитног налога конкретан кривични случај се сматра решеним, а малолетник нема кривични досије. Врста и дужина диверзионог поступка мора бити

¹⁵⁷Члан 71. ЗОМУКД-а

¹⁵⁸В. Ђурђић, *op. cit.*, стр. 419

¹⁵⁹И. Дузлевски, Н. Пантелић, *Приручник за кривични поступак*, Београд, 2020, стр. 643

прилагођена узрасту малолетника, његовим културним и социјалним приликама, а неуспели поступак диверзије се завршава кривичним поступком према малолетнику.¹⁶⁰

У важећем кривичном законодавству Републике Србије примена и изрицање васпитних налога у поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела директна је последица примене начела опортунитета у поступку према малолетницима. Иако је у кривичном поступку према малолетницима принцип легалитета примаран приликом предузимања кривичног гоњења, постоји и законска могућност за дискреционим кривичним гоњењем малолетних учинилаца кривичних дела, тј. поступање јавног тужиоца за малолетнике на основу начела опортунитета.¹⁶¹ Приликом примене начела опортунитета у поступцима према малолетницима, изузетно је важна примена постојећих мерила која утврђује тужилаштво и којима се на експлицитан начин прави дистинкција између оцене целисходности изведене из дискреционог права јавног тужиоца за малолетнике, од пуке самовоље која би представљала злоупотребу дискреционог овлашћења. Васпитни налози представљају начин решавања кривичне ствари ван кривичног поступка и имају за циљ да се кривични поступак не покрене или да се већ покренут поступак обустави.¹⁶² Васпитни налози су посебне мере *sui generis* које немају карактер кривичних санкција. Када су у питању васпитни налози, суштина у њиховој примени је чисто превентивног карактера која води вансудским облицима интервенције.

Увођењем васпитних налога у систем малолетничког кривичног правосуђа у великој мери је променило и улогу оштећеног лица: а) у смислу његовог активног укључивања у реализацију појединих васпитних налога, б) оштећени од пасивне жртве кривичног дела и „немог посматрача“ кривичног поступка преузима активнију улогу у смислу давања свога пристанка за изрицање, односно праћење тока извршења појединих васпитних налога, в) примарни циљ поступања према малолетнику представља поправљање штете нанете жртви и реинтеграција учиниоца кривичног дела, уместо његовог отуђења и изолације из друштва.¹⁶³

¹⁶⁰Т. Бугарски, Васпитни налози као диверزيونи модел поступања и њихова примена у пракси Вишег Јавног тужилаштва и Вишег суда у Новом Саду, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1, Vol. XLIX, стр. 91

¹⁶¹С. Кнежевић, *op. cit.*, стр. 58

¹⁶²Т. Бугарски, *op. cit.*, стр.96

¹⁶³Д. Јовашевић, Положај малолетника у новом кривичном праву Републике Србије, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, бр. 3, Vol. XLV, стр 481

Увођењем института васпитних налога у кривичноправном законодавству Републике Србије, а у вези кривичних поступака према малолетницима, скретање поступка применом васпитних налога означава различите методе и мере како би се млади у развоју заштитили од штетног дејства правосуђа, односно судства за малолетнике, а највише од негативног утицаја изрицања кривичних санкција. Овакав је систем познат и као систем ресторативне правде где се према малолетном учиниоцу кривичног дела примењују мере које су алтернатива кривичним санкцијама. У овом систему се малолетнику намеће обавеза да преузме одговорност за своје поступке и да се суочи са жртвом (оштећеним), али и са представником друштва, као и да активно ради на отклањању штете која је причињена кривичним делом. Због тога се применом васпитних налога учествује у различитим активностима које уопште подижу ниво квалитета живота у заједници, али и којима се стичу нова искуства, малолетник постаје активан, користан и продуктиван члан заједнице, развија самоконтролу понашања и укључује се у групе вршњака који немају делинквенте склоности.

Уношењем института ресторативне правде у малолетничко законодавство Републике Србије, а кроз институт васпитних налога, у свему представља позитиван напредак и корак ка даљем процесу уједначавања домаће легислативе са бројним међународним и европским стандардима и решењима. Примена васпитних налога води хуманијем поступању у односу на малолетног учиниоца кривичног дела, али са друге стране она доноси и извесно побољшање положаја жртве у поступку, водећи рачуна о њеној материјалној и/или моралној сатисфакцији.¹⁶⁴ Применом алтернативних мера према малолетницима, односно применом васпитних налога, наглашава се социјално-заштитни фактор истих у циљу заштите малолетника. Помоћ, брига и надзор, уз што мање елемената принуде, репресије, ограничавања права и слобода, треба да послужи отклањању сметњи и стварању услова за несметан развој и сазревање малолетника.¹⁶⁵ Основна порука која се приказује друштву у целини је свакако да поред осуђивања криминалног понашања, младима који су у сукобу са законом, треба омогућити прилику развијања свести о значају поштовања основних друштвених вредности, чиме би малолетници усвојили правилне обрасце понашања и прихватили одговорност за сопствене поступке. Напошетку, васпитни налози који су

¹⁶⁴ А. Гаврић, Изрицање и примена васпитних налога; у: Стевановић И (ур.), *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, Београд, 2012, стр. 165

¹⁶⁵ Д. Васиљевић, *op. cit.*, стр. 360

прописани кривичним законодавством Републике Србије и то Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, као *lex specialis* законом који регулише кривичноправну материју у вези поступака према малолетницима, у својој сржи представљају обogaћење алтернативних мера које стоје на располагању јавном тужилаштву за малолетнике и надлежном суду за малолетнике.

4.4.4. Законска (и подзаконска) регулатива васпитних налога

Када су малолетници у питању, онда је стварање правног система условљено посебним статусом детета и посебном усмереношћу ка рехабилитацији и реинтеграцији малолетника, као и заштити детета од свих облика насиља. Кривично правосуђе за малолетнике је посебно, управо из разлога што је неопходно децу која су у сукобу са законом третирати на посебно обазрив начин, јер је циљ избегавање сваког вида казне (одмазде) и да се сваком детету обезбеди потпуна и продуктивна реинтеграција у друштво. Иако је примарно реактиван, систем кривичног правосуђа када су малолетници у питању има и значајан аспект превенције. Васпитни налози су један од инструмената којим се остварује управо превентивно дејство правосудног система којим се малолетници усмеравају на систем социјалне заштите. Могућност диверзионог поступања према малолетницима би требало остварити у што ранијој фази поступка, јер се на тај начин ефикасно избегава стигматизација малолетног учиниоца кривичног дела. Наравно, оно што је посебно значајно истаћи јесте то да дискрециона одлука органа поступка о примени васпитног налога мора бити утемељена на критеријумима који су прописани законом и не може и не сме бити ствар пуке арбитражности. Тако је прописано и Токијским правилима (члан 3.1.) где се експлицитно наводи да се увођење, дефинисање и спровођење мера алтернативних институционалном третману уређује законом.¹⁶⁶

Реформа малолетничког законодавства у Републици Србији резултирала је управо усвајањем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица који је на снази у непромењеном облику од 2006. године. Тиме је кривичноправни статус малолетника регулисан као посебан и свеобухватни законски оквир којим се уређује систем кривичних санкција за малолетне учиниоце кривичних дела,

¹⁶⁶Т. Бугарски, *op. cit.*, стр. 97

поступак и начин изрицања, као и поступак и услови извршења малолетничких кривичних санкција. Поред тога, посебна пажња посвећена је кривичноправној заштити малолетних лица у случају када су виктимизирана законом предвиђеним кривичним делима. Малолетничко законодавство подразумева, а како је већ наведено, систем кривичних санкција и систем ванинституционалних облика реаговања на делинквенцију малолетника. У складу са ратификованим међународним стандардима и документима, у државној реакцији на делинквенцију малолетника примат имају мере, које укључују бригу, помоћ, усмеравање, надзор, образовање, програме третмана и стручне праксе и друге мере алтернативе традиционалном начину реаговања - институционалном третману, са интенцијом отклањања сметњи и неповољних услова за нормалан развој малолетника.¹⁶⁷

Приликом избора и примене васпитних налога потребна је сарадња родитеља, усвојиоца или стараоца малолетника. Закон не предвиђа у чему ће се састојати та сарадња, као ни начин на који ће се спроводити ове диверзионе мере, тако да је остало да се подзаконским актима регулише низ питања везаних за конкретну примену васпитних налога.¹⁶⁸

Васпитне налоге изриче јавни тужилац за малолетнике или судија за малолетнике ако су испуњена два кумулативна услова: а) објективни услов – да се ради о кривичном делу за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година и б) субјективни услов – који се јавља у два вида: 1) да је малолетник признао извршење кривичног дела и 2) да постоји одређени однос малолетника према кривичном делу, али и оштећеном лицу. Васпитни налози се могу изрећи само малолетним учиниоцима кривичних дела, што значи да је њихова примена искључена према млађим пунолетним лицима.¹⁶⁹

Према одредбама материјалног кривичног права, када је реч о васпитним налозима, члановима 5, 6, 7 и 8. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, децидирано су прописана општа правила, сврха, врсте и избор васпитних налога.

¹⁶⁷М. Стојановић, В. Жунић-Павловић, *op. cit.*, стр. 53

¹⁶⁸С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Ниш, 2011, стр 245

¹⁶⁹Д. Јовашевић, *op. cit.*, стр 479

4.4.5. Сврха васпитних налога

Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, чланом 6. прописана је сврха васпитних налога, а то је – да се не покрене кривични поступак према малолетнику или да се обустави поступак, односно да се применом васпитног налога утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела. Сасвим је очигледно на који начин имплементациона пракса настоји да изазове позитиван утицај на малолетника, а у циљу промене или побољшања малолетниковог понашања. Наиме, кроз однос према учињеном делу преиспитује се и сврсисходност примене блажег облика казне – васпитног налога. Уколико малолетник схвата тежину дела које је учинио и препознаје своју грешку, утолико је већа вероватноћа да убудуће неће практиковати исте обрасце понашања. Такође, наводи се и да малолетник у било ком тренутку може одустати од диверзионог поступка и тражити правду пред судом, уз напомену да се улазак у диверзиони поступак не може узимати као признање учињеног дела при каснијој одлуци суда.¹⁷⁰

Ако се осврнемо на важност заштите интереса малолетног учиниоца кривичног дела, а када је у питању извршење кривичног дела лакше или средње тежине, уколико је малолетник преузео одговорност за своје поступање и то признањем, али и извињењем жртви, од изузетног значаја је у таквој ситуацији применити васпитни налог чија примене подразумева конкретан ангажман малолетника, његово породице, али и друштвених институција у циљу санирања и поправљања последица кривичног дела, у промени начина дотадашњег живота малолетника, уместо прибегавања формалном вођењу судског поступка. Вођење судског поступка према малолетнику за кривична дела учињена под околностима које испуњавају потребне предуслове за примену васпитног налога најчешће за исход има изрицање најблаже васпитне мере судског укора, а неизбежно води стигматизацији малолетног учиниоца кривичног дела.¹⁷¹ Када је реч о сврси примене васпитних налога у поступцима према малолетницима, значајан је аспект посматрања интереса жртве кривичног дела. Применом васпитног налога се на један сасвим другачији

¹⁷⁰В. Ивановић, А. Ивановић, Васпитни налози као облик имплементације диверзионих програма-критички осврт, *Зборник института за криминолошка и социолошка истраживања Београд*, бр. 2-3, Vol. XXXIX, стр. 147

¹⁷¹И. Топалов Пауновић, Васпитни налози-примена начела опортунитета према малолетним учиниоцима кривичних дела, *Бранич Адвокатске коморе Србије*, бр. 1-25, Vol. CXXX, стр. 168

начин прилази жртви, односно оштећеном. У случају да се малолетнику по спроведеном кривичном поступку изрекне најблажа васпитна мера, судски укор, жртва нема никакву моралну сатисфакцију за разлику од примене васпитног налога за чију примену је у појединим случајевима потребан и њен пристанак. Исто тако, применом васпитног налога избегава се потенцијална секундарна виктимизација жртве (чести су случајеви вршњачког насиља где су оштећени такође малолетници), с обзиром да жртва неће пролазити поновну трауму кроз процедуру судских саслушања. Свакако је прикладније да се уместо изрицања васпитне мере судског укора, малолетни учинилац обавезе на поравнање са оштећеним, како би се накнадом штете, извињењем, радом или на други начин отклониле у целини или делимично штетне последице извршеног кривичног дела.¹⁷² Дакле, из свега претходног наведеног проистиче да је институт васпитних налога базиран на диверзионим програмима јер је сврха истоветна – непокретање поступка према малолетнику или обустављање покренутог поступка према малолетнику, а што представља диверзију, односно обилазак судског поступка.

4.4.6. Врсте и одабир васпитних налога

Према слову Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица и то одредбом садржаном у члану 7. ближе је одређена врста васпитних налога. Васпитни налози су:

- поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела;
- редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
- укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја;
- подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога;
- укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.¹⁷³

¹⁷²*Ibid*, стр.169

¹⁷³ Видети члан 7. ЗОМУКД-а

Анализом постојећих облика васпитних налога одређује се њихова специфичност, а нарочито узимајући у обзир разумевање језичког значења појма „васпитни налог“ који у свом основном, примарном значењу представља обавезивање учиниоца кривичног дела да изврши неку радњу која му је одређена од стране надлежног органа. Овај смисао се настоји постићи кроз одговарајућу компензацију, која може бити усмерена ка жртви, заједници или ка учиниоцу. Добро утемељена процена би требало одредити према коме ће се односити, односно на који начин ће бити реализован васпитни налог.¹⁷⁴

За разлику од надлежног суда, јавни тужилац за малолетнике према одредбама малолетничког кривичног права, не може применити све врсте васпитних налога, већ је у свом поступању ограничен на могућност одређивања следећих врста васпитних налога:

- поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле у целини или делимично штетне последице кривичног дела;
- редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
- укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја.¹⁷⁵

Поред побројаних васпитних налога које одређује јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике може применити и остале врсте васпитних налога који су медицинског карактера и то:

- подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога;
- укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

Приликом избора васпитног налога, надлежни јавни тужилац за малолетнике и судија за малолетнике узимају у обзир у целини интерес како малолетника, тако и оштећеног, водећи рачуна да се примењивањем једног или више васпитних налога не омета школовање или запослење малолетника. Максимално трајање васпитног налога износи шест месеци и у том временском периоду може бити укинут или замењен другим васпитним налогом.¹⁷⁶ Законом није регулисано минимално трајање васпитног налога и

¹⁷⁴В. Ивановић, А. Ивановић, *op. cit.*, стр. 147

¹⁷⁵Видети члан 62. став 1. ЗОМУКД-а

¹⁷⁶М. Стојановић, В. Жунић-Павловић, *op. cit.*, стр. 55

због тога се у одлуци о одређивању васпитног налога не одређује унапред његово трајање.¹⁷⁷ Избор васпитних налога врши се у сарадњи са родитељима, односно старатељима и органом старатељства, који има веома важну улогу у вези примене васпитних налога. Ипак, улога наведених лица је консултативне природе, те њихово евентуално противљење не обавезује надлежни орган, нити на било који други начин утиче на одлуку надлежног органа.

Васпитни налог - поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела је врста васпитног налога која се манифестује на различите начине и у различитим стадијумима кривичног поступка према малолетницима. По садржини треба разликовати поравнање које се своди на материјалну надокнаду, у ком случају долази до директног контакта између учиниоца и жртве, негде је пак то непосредан рад у корист жртве, а најраспрострањенији облик ове алтернативне мере се своди на лични сусрет између учиниоца и жртве. Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао је врста васпитног налога која се примењује у оним ситуацијама када код малолетника постоји уска повезаност између недостатка образовања и самог извршеног кривичног дела, односно исказаног делинквентног понашања малолетника. Применом конкретног васпитног налога унапређује се изградња правилног односа према устаљеним постулатима друштвених вредности, стицања образовних и радних навика, што у крајњој мери доводи до реинтеграције и правилне социјализације малолетника у друштво. Међу најраспрострањенијом врстом васпитних налога у пракси је рад у корист заједнице, узимајући у обзир двоструки аспект овог васпитног налога: како пенални аспект, тако и едукативно средство којим се утиче на правилан развој малолетника. Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависти изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога зависи од склоности малолетника ка овој врсти понашања. Последњи облик васпитних налога, односно укључивање у појединачни и групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту представља васпитни налог који се у суштини састоји у пружању помоћи одређених стручних радника, тј. лекара, психолога, васпитача, малолетном учиниоцу кривичног дела, ради отклањања индивидуалних фактора његовог друштвено неприхватљивог понашања.

¹⁷⁷С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *op.cit.*, стр 245

Приликом избора и примене васпитних налога у поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела, поред важећег Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, а како су у извршењу васпитних налога укључени бројни друштвени подсистеми, битне елементе када јер реч о институту васпитних налога регулишу и многобројни закони и подзаконски акти у Републици Србији. Најважнији међу законским прописима који регулишу материју области примене алтернативних мера у циљу јачања личне одговорности малолетника и успешног развоја, истичу су следећи прописи: Породични закон (*Сл. гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015), Закон о основама система образовања и васпитања (*Сл. гласник РС*, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. закон, 6/2020, 129/2021 и 92/2023), Закон о социјалној заштити (*Сл. гласник РС*, бр. 24/2011 и 117/2022 – одлука УС) и многи други.

4.4.7. Улога Центра за социјални рад

Друштвено негативно понашање малолетних лица у пракси може представљати један од веома тешких социјалних проблема на националном и на међународном нивоу. У пракси је објављен велики број студија, научних и истраживачких радова на тему малолетничке делинквенције и проучавања ове категорије у оквиру општег криминалитета и то како са кривичноправног и криминолошког аспекта, тако и са психијатријског и социјално психолошког аспекта. У литератури постоји и такав приступ малолетничкој делинквенцији који полази од тога да се расправе о овој појави, као и о темама везаним за расу, класу и род, делимично базирају на неједнакости и дискриминацији младих, да су млади људи група релативно немоћна у друштву, због чега се иста приказује на негативан начин и да се у криминологији млади много више изучавају као извршиоци кривичних дела, а мање као жртве.¹⁷⁸ Приликом доношења одлуке о избору васпитних налога као облика алтернативног поступања према малолетном учиниоцу кривичног дела, одлука је условљена испитивањем личности малолетника, а посебна се пажња поклања разборитости малолетника, односно његове могућности да схвати и увиди значај свога дела. Основни циљ испитивања личности малолетника је откривање и идентификовање његових проблема,

¹⁷⁸С. Константиновић-Вилић, В. Николић-Ристановић, М. Костић, *op. cit.*, стр. 219

као и потреба које он има и утврђивање фактора који су утицали на недозвољено и незаконито понашање. Проучава се законска историја малолетника у смислу да ли је раније осуђиван, утврђују се подаци о личности, о развојној историји и понашању, о његовим могућностима и способностима и узроцима последњег незаконитог понашања, истражују се и социјални и психички аспекти личности, а неретко и медицински.¹⁷⁹

За утврђивање свих чињеница од круцијалне важности када је реч о процени личности малолетника, посебно се истиче социјална анамнеза која представља разговор малолетника са стручним лицем ради прикупљања информација о животу малолетног лица. Лице које врши анамнезу, односно обавља разговор са малолетником мора да поседује одређена стручна знања и вештине, као и неопходно стрпљење и разумевање, а у складу са задатком и старосним узрастом малолетника. Да би анамнеза била потпуна, неопходно је постављати питања одређеним редоследом, а нарочито ради стицања поверења малолетника према лицу које га испитује. Питања која се постављају малолетнику се могу поделити у неколико основних група и она се односе на: личне податке и податке који се односе на чланове његове уже породице, образованост чланова његове уже породице, запосленост, материјално стање и потребе, здравствено стање, податке о детињству и школовању, становању и социо-културном окружењу, интересима и склоностима малолетних лица.¹⁸⁰ На крају обављеног разговора, социјални радник даје своје мишљење о личности и стању малолетника, као и његовој способности да схвати значај учињеног и прихвати одговорност за исто, а на основу свих пажљиво прикупљених података.

Из претходно наведеног, неминовно проистиче важност надлежног Центра за социјални рад када је у питању кривични поступак према малолетним учиниоцима кривичних дела. Орган старатељства у поступку има значајну улогу, а с обзиром на то да за разлику од јавног тужиоца за малолетнике, браниоца малолетника и судије за малолетнике, орган старатељства нема страначку функцију у поступку. Орган старатељства, односно надлежни Центар за социјални рад је установа социјалне заштите и као таква има веома битну улогу у превенцији понашања која може довести до малолетничке делинквенције, али и предузимања корака када до таквог понашања дође. Нормативни оквир када је у питању поступање Центра за социјални рад регулисано је, поред Закона о малолетним

¹⁷⁹Т. Бугарски, *op. cit.*, стр. 94

¹⁸⁰Т. Бугарски, *op.cit.*, стр. 95

учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, и следећим законским и подзаконским актима: Породичним законом, Законом о социјалној заштити, Правилником о организацији, нормативама и стандардима рада центра за социјални рад (Сл. гласник РС, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – др. правилник, 1/2012 – др. правилник, 51/2019, 12/2020 и 83/2022), Правилником о извршењу васпитних мера посебних обавеза (Сл. гласник РС, бр. 94/2006 од 27.10.2006. године) и многим другим. Центар за социјални рад се бави читавим спектром мера и услуга које се односе на децу и младе у ризику за почетак, наставак и ескалацију делинквентног понашања. Бави се превенцијом и раном детекцијом младих који се налазе у ризику за испољавање антисоцијалног понашања у оквиру чега процењује његове потребе и снаге, спроводи поступке и одлучује о коришћењу услуга социјалне заштите, покреће и развија превентивне и друге програме који доприносе задовољавању њихових потреба и спречавању малолетничке делинквенције.¹⁸¹

Наиме, када је реч о примени диверзионих мера према малолетницима, сам законодавац је у члану 58. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица прописао могућност јавног тужиоца да, приликом одлучивања о целисходности покретања поступка према малолетним учиниоцима кривичних дела, може затражити мишљење органа старатељства о целисходности покретања поступка, односно када оцени да није целисходно покретање поступка, о томе је дужан да обавести орган старатељства у року од осам дана.¹⁸² Даље је Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица чланом 62. ставом 4. прописано да извештај о испуњености преузетог васпитног налога подноси орган старатељства, а што условно подразумева доношење решења о одбацивању кривичне пријаве, односно предлога оштећеног за покретање поступка од стране надлежног јавног тужиоца за малолетнике.¹⁸³ Правилником о организацији, нормативама и стандардима рада Центра за социјални рад чланом 4. став 2. тачка 7. прописано је да, у вршењу својих јавних овлашћења, Центар за социјални рад у

¹⁸¹Ј. Хрнчић, А. Радоичић, Анализа праксе предлагања суду васпитног налога или васпитне мере од стране центара за социјални рад, *Годишњак Факултета политичких наука у Београду*, бр. 20, Vol. XII, стр. 71

¹⁸²Видети члан 58. ЗОМУКД-а

¹⁸³Видети члан 62. ЗОМУКД-а

складу са законом, сарађује са јавним тужиоцем за малолетнике, односно судијом за малолетнике у избору и примени васпитних налога.¹⁸⁴

Орган старатељства, односно надлежни Центар за социјални рад има значајну улогу како у избору васпитног налога који ће бити примењен према малолетнику, тако и у праћењу примене васпитног налога, односно испуњења преузетог васпитног налога. У многим ситуацијама у пракси, Центар за социјални рад је орган који располаже релевантним сазнањима о малолетнику, с обзиром на претходну обављену анамнезу, односно разговор стручног лица са малолетником. Управо на терену примене алтернативних мера према малолетницима, надлежном органу од значаја је сарадња органа старатељства. Када је реч о примени васпитних налога, јасно се уочава повезаност система малолетничког кривичног правосуђа са системом социјалне заштите, нарочито узимајући у обзир специјално-превентивни учинак који представља основну сврху изречених васпитних налога.

4.5. Дискреционо гоњење када се малолетник налази на извршавању кривичне санкције

Потреба за дискреционим гоњењем малолетника може се јавити и када се малолетник већ налази на извршавању одређене кривичне санкције, па малолетник изврши ново кривично дело или се у току извршавања кривичне санкције открије ново кривично дело за које се није знало током суђења малолетнику. Јавни тужилац за малолетнике у овој ситуацији може одлучити да не захтева покретање поступка за друго кривично дело према малолетнику, ако с обзиром на тежину тог кривичног дела, као и на казну, односно васпитну меру која се извршава, не би имало сврхе вођење поступка и изрицање кривичне санкције за новооткривено дело.¹⁸⁵

Претпоставља се да су испуњени стварни и правни услови за примену начела опортунитета и код наведеног облика дискреционог гоњења, те јавни тужилац за малолетнике може процењивати целисходност покретања поступка према малолетницима и

¹⁸⁴ Видети члан 4. Правилника о организацији, нормативама и стандардима рада центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – др. правилник, 1/2012 – др. правилник, 51/2019, 12/2020 и 83/2022

¹⁸⁵ Члан 58. став 3. ЗОМУКД-а

своју одлуку конципирати на већ законом утврђеним разлозима. Са друге стране, постоји једна значајна разлика између овог облика опортунитета у односу на све остале, већ образложене облике начела опортунитета. Наиме, законодавац не поставља услов који се тиче тежине кривичног дела, тачније за разлику од претходно наведених случајева дискреционог гоњења малолетника, законодавац је јасно прописао да се исто може применити само за кривична дела за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна, док код дискреционог гоњења малолетника када се малолетник већ налази на извршавању кривичне санкције то ограничење не постоји. Дакле, овај облик дискреционог гоњења малолетника може се применити на било које извршено кривично дело од стране малолетника јер не постоји законска лимитација на кривична дела за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна.¹⁸⁶

Законом прописани разлози који оправдавају овај облик дискреционог гоњења малолетника су такође интересантни за тумачење. Наиме, законодавац је прописао да јавни тужилац за малолетнике у конкретном случају процењује тежину кривичног дела и казну, односно васпитну меру која се извршава, не и личност малолетника, његов живот или спремност да испуни одређене обавезе. Са тим у вези, јавни тужилац за малолетнике процењује тежину новоизвршеног кривичног дела, као и казну која се извршава, те процењује целисходност покретања поступка за новоизвршено кривично дело према малолетнику који се већ налази на извршавању кривичне санкције.

Одлука јавног тужиоца за малолетнике у вези дискреционог гоњења малолетника који се налази на извршавању кривичне санкције такође подлеже судској контроли као и код безусловног опортунитета према малолетницима, односно код дискреционог гоњења малолетника за лакша кривична дела. У року од осам дана од дана пријема обавештења јавног тужиоца за малолетнике, орган старатељства и оштећени могу захтевати од већа за малолетнике непосредно вишег суда да одлучи о покретању поступка.¹⁸⁷

У теорији, облик дискреционог гоњења малолетника који се већ налази на извршавању кривичне санкције лакше се прихвата из одређених практичких разлога његове примене у пракси. Јавни тужилац за малолетнике у конкретном случају не процењује личност малолетника, нити је дужан да процењује да ли се кривичном

¹⁸⁶Слично о томе говори и В. Ђурђић, *op. cit.*, стр. 412

¹⁸⁷Члан 58. став 4. ЗОМУКД-а

санкцијом која се извршава може остварити сврха вођења кривичног поступка према малолетницима – поправљање и васпитање малолетника. Јавни тужилац за малолетнике, уместо свега наведеног, процењује искључиво сразмеру између новоизвршеног кривичног дела, односно казне за новоизвршено или новооткривено кривично дело и кривичну санкцију која се већ извршава. Битно је нагласити да се под кривичним санкцијама не сматрају и васпитни налози, с обзиром да су васпитни налози облик алтернативних мера које се примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела, те је овај облик дискреционог гођења могуће применити само када се малолетник налази на извршењу кривичних санкција, односно казне и васпитних мера.¹⁸⁸

4.6. Последице дискреционог гођења малолетника

Основна и најважнија последица која наступа применом начела опортунитета према малолетницима је непокретање кривичног поступка према малолетнику, односно обустава већ покренутог поступка према малолетнику.

Дискреционим гођењем малолетника остварује се основни циљ примене начела опортунитета, а то је заштита малолетника од непотребног излагања формалном судском поступку који може, у одређеним ситуацијама, оставити значајне последице на младу особу. Када је реч о примени безусловног опортунитета, као првог облика начела опортунитета, последица примене наведеног начела је искључиво обустава поступка, без „наметања“ било којих обавеза малолетнику као учиниоцу кривичног дела. Након процене целисходности покретања поступка, али и личности и живота малолетника, надлежни јавни тужилац за малолетнике доноси одлуку о примени начела опортунитета, те одбацује кривичну пријаву или предлог оштећеног. На овај начин, према малолетнику се неће покренути формални судски поступак, нити малолетник мора испунити одређене обавезе јер овај облик опортунитета није условљен испуњењем одређених васпитних налога. Малолетник се неће излагати кривичном гођењу од стране надлежних правосудних органа, нити ће му се током поступка утврђивати кривица за учињено дело, јер јавни тужилац за малолетнике не процењује кривицу учиниоца, већ искључиво целисходност покретања поступка. Поступак се неће покренути из разлога што није сврсисходно кривично гонити

¹⁸⁸В. Ђурђић, *op. cit.*, стр. 413

малолетника, а не из разлога што малолетник није крив за учињено кривично дело. На овај начин, штити се малолетник од непотребног излагања судским органима, али се чува и правосудни систем од претрпавања предметима који су могли бити решени ван формалне процедуре, применом дискреционог гоњења малолетника.

Последица примене условног одлагања поступка или условне обуставе поступка, поред очигледне последице која је уочљива из самог назива ових облика примене начела опортунитета, проистиче још једна последица, а то је примена васпитних налога према малолетнику. Наиме, уколико јавни тужилац за малолетнике процени да је могуће одбацили кривичну пријаву или предлог оштећеног услед разлога целисходности или предложити обуставу већ покренутог поступка према малолетнику, јавни тужилац за малолетнике одређује или предлаже судији за малолетнике одређивање једног или више васпитних налога које је малолетник дужан испунити. Као што је већ било речи, васпитни налози потпомажу репарацији штете, али и васпитању и поправљању малолетника, иако представљају свакако један вид преузимања одговорности за учињено дело од стране малолетника, васпитни налози значајно доприносе даљем оспособљавању малолетника, његовом преваспитању и побољшању, а како малолетник не би даље понављао извршење кривичних дела. Испуњењем одређених васпитних налога, јавни тужилац за малолетнике доноси одлуку о одбацивању кривичне пријаве или предлога оштећеног за покретање поступка, а судија за малолетнике доноси одлуку о обустави већ покренутог кривичног поступка према малолетнику, чиме се реализује дискреционо гоњење малолетника.

Напослетку, али не и најмање битан облик дискреционог гоњења малолетника је свакако онај који се примењује према малолетнику који се већ налази на извршавању кривичне санкције за неко друго кривично дело. Последица наведеног облика примене начела опортунитета према малолетницима је непокретање поступка према малолетнику према којем је већ спроведен формални поступак и који се већ налази на извршавању казне или васпитне мере. Узимајући у обзир да је за малолетника, као младог члана друштва, још увек недовољно зрелог и емотивно развијеног, веома стресно излагање суду, али и само извршавање кривичне санкције, односно казне или пак васпитне мере, дискреционим гоњењем малолетника који се налази већ на извршавању казне или васпитне мере, штити се малолетник од поновног излагања гоњењу од стране правосудних органа. Са тим у вези, последица наведеног облика начела опортунитета је свакако непокретање поступка према

малолетнику који се већ налази на извршавању казне или васпитне мере за неко претходно извршено дело, у ситуацији када се сазна за ново кривично дело или када малолетник изврши ново кривично дело у току извршавања кривичних санкција.

V ДИСКРЕЦИОНО КРИВИЧНО ГОЊЕЊЕ МАЛОЛЕТНИКА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ

Алтернативне кривичне санкције, а које су од нарочитог значаја када је реч о кривичним поступцима према малолетницима и сузбијању малолетничке делинквенције, развијају се током 20. века у земљама средње Европе (Хрватска, Словенија, Немачка), земљама источне Европе (Црна Гора, Северна Македонија, Словенија, Србија) и земљама централне Европе (Аустрија). Компаративном методом, односно упоредним правом као посебном академском граном која се бави изучавањем разлика и сличности између правних система, а на основу доступне стручне литературе и законских и подзаконских прописа, даље ће у раду бити испраћен и изложен развој малолетничког кривичног законодавства у праву земаља Балкана, али и неких од водећих земаља Европе, попут Немачке и Аустрије.

У Републици Хрватској је од дана 01.01.2020. године на снази Закон о судовима за младеж¹⁸⁹ који регулише одредбе кривичног законодавства које се односе и примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела. Првенствено, већ на самом почетку можемо уочити једну од значајних разлика у поређењу са српским важећим Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, а која разлика се огледа у чињеници да је Закон о судовима за младеж Републике Хрватске новијег датума, односно исти је у свом измењеном и допуњеном издању на снази од 2020. године, за разлику од српског закона који је на снази још од 2005. године.

Закон о судовима за младеж прописује да се малолетницима за извршена кривична дела изричу одгојне мере и малолетнички затвор, а да се млађем малолетнику (који је навршио четрнаесту годину живота, а није навршио шеснаесту годину живота) могу изрећи одгојне мере и сигурносне мере. Старијем малолетнику се могу изрећи одгојне мере и сигурносне мере, а уз услове прописане законом. Мало је нејасно из којих разлога законодавац наводи идентичне казнене одредбе за обе узрасне категорије малолетника, уз

¹⁸⁹Закон о судовима за младеж, *NN* 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19

једину разлику која се односи на услове предвиђене законом када је реч о старијим малолетницима, а како је то законом формулисано.¹⁹⁰ Занимљиво је истаћи да, иако је сврха малолетничких санкција иста у законодавствима држава региона, а следећи упутства и смернице међународних организација и ратификованих међународних докумената, српски закон који регулише ову материју ипак у првим одредбама регулише институт васпитних налога, за разлику од хрватског закона који почевши од члана 7. Закона о судовима за младеж регулише првенствено кривичне санкције. Овакво запажање се свакако може тумачити у корист позитивном ставу српског законодавства када је реч о заштити младих, али и њиховом што мањем излагању формалном судском поступку онда када то није неопходно.

Када је реч о примени начела опортунитета према малолетницима, хрватско законодавство иде у корак са правима деце на међународном нивоу, поштујући неке од устаљених постулата правичног поступања према малолетницима. Чланом 71. Закона о судовима за младеж регулисан је безусловни опортунитет, односно омогућено је јавном тужиоцу за малолетнике да оцењује сврсисходност покретања кривичног поступка према малолетницима. Наиме, услови који се постављају за примену начела опортунитета идентични су као и у српском законодавству, а о чему је већ било речи у мастер раду. За кривично дело за које је прописана казна затвора у трајању до пет година или новчана казна, јавни тужилац може одлучити да нема основа за вођење поступка иако постоји основана сумња да је малолетник извршио кривично дело, а с обзиром на нарав кривичног дела и околности, као и живот малолетника. Јавни тужилац за малолетнике, односно државни одвјетник у хрватском праву, може одлуку о дискреционом гођењу и условити спремношћу малолетника да испуни одређене обавезе.¹⁹¹ Наведене одредбе су само део широког корпуса права и казних одредби хрватског Закона о судовима за младеж, а који су од значаја за предмет мастер рада и компарацију са српским законодавством. Иако не постоје нека од значајних одступања, важно је упоредити положај малолетника у законодавству земаља региона, а ради бољег унапређења и реформисања националног законодавства.

¹⁹⁰ Видети члан 5. Закона о судовима за младеж

¹⁹¹ Видети члан 71. и члан 72. Закона о судовима за младеж

У вези са претходном констатацијом, занимљиво је анализирати и поједине одредбе малолетничког кривичног законодавства Црне Горе, односно Закона о поступању према малолетницима у кривичном поступку.¹⁹²

За разлику од хрватског законодавства, а у односу сличности са српским законодавством, у другој глави закона регулисане су алтернативне мере према малолетницима, односно опомена и васпитни налог.¹⁹³ Најбитнија досадашња разлика између претходно анализираних законодавства, а познајући и одредбе националног законодавства, огледа се у примени васпитних налога. Наиме, у црногорском малолетничком кривичном законодавству васпитни налог се може изрећи за кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до десет година.¹⁹⁴ Хрватско законодавство не прописује институт васпитних налога, већ искључиво обавезе, док српски законодавац то чини, али за она дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до пет година, а о чему је већ било више речи у мастер раду у делу посвећеном дискреционом гођењу малолетника. Са друге стране, црногорски законодавац иде велики корак унапред и прописује могућност примене васпитних налога, као алтернативних мера, за шири корпус кривичних дела, односно за кривична дела за које је прописана новчана казна или казна затвора до десет година, што може представљати значајан помак ка побољшању положаја малолетника као учиниоца кривичних дела.

Када је реч о примени начела опортунитета, црногорски закон је и ту био недвосмислен и чланом 66. најпре регулисао одбацивање кривичне пријаве из разлога правичности. Сличности са хрватским и српским законодавством постоје, заправо су услови идентични када је реч о врсти и висини кривичног дела, те је код безусловног опортунитета смањен дијапазон кривичних дела на она за која је прописана новчана казна или казна затвора до пет година.¹⁹⁵ Условни опортунитет регулисан је чланом 69. Закона о поступању према малолетницима у кривичном поступку и управо се анализом ове законске одредбе и уочава најзначајнија разлика – условни опортунитет могуће је применити према малолетнику за кривично дело за које је као главна прописана новчана

¹⁹²Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку, *Службени лист Црне Горе*, бр. 064/11 од 29.11.2011, 001/18 од 04.01.2018.

¹⁹³Видети члан 9. Закона о поступању према малолетницима у кривичном поступку

¹⁹⁴Члан 11. Закона о поступању према малолетницима у кривичном поступку

¹⁹⁵Члан 66. Закона о поступању према малолетницима у кривичном поступку

казна и/или казна затвора до десет година, уз испуњење одређених васпитних налога.¹⁹⁶ Обустава поступка је такође регулисана законом и то чланом 76. којим је прописано да уколико државни тужилац за малолетнике нађе да постоје основи за примену условног опортунитета, може донети наредбу о обустави поступка из разлога целисходности.¹⁹⁷ Занимљиво је истаћи и то да црногорски закон који регулише предметну материју прописује девет врста васпитних налога, за разлику од српског који прописује знатније мањи број васпитних налога. Врсте васпитних налога према законодавству Црне Горе су: поравнање са оштећеним, редовно похађање школе или редовно одлажење на посао, укључивање у одређене спортске активности, обављање друштвено корисног или хуманитарног рада, плаћање новчаног износа у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе, подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохола или дроге, укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи, саветовалишту или другој одговарајућој организацији, похађање курсева за стручно оспособљавање или припреме и полагање испита, као и уздржавање од посећивања одређеног места или контакта са одређеним лицима.¹⁹⁸

Анализом законских одредби црногорског Закона о поступању према малољетницима у кривичном законодавству можемо извести недвосмислен закључак да се заправо ради о једном веома разрађеном и реформисаном закону, можда једном од закона који на најбољи начин регулише ову материју у смислу усклађивања законских одредби са европским стандардима и праву које је по мери детета.

Република Северна Македонија може се похвалити најновијим законом који регулише кривичноправну материју када су у питању малолетници као учиниоци кривичних дела, односно Законом за правда за децата¹⁹⁹ који је донет дана 13. марта 2024. године.

Када је реч о кажњавању малолетника, занимљиво је указати и на члан 19. Закона за правда за децата који прописује да за радњу детета старијег од четрнаест година, која је законом предвиђена као кривично дело или прекршај, надлежни органи или институције по правилу не покрећу судске поступке, а како би се избегли штетни утицаји на дете. Судски

¹⁹⁶Члан 69. Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку

¹⁹⁷Члан 76. Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку

¹⁹⁸Члан 12. Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку

¹⁹⁹Закон за правда за децата, *Службен весник на РСМ*, бр. 66 од 20.03.2024. година

поступак се покреће против детета старијег од четрнаест година ако је малолетник извршио кривично дело за које је прописана казна затвора од три године или тежа, у случају да се сврха мера или санкција утврђених законом не може остварити без судског поступка.²⁰⁰ Тумачењем цитиране одредбе закона, можемо закључити да се за кривична дела за које је прописана казна затвора до три године и не покреће формални судски поступак, што је једна од значајних новина у малолетничком кривичном праву земаља региона. Када је реч о старосној граници малолетства, Закон за правда за децата детаљно разлаже и објашњава у члану 21. старосне границе малолетства и значење одређених појмова. Овде такође наилазимо на поштовање старосне границе малолетства до осамнаесте године животе, као и у већини кривичних законодавства, међутим македонски закон иде корак даље прописујући и објашњавајући како границе малолетства, тако и детаљно разлагање ко све спада под појмом детета жртве, дајући један велики значај не само учиниоцима кривичних дела, већ и малолетницима који се јављају као жртве кривичних дела.²⁰¹

Када је реч о кажњавању, занимљиво је истаћи да македонски закон прописује неке нове врсте казни које се могу применити према детету старијем од шеснаест година, а то је затвор за децу, новчана накнада, забрана управљања моторним возилом и протеривање страног детета из земље.²⁰² Македонски закон такође поштује међународне стандарде у вези чешће примене алтернативних мера према малолетницима, те истим законским одредбама регулише примену диверзионог поступања према деци. Наиме, суд може одлучити да условно обустави поступак против детета старијег од шеснаест година за радњу која је законом предвиђена као кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година, ако је малолетник изразио кајање због учињеног, ако је исти отклонио последице дела и надокнадио штету, под условом да дете не изврши неко друго кривично дело у року од две године.²⁰³ Када је реч о примени начела опортунитета, исто је регулисано почев од члана 77. Закона за правда за децата, те закон прописује да надлежни јавни тужилац може одлучити да према малолетнику старијем од четрнаесте године живота, које је извршило кривично дело за које је прописана новчана казна или

²⁰⁰Члан 19. Закона за правда за децата

²⁰¹Видети члан 21. Закона за правда за децата

²⁰²Члан 52. Закона за правда за децата

²⁰³Члан 64. Закона за правда за децата

казна затвора до три године, не покрене поступак, да условно одложи покретање поступка за период од шест месеци и да не покрене поступак ако се на основу обавештења Центра за социјални рад утврди да је постигнут споразум између детета и његове породице, а у вези накнаде штете и поправке последица насталих кривичним делом.²⁰⁴

Без обзира на многе сличности, Закон за правда за децата Републике Северне Македоније може се поносити најновијим законом који регулише ову материју, али и доста флексибилнијим условима за примену алтернативних мера, којима се управо отвара пут ка све чешћој примени истих.

Када је реч о словенском праву, узимајући у обзир да је садашња Република Словенија постала независна тек распадом Југославије 1991. године, иста је тек 1995. године донела Закон о казенском поступку²⁰⁵ и Казенски законик²⁰⁶, који су међани и допуњавани до данашњег дана. Иако је малолетничко кривично законодавство регулисано одредбама наведених законика и закона, Република Словенија није донела посебан кодекс за поступање са малолетним преступницима, што се може сматрати једном од значајних мана словенског кривичног законодавства.

У Аустрији, малолетничко кривично законодавство регулисано је одредбама закона *Jugendgerichtsgesetz*²⁰⁷, односно Законом о судовима за младеж који је на снази од 1974. године, са последњим изменама од 2021. године. Као врсте кривичних санкција, наведени закон прописује васпитне мере, те уколико исте нису довољне, према младима се примењују и дисциплинске мере и казне за младе. У аустријском закону постоји институт „издавања инструкција“²⁰⁸ које издаје судија малолетнику, као врста васпитне мере, а та упутства могу бити да малолетник следи инструкције које се односе на место боравка, да живи са породицом, да прихвати шегртовање или посао, да буде под надзором одређене особе, да учествује у одређеним курсевима или да обавља друштвено користан рад, да постигне нагодбу са оштећеним, да се уздржи од контакта са одређеним људима или посећивања одређених места и да учествује у курсевима за саобраћај.

²⁰⁴ Видети члан 77. Закона за правда за децата

²⁰⁵ Закон о казенском поступку, *Урадни лист РС*, уредно пречишчено беседило, 96/22 – одл. УС, 89/23 – одл. УС, 53/24

²⁰⁶ Казенски законик, *Урадни лист РС*, шт. 50/12 – уредно предишчено беседило, 54/15, 6/16 – попр. 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 – ZZNSPP in 16/23

²⁰⁷ *Jugendgerichtsgesetz* преузето са <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html> дана 23.08.2024. године

²⁰⁸ Издавање упутстава, слично као васпитни налози у српском праву

У Аустрији примена алтернативних мера према малолетним учиниоцима кривичних дела има примат у односу на вођење формалног поступка према младима, те тако уколико је малолетник извршио кривично дело за које је прописана казна затвора до пет година, обично се не покреће формални поступак према малолетнику. У оваквој ситуацији, случајевима „багателног криминалитета“ малолетника баве се породични судови у Аустрији који се брину о најбољем интересу детета. Када је реч о примени начела опортунитета, према аустријском закону, јавни тужилац може донети одлуку о непокретању поступка, односно о одлагању истог, без услова који се тичу висине прописаних кривичних санкција за извршено кривично дело, а што је значајна разлика у односу на законе других европских земаља.

Када је реч о малолетничкој делинквенцији у Немачкој, од реформи малолетничког кривичног правосуђа, малолетници су у надлежности посебних судова за малолетнике који изричу мере на основу посебног кривичног законодавства специјализованог за малолетнике преступнике. Немачки кривични законик прописује широк дијапазон кривичних санкција и мера које се примењују према малолетницима, у распону од васпитних и дисциплинских мера, па све до заводских мера и оних које су фокусиране на образовање и поправљање малолетника, а како би се спречио рецидивизам малолетника.²⁰⁹

Узимајући у обзир све претходно наведено, можемо закључити да међу законима европских земаља и не постоје нека од значајних одступања, сви законици дају примат алтернативним мерама према малолетницима, пружајући широк спектар права која малолетници уживају. Уколико одређена одступања постоје, најчешће се иста огледају у висини прописане кривичне санкције за кривична дела за које се може применити начело опортунитета. Поступак и уопштено законска могућност дискреционог гоњења малолетника представља битан стуб малолетничког кривичног законодавства на међународном нивоу, поштован од стране многих земаља, међу којима је свакако и Република Србија.

²⁰⁹Ј. Играчки, Љ. Илијић, Криминалитет малолетника – стање у свету и у Србији, *Страни правни живот*, бр. 1, Vol. LX, стр. 192-193

VI ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ - ПРИМЕНА ВАСПИТНИХ НАЛОГА ПРЕД ВИШИМ СУДОМ У НИШУ У ПЕРИОДУ ОД 2019. ДО 2024. ГОДИНЕ

6.1 Досадашња истраживања примене васпитних налога

Када је реч о примени васпитних налога у малолетничком правосуђу у Републици Србији, до данас вршено је много истраживања на тему примене васпитних налога, а у вези опортунитета кривичног гоњења према малолетним учиниоцима кривичних дела. Према доступним статистичким подацима Републичког завода за статистику Републике Србије, према малолетним лицима је у току 2018. године поднето 2.744 кривичних пријава, током 2019. године 2.903, током 2020. године 2.524, током 2021. године 2.513 и током 2022. године поднето је 2.410 кривичних пријава. На основу тих података, можемо уочити да је 2018. године од 2.744 кривичних пријава било 1.849 оптужења, у 2019. години од 2.903 кривичних пријава било је 2.002 оптужења, у 2020. години је било 1.750 оптужења у односу на број кривичних пријава од 2.524, у 2021. години број кривичних пријава био је 2.513, а број оптужења 1.749, док је у 2022. години број поднетих кривичних пријава био 2.410, а број оптужења 1.618.²¹⁰ На основу ових објављених података, кроз године можемо уочити благи пад оптужења, односно подношења захтева за покретање припремног поступка судији за малолетнике надлежног суда. Иако не мора нужно значити да је изван број кривичних пријава одбачен из разлога целисходности, односно применом начела опортунитета, ипак следећи подаци у вези примене васпитних налога потврђују и исказују важност широј примени алтернативних мера према малолетницима.

Наиме, у Републици Србији је током 2022. године у 183 поступака према малолетним учиниоцима кривичних дела примењен институт васпитног налога, а према статистичким подацима Завода за статистику Републике Србије. У 2022. години је за кривично дело тешка телесна повреда васпитни налог примењен у свега 2 поступка према малолетницима, а занимљиво је истаћи да је чак 70 учинилаца овог дела било мушког пола, а свега 3 женског пола.²¹¹ Пораст у примени васпитних налога примећује се код кривичног дела лака телесна повреда, те је статистички податак да је у 22 поступка према

²¹⁰ Преузето са званичног сајта Републичког завода за статистику <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/pravosudje/maloletni-ucinioci-krivicnih-dela/> дана 21.04.2024. године

²¹¹ Преузето са званичног сајта Републичког завода за статистику <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/pravosudje/maloletni-ucinioci-krivicnih-dela/> 1.3, дана 21.04.2024.

малолетницима, а поводом наведеног кривичног дела, примењен васпитни налог. Кривично дело лака телесна повреда у 2022. години извршило је чак 248 дечака и свега 25 девојчица.²¹² Као кривична дела која се истичу као најзаступљенија када је у питању малолетничка делинквенција према статистичким подацима за 2022. годину јесу кривична дела против имовине и то пре свега кривично дело крађа. Чак 73 поступака према малолетницима за кривично дело крађа окончано је применом васпитног налога.²¹³

Када је реч о регионима Републике Србије у којима се најчешће и најмање примењује конкретна диверзиона мера, односно васпитни налог у поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела уочавамо да предност свакако припада региону Војводине са чак 89 поступака који су окончани применом васпитног налога у 2022. години.²¹⁴

Када говоримо о досадашњим истраживањима у вези примене васпитних налога, једно од значајних истраживања спроведено је 2006. године од стране проф. др Тамаре Цамоње Игњатовић. Ово истраживање имало је за циљ евалуацију која је подразумевала процену квалитета реализације васпитних налога на основу степена задовољства различитим аспектима њиховог спровођења, као и евалуацију исхода примене васпитних налога, праћењем ефеката постигнутих промена у понашању малолетника. Резултати су потврдили постојање позитивног утицаја на младе који су били у поступку примене васпитних налога. Превасходне позитивне импликације које је примена васпитних налога на младе имала, огледају се у заустављању антисоцијалног понашања, а затим и у успешнијем предвиђању последица свог понашања и повећаној одговорности према обавезама. Поправљен је успех у школи и унапређени су односи са вршњацима. Код младих се поправило и расположење, а смањен је степен нервозе и напетости. Такође, односи и комуникација у породици су се поправили, родитељи су се активније укључили у васпитање и надзор детета, више времена проводе заједно и разговарају.²¹⁵

²¹² Преузето са званичног сајта Републичког завода за статистику <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/pravosudje/maloletni-ucinioci-krivicnih-dela/> табела 1.3, дана 21.04.2024.

²¹³ Преузето са званичног сајта Републичког завода за статистику <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/pravosudje/maloletni-ucinioci-krivicnih-dela/> табела 1.3, дана 21.04.2024.

²¹⁴ Преузето са званичног сајта Републичког завода за статистику <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/pravosudje/maloletni-ucinioci-krivicnih-dela/> табела 1.3А, дана 21.04.2024.

²¹⁵ В. Ивановић, А. Ивановић, *op. cit.*, стр. 149

Анализирајући досадашње резултате, не може се уочити значајна и довољна учесталост примене васпитних налога у поступцима према малолетницима. Као што је већ истакнуто, примена васпитних налога доминантна је на подручју северног дела Републике Србије, региона Војводине, што може бити значајан индикатор разлике у поступању према малолетницима, а нарочито ако се узму у обзир статистички подаци који приказују знатно мањи број примене васпитних налога према малолетницима на југоисточном подручју Републике Србије. Један од индикатора свакако може бити начин живота, услови за раст и развој деце који се разликује у односу на северни део Србије, а нарочито животни стандард у поређењу са животним стандардом на подручју јужне и источне Србије. Да ли сви ови фактори и у којој мери утичу на малолетничку делинквенцију, али и на превенцију и примену алтернативних мера ради заштите малолетних лица, остаје једно од многих питања без прецизног одговора у малолетничком кривичном праву Републике Србије.

6.2 Резултати истраживања

Предмет истраживања је примена васпитних налога у поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела пред Вишим судом у Нишу у временском периоду почев од 2019. године, закључно са месецом мартом 2024. године, а у циљу сагледавања учесталости примене васпитних налога у кривичном поступку према малолетницима. Од значаја је и чињеница да је Виши суд у Нишу надлежан за подручја следећих Основних судова: у Алексинцу и Нишу, те да поред града Ниша, обухвата и подручја општина Гацин Хан, Дољевац, Сврљиг, Алексинац, Ражањ и Сокобања. С обзиром на месну надлежност Вишег суда у Нишу, која обухвата град Ниш и многа мања места у околини, циљ истраживања је и стицање сазнања о популаризацији диверзионих метода и њихове примене на југоисточном подручју Републике Србије.

У систему малолетничког правосуђа, јавном тужиоцу за малолетнике уступљен је широк дијапазон овлашћења када је у питању дискреционо гоњење малолетних учиниоца кривичних дела. Ипак, законодавац је направио разлику између поступања јавног тужиоца за малолетнике и судије за малолетнике, а која разлика се огледа управо у овлашћењу примене и одабира одређених врста васпитних налога. Наиме, како је већ било речи, судија за малолетнике, за разлику од јавног тужиоца за малолетнике, овлашћен је за одређивање

свих пет облика васпитних налога. Од момента подношења захтева за покретање припремног поступка, примена васпитних налога прелази у искључиву надлежност суда. Судија за малолетнике или веће за малолетнике одлучује да ли у конкретном случају има места примени института васпитног налога, те уколико суд нађе да су испуњени услови и да има места њиховој примени, суд није везан предлогом јавног тужиоца за малолетнике о врсти васпитног налога.

На основу спроведеног истраживања, утврђено је да у траженом периоду од 2019. до 2024. године пред Вишим судом у Нишу нису вођени поступци за примену васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела. Овакав податак се може тумачити са два становишта, а у циљу образлагања одсуства вођења поступка за примену васпитних налога према малолетницима пред Вишим судом у Нишу. Са једне стране, с обзиром на експанзију овлашћења јавног тужилаштва као јединственог и самосталног органа који гони учиниоце кривичних дела, може се закључити да овлашћења за примену васпитних налога у пракси спадају у очигледној, скоро па искључивој, надлежности јавног тужилаштва, а да пак уколико се поступак према малолетнику не оконча применом начела опортунитета у раној фази поступка, надлежни суд ће, у складу са законом, спровести формалан поступак према малолетницима. Да ли то оправдава недовољно залагање суда, нарочито узимајући у обзир могућност суда за применом свих облика васпитних налога, остаје једно од нерешених питања у пракси. Са друге стране, чињеница да у временском периоду од пуних пет година пред Вишим судом у Нишу нису вођени поступци за примену васпитних налога може се оправдати и у циљу избегавања формалног и комплексног процеса који се састоји у уређеном следу обавезних активности учесника. Међутим, због постојања бојазности да ће се одуговлачењем и покретањем судског поступка према малолетнику, осујетити право на заштиту малолетних лица и посебног поступања према малолетним учиниоцима кривичних дела којим се одликује кривични поступак према малолетницима, потпуна контрола приликом примене васпитних налога је у надлежности јавног тужиоца за малолетнике, те суд у ретким случајевима прибегава примени алтернативних мера према малолетницима.

Ипак, чињеница да суд, у конкретном предмету истраживања, Виши суд у Нишу, није водио поступке за примену васпитних налога може сведочити и позитивном ставу правосудног система Републике Србије када је у питању малолетничко кривично правосуђе.

Уколико су испуњени законски услови за примену васпитних налога, исти су примењени још у најранијој фази поступка, те није ни било могућности покретања припремног поступка према малолетницима. На овај начин може се извести закључак да заправо васпитни налози јесу инструменти којима се остварује превентивно дејство правосудног система у раним фазама поступка, без прибегавања формалном суђењу пред, конкретно, надлежним Вишим судом у Нишу.

6.3. Емпиријско истраживање – примена васпитних налога пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу у периоду од 2019. до 2024. године

Истраживање је обављено увидом у кривичне предмете уписника КИМ Вишег јавног тужилаштва у Нишу, а у којим предметима је примењено условно одлагање кривичног гоњења малолетника изрицањем васпитних налога у временском периоду од 2019. године до 2024. године. У циљу заштите података малолетника, у резултатима истраживања наводиће се само бројчани статистички подаци, као и приказ полне структуре малолетника као учинилаца кривичних дела, без навођења бројева предмета, било којих личних или других података који могу угрозити приватност малолетника, поштујући основна права деце загарантована законом.

Предмет спроведеног истраживања је примена васпитних налога према малолетним учиниоцима кривичних дела у предметима који су се водили пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу у временском периоду од 2019. године до 2024. године. Узимајући у обзир обављено истраживање пред Вишим судом у Нишу у истом временском периоду, а које је резултирало изостанком примене института васпитних налога према малолетницима, циљ истраживања пред Вишим јавним тужилаштвом огледа се у стицању сазнања о стварној примени васпитних налога, о квантитету примене истих, старосној и полној структури малолетника, као и најчешће вршеним кривичним делима од стране малолетника. Неизоставна је и улога надлежног Центра за социјални рад, која се може утврдити кроз ефикасност у раду органа старатељства у малолетничким кривичним предметима који су били објект емпиријског истраживања.

На основу добијених података, који су резултирали научним истраживањем, можемо закључити да је у периоду од 2019. године до 2024. године било око педесет кривичних

предмета који су резултирали применом васпитних налога, односно условним опортунитетом и одлагањем кривичног гођења малолетника. Из напред наведене чињенице, логично се може закључити да је немогуће и у супротности са животном логиком и стањем малолетничке делинквенције у Републици Србији, да је у временском периоду било свега око педесетак малолетника као учинилаца кривичних дела. Сведоци смо да је та бројка знатно већа и да је стварни број малолетних делинквената знатно већи, а према којима је, у складу са законом, покренут и вођен формални кривични поступак. Поучени претходним истраживањем пред Вишим судом у Нишу, јасно је да се остатак малолетних преступника излаже формалном кривичном гођењу пред надлежним судом, иако можда за тим некада и не постоји потреба.

Помоћу табела у даљем тексту рада, биће процентуално изложен број девојчица и дечака који најчешће врше кривична дела, њихов узраст и кривична дела која се најчешће врше од стране ког пола, који се васпитни налози најчешће изричу према малолетницима, да ли међу малолетницима има преступника који су склони вршењу кривичних дела, који су повратници и оно такође веома важно за разумевање проблема малолетничке делинквенције – породични и социјални живот и статус малолетника и његове породице, односно фактори који могу утицати на појаву малолетничке делинквенције.

Малолетници као учиниоци кривичних дела према којима су примењени васпитни налози пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу, 2019-2024. година:

Табела бр. 1.

УКУПНО	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.	2024.
45	9	12	4	12	5	3

Како би истраживање било потпуније и прегледније, резултати ће бити изражени и бројчано и процентуално, а проценти ће се обрачунавати с обзиром на претходно изнет укупан број малолетника према којима су примењени васпитни налози, односно према броју четрдесет и пет (45).

На основу Табеле бр. 1. можемо закључити да је у 2020. години и 2022. години био највећи број малолетних преступника према којима су примењени васпитни налози, док је у 2021. години тај број знатно мањи и износи свега четири малолетника према којима су

примењени васпитни налози. Иако и подручје југоисточне Србије броји у 2022. години пораст стопе примене васпитних налога према малолетницима, уколико упоредимо досадашња истраживања претходно поменута у мастер раду, на територији Аутономне Покрајине Војводине у истој години васпитни налози примењени су у чак 89 малолетничка предмета. Извесно је да је ово значајна разлика, а која се свакако не може правдати са аспекта смањене стопе малолетничке делинквенције на југу и истоку Србије, с обзиром да иста констатација не може бити узета у обзир као истинита.

Малолетници пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу – најчешће вршена кривична дела, 2019-2024. година

Табела бр. 2.

КРИВИЧНА ДЕЛА	(број-%) 2019.	(број-%) 2020.	(број-%) 2021.	(број-%) 2022.	(број-%) 2023.	(број-%) 2024.
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	1(2,22%)	1(2,22%)	3(6,66%)	1(2,22%)	0	0
Насилје у породици	2(4,44%)	1(2,22%)	0	1(2,22%)	0	0
Утаја	4(8,88%)	0	0	0	0	0
Крађа	2(4,44%)	3(6,66%)	1(2,22%)	2(4,44%)	1(2,22%)	2(4,44%)

Табела бр. 3.

КРИВИЧНА ДЕЛА	(број-%) 2019.	(број-%) 2020.	(број-%) 2021.	(број-%) 2022.	(број-%) 2023.	(број-%) 2024.
Насилничко понашање	0	3(6,66%)	0	0	3(6,66%)	1(2,22%)
Ситна крађа, утаја и превара	0	4(8,88%)	0	1(2,22%)	0	0
Лака телесна повреда	0	0	0	2(4,44%)	1(2,22%)	0
Уништење и отуђење туђе ствари	0	0	0	2(4,44%)	0	0

Табела бр. 4.

КРИВИЧНА ДЕЛА	(број- %) 2019.	(број- %) 2020.	(број- %) 2021.	(број-%) 2022.	(број- %) 2023.	(број- %) 2024.
Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	0	0	0	1(2,22%)	0	0
Неовлашћено коришћење туђег возила	0	0	0	2(4,44%)	0	0

На основу Табеле бр. 2, 3 и 4. можемо закључити која су то најчешће вршена кривична дела, а међу којима се најчешће истиче кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, кривично дело утаја и кривично дело крађа. Са друге стране, можемо приметити да је кривично дело приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију од стране малолетника извршено само једном и то у 2022. години.

Малолетници – узраст малолетника, 2019-2024. година

Табела бр. 5.

УЗРАСТ (година)	(број-%) 2019.	(број-%) 2020.	(број-%) 2021.	(број-%) 2022.	(број-%) 2023.	(број-%) 2024.
14	0	0	1(2,22%)	2(4,44%)	1(2,22%)	0
15	2(4,44%)	2(4,44%)	1(2,22%)	2(4,44%)	2(4,44%)	1(2,22%)
16	4(8,88%)	4(8,88%)	1(2,22%)	2(4,44%)	1(2,22%)	1(2,22%)
17	3(6,66%)	4(8,88%)	1(2,22%)	6(12,33%)	1(2,22%)	1(2,22%)
18	0	2(4,44%)	0	0	0	0

Када је реч о старосној структури малолетника као учинилаца кривичних дела, а према којима су примењени васпитни налози пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу у временском периоду од 2019. године до 2024. године, највећи број малолетника био је узраста од шеснаест година (28,86%) и узраста од седамнаест година (чак 35,53%). Према обављеном истраживању, васпитни налози најмање су примењени према малолетницима који су извршили кривична дела са осамнаест година живота.

Малолетници-изречени васпитни налози према полу, 2019-2024. године

Табела бр. 6.

ПОЛ	(број-%) 2019.	(број-%) 2020.	(број-%) 2021.	(број-%) 2022.	(број-%) 2023.	(број-%) 2024.
Ж	0	1	0	1	0	0
М	9	11	4	11	5	3

На основу обављеног истраживања, а који резултати истраживању су изложени у Табели бр. 6, можемо са извесношћу утврдити да, када је реч о полу малолетника као учиниоцима кривичних дела, свакако доминира мушки пол. У складу са Табелом бр. 6, девојчице малолетнице према којима су примењени васпитни налози у временском периоду од пет година, се свега у два предмета јављају као учиниоци кривичних дела. Дакле, од укупног броја малолетника према којима су примењени васпитни налози у временском периоду од 2019. године до 2024. године, девојчице малолетнице чине свега 4,44%.

Малолетници – фактори који (не)могу утицати на малолетничку делинквенцију, 2019-2024.

Табела бр. 7.

ФАКТОРИ	(број-%) 2019.	(број-%) 2020.	(број-%) 2021.	(број-%) 2022.	(број-%) 2023.	(број-%) 2024.
Нескладна породица	2(4,44%)	3(6,66%)	0	3(6,66%)	0	0
Складна породица	6(13,33%)	5(11,11%)	1(2,22%)	2(4,44%)	1(2,22%)	0
Дефицијентна породица	1(2,22%)	2(4,44%)	1(2,22%)	3(6,66%)	1(2,22%)	1(2,22%)
Сиромаштво	0	1(2,22%)	0	1(2,22%)	0	0
Конзумација алкохола	0	1(2,22%)	1(2,22%)	1(2,22%)	1(2,22%)	0
Одсуство школовања	0	0	1(2,22%)	0	0	0
Смрт оба родитеља	0	0	0	2(4,44%)	1(2,22%)	0
Навијачке групе	0	0	0	0	1(2,22%)	0
Ванбрачне заједнице	0	0	0	0	0	1(2,22%)
Болест родитеља	0	0	0	0	0	1(2,22%)

Када је реч о социјалним и животним приликама малолетника према којима су изречени васпитни налози у наведеном временском периоду, односно о факторима који су могли да утичу на појаву делинквентног понашања малолетника, у највећем броју се радило о малолетницима који потичу из породица са складним односима (петнаест малолетника од укупног броја). Тек нешто мањи број малолетника (девет) потиче из дефицијентних породица или породица у којима не постоје складни односи са родитељима (осам). Такође, веома важну улогу у животу малолетника, поред породице и окружења у којима исти одрастају, представљају и одређене навике које малолетници стичу годинама, те је конзумација алкохола, као лоша навика којима су малолетници склони, разлог за појаву делинквентног понашања код четири малолетника од укупног броја малолетника. Занимљиво је да је у 2023. години један од малолетника према којем је примењен васпитни налог заправо припадник навијачке групе фудбалског клуба „Црвена Звезда“, те је надлежни Центар за социјални рад утврдио склоност девијантном понашању малолетника припадника навијачких група, а које су утицале на малолетника у његовом најосетљивијем

добу. Иако је проценат малолетника припадника навијачких група свега 2,22% од укупног броја малолетника према којима су примењени васпитни налози, није на одмет истаћи утицај које друштво и одређене групе младих имају на малолетнике.

Малолетници – учешће Центра за социјални рад у малолетничким кривичним предметима, 2019-2024. године

Табела бр. 8.

УКУПНО	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.	2024.
45	5 од 9	3 од 12	4 од 4	12 од 12	5 од 5	3 од 3

Улогу коју има Центар за социјални рад као орган старатељства у кривичним поступцима према малолетницима, већ смо детаљно образложили у делу мастер рада посвећеном управо Центру за социјални рад као важној установи која помаже малолетницима ка њиховом даљем поправљању и ресоцијализацији. У предметима који су се водили пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу, а који су окончани применом васпитних налога према малолетницима, Центар за социјални рад учествовао је активно у поступању према малолетницима у тридесет и два предмета, од укупног броја предмета чији број износи четрдесет и пет. Иако не можемо рећи да је Центар за социјални рад активно учествовао у свим предметима према малолетницима, ипак примећујемо знатно побољшање учешћа Центра за социјални рад, те је надлежни орган старатељства 2021, 2022, 2023. и 2024. године био важан учесник у свим кривичним предметима према малолетницима, а који су окончани применом васпитних налога.

Малолетници као рецидивисти, 2019-2024. година

Табела бр. 9.

УКУПНО	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.	2024.
45	0 од 9	5 од 12	2 од 4	3 од 12	53 од 5	0 од 3

Малолетници рецидивисти, односно малолетници који су пре изрицање васпитних налога били склони извршењу кривичних дела, није неуобичајена појава за малолетничку делинквенцију на југоистоку Републике Србије. Једино у 2019. години ни један од

малолетника према којима је примењен васпитни налог, није претходно извршио још нека кривична дела или био склон противправном и насилничком понашању пре изрицања васпитних налога. Са друге стране половина и више од половине малолетника у 2021. години и 2023. години су малолетници који су претходно већ били склони извршењу одређених кривичних дела и исказивали друштвено неприхватљива понашања. У месецима 2024. године, односно до марта месеца који месец је последњи обухваћен предметним истраживањем, није било малолетника који су повратници, с тим да се овај статистички податак може променити до краја текуће године.

Малолетници – најчешће изрицани васпитни налози пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу, 2019-2024. година

Табела бр. 10.

ВАСПИТНИ НАЛОЗИ	(број- %) 2019.	(број- %) 2020.	(број- %) 2021.	(број- %) 2022.	(број- %) 2023.	(број- %) 2024.
Поравнање са оштећеним	2	3	0	4	1	0
Редовно похађање школе/одлазак на посао	1	7	3	1	0	1
Хуманитарни рад	6	2	1	7	4	2
Одвикавање од зависности	0	0	0	0	0	0
Укључивање у третмане у одговарајућој установи	0	0	0	0	0	0

На основу статистичких податка изложених у Табели бр. 10 можемо закључити да се у пракси Вишег јавног тужилаштва у Нишу најчешће примењују следећи васпитни налози: укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послова социјалног, локалног или еколошког садржаја (петнаест од укупног броја), затим васпитни налог редовно похађање школе или редовно одлажење на посао (тринаест од укупног броја) и васпитни налог поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела (десет од укупног броја). Са друге стране, а на основу спроведеног истраживања можемо закључити да се васпитни налог подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од

зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и васпитни налог укључивање у појединачни рад или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту уопште и не примењују а што је мана примене начела опортунитета искључиво од стране јавног тужилаштва, не и од стране Вишег суда у Нишу.

Малолетници према кривичном делу и полу, 2019-2024. година

Табела бр. 11.

КРИВИЧНО ДЕЛО	ЖЕНСКО	МУШКО
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	0	6
Насиље у породици	1	3
Утаја	0	4
Крађа	1	10
Насилничко понашање	0	7
Ситна крађа, утаја и превара	0	5
Лака телесна повреда	0	3
Уништење и отуђење туђе ствари	0	2
Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	0	1
Неовлашћено коришћење туђег возила	0	2

С обзиром на то да смо претходно изложили и предочили која су најчешће вршена кривична дела од стране малолетника у временском периоду од 2019. године до марта месеца 2024. године, а којим малолетницима учиниоцима су изречени васпитни налози пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу, напоследку, али не и најмање важно, потребно је направити разлику и разложити кривична дела и њихове учиниоце на основу полне структуре. Наиме, у Табели број 11. приказана су кривична дела која су вршена од стране малолетника према којима су примењени васпитни налози, а са десне стране колоне Табеле број 11. можемо закључити ког су пола били малолетници који су извршила кривична дела.

Са тим у вези, на основу спроведеног истраживања закључујемо да су девојчице вршиле кривична дела насиље у породици (једна девојчица малолетница) и кривично дело крађа (једна девојчица малолетница), сва остала кривична дела извршена су од стране дечака малолетника, а међу којима доминира кривично дело крађа, насилничко понашање и неовлашћења производња и стављање у промет опојних дрога.

На основу спроведеног истраживања пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу, утврђено је да се васпитни налози који се примењују према малолетницима у поступку дискреционог гоњења малолетника не примењују у довољној мери која би задовољила потребе ослобађања правосудног система од старања о багателном малолетничком криминалитету. За период дужи од пет година, јавни тужилац за малолетнике условно је одложио кривично гоњење према малолетницима у само четрдесет и пет предмета, што значи да се на годишњем нивоу око пет малолетника сусреће са применом васпитних налога, а у циљу примене алтернативних мера према малолетницима како исти не би били доведени у ситуацију формалног гоњења од стране правосудних органа. Утврђено је да је велики проценат дечака учинилаца кривичних дела, чак 95,56% а, према којима је примењено начело опортунитета, док је тај проценат знатно нижи када су у питању девојчице малолетнице и исти износи свега 4,44%. Извесно је и већ утврђено многобројним досадашњим истраживањима и стручном литературом да је проценат жена које врше кривична дела знатно мањи у односу на мушки пол. Из наведених разлога, мали број девојчица према којима су примењени васпитни налози, правда се са становишта малог броја учинилаца кривичних дела женског пола уопштено.

Извршење кривичних дела од стране младих свакако су повезана са одређеним навикама младих, као што је неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, али и њиховом израженом нетрпељивошћу, проузроковану одсуством смирености, разумевања и емпатије, те су честа и кривична дела насиље у породици или насилничко понашање, као и лаке телесне повреде. Крађа је једно од најчешће вршених кривичних дела, али тај статистички податак није ни мало изненађујући, напротив, када појави делинквентног понашања код младих припишемо одређени социјални статус малолетника и њихових породица (на пример сиромаштво, многочланост породице, незапосленост), добијемо малолетника који противправним понашањем присваја корист која му не припада ни по којем основу.

Са друге стране, Центар за социјални рад је у последњих година све активније учествовао у кривичним поступцима према малолетницима, те је исти оправдао веома важну улогу коју има у поступцима према малолетницима. У готово свим кривичним поступцима је орган старатељства уредно обављао своју дужност, вршећи одређене стручне разговоре са малолетницима на основу којих је формирао неопходна стручна мишљења која олакшавају заснивање одлуке поступајућих јавних тужилаца за малолетнике.

Можемо приметити да је најосетљивији узраст малолетника њихова шеснаеста и седамнаеста година живота. У том периоду, очигледно да долази до експанзије делинквенције уопште, али и најчешћа примена начела опортунитета везана је за наведени узраст малолетника. Када је реч о осамнаестогодишњацима, не можемо, а не приметити да се веома мали број васпитних налога примењује према истима, што је сасвим и логично с обзиром да се пунолетство стиче са навршених осамнаест година живота, те из групе малолетника, прелазимо у групу млађих пунолетника, а све до њихове двадесет и прве године живота.

Узимајући у обзир да су надлежни јавни тужиоци за малолетнике у поступцима који су се водили пред Вишим јавним тужилаштвом у Нишу, примењивали васпитни налоге, те дискреционо гонили одређени проценат малолетника на годишњем нивоу, иста констатација оправдава моћну улогу коју јавни тужилац за малолетнике има у поступцима према малолетницима. Када се претходној тврдњи дода чињеница да Виши суд у Нишу, а на основу спроведеног истраживања, није у претходних пет, шест година примењивао васпитни налоге, извесно је да је исто овлашћење у целости препуштено јавном тужиоцу за малолетнике. Као једна од главних мана примене васпитних налога искључиво од стране јавног тужиоца произилази из законског овлашћења судије за малолетнике да изриче свих пет васпитних налога, а које право је јавном тужиоцу за малолетнике сведено на прва три од укупног броја васпитних налога. Васпитне налоге који се односе на одвикавање малолетника од алкохола или других опојних средстава (дрогe) јавни тужилац не може да изриче малолетницима, те је примена ових васпитних налога изостала због пасивног држања кривичног суда. Иако су статистички подаци спроведеног истраживања утврдили да алкохол и његова конзумација представља један од битних узрока који утичу на младе, јавља се оправдана потреба за активнијем залагањем кривичног суда, а како би се према

малолетницима применили адекватни васпитни налози чија примена оправдава циљ – побољшање, васпитање и поправљање малолетника.

Примена васпитних налога, као диверзионих мера, могућа је само у оној мери у којој иста обезбеђује хуманизацију система кривичних санкција и отклањање кривичне процедуре у случајевима багателног, као и средњег криминалитета који је процентуално најзаступљенији у односу на целокупан криминалитет који врше малолетници. Врста и дужина диверзионог поступка мора бити прилагођена узрасту малолетника, његовим културним и социјалним приликама, а неуспели поступак диверзије се завршава кривичним поступком према малолетнику.²¹⁶ „Скретањем“ формалног поступка када су у питању малолетници, доприноси правилном развоју малолетника, омогућава малолетнику да увиди грешку коју је начинио, те да исту исправи, без превише строгих мера које могу бити примењене према малолетнику. Овај приступ притом не оставља негативне последице на целокупну личност малолетника. Са друге стране, заводске мере негативно утичу на развој малолетника У условима који су карактеристични за установе оваквог типа није могуће остварити свој пун развојни потенцијал, док је висок ризик од усвајања друштвено неприхватљивих образаца понашања и самоидентификовања као делинквента, те је то још један од разлога који правда неопходност чешће употребе васпитних налога према малолетницима.²¹⁷

Значајан ефекат који васпитни налози имају према малолетницима јесте ефекат „пружања шансе“, што значи стицање свести код малолетника и позитивног ефекта да се кривично дело не изврши поново због стреса и страха од вођења формалног поступка пред правосудним органима. На овај начин се младима пружа још једна шанса да у најранијем периоду њиховог сазревања и развоја изаберу прави пут, те да не прибегавају склоностима извршења кривичних дела и развојем деликвентног понашања. Важно је истаћи и индивидуализирани приступ када је у питању примена васпитних налога који се огледа кроз садржај специфичног програма реализације васпитних налога тако да одговара специфичним проблемима, стању и потребама малолетника и његовог окружења.

Међутим, без обзира на широк позитиван ефекат увођења диверзионих мера у поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела, ипак у пракси кривичног

²¹⁶М. Стојановић, В. Жунић-Павловић, *op. cit.*, стр. 57

²¹⁷В. Ивановић, А. Ивановић, *op. cit.*, стр. 150

правосуђа Републике Србије, примена васпитних налога није на задовољавајућем нивоу. Оно што отежава успешну примену и реализацију васпитних налога јесте пре свега недовољна законска и подзаконска регулатива. С обзиром да је у Републици Србији донет Правилник о извршењу васпитних мера посебних обавеза, истиче се важност доношења сличног подзаконског акта у циљу посебног регулисања извршења и примене васпитних налога, а који недостаје у правном систему Републике Србије. Иако је важна улога Центра за социјални рад, ипак проблем се може јавити и у недостатку довољног броја стручног особља за рад са малолетницима, као и недостатак институционалних капацитета у локалним заједницама. О томе да на релацији система социјалне заштите и правосуђа заиста постоје проблеми у комуникацији, сведоче и непрецизности у евидентирању васпитних налога. Тако из евиденција Републичког завода за социјалну заштиту произилази да се примењује значајно већи број васпитних налога него из евиденције Републичког завода за статистику, при чему се ова друга установа руководи подацима које добија од судова и тужилаштва. Јасно је да оваква ситуација не може погодвати објективном евалуирању постигнутих резултата, нити осмишљавању будућег стратешког приступа који би се базирао на отклањању уочених проблема.

Интересантан негативан утицај примене алтернативних мера према малолетницима је свакако и јављање повода за манипулацију малолетним лицима од стране пунолетних лица. Услед постојања могућности да за дело које су извршили не буду кажњени колико и пунолетне особе, малолетници могу бити изманипулисани од стране старијих да ће, и уколико буду ухваћени и процесуирани, као казну добити диверзиону меру, која није сразмерна потенцијалном профиту који могу остварити вршећи криминалне делатности.²¹⁸

Без обзира на предности и мане које прате алтернативне мере у поступању према малолетницима, не може се умањити допринос истих побољшању законодавног система Републике Србије и система реаговања на малолетнички криминалитет уопште. Оне омогућују избегавање кривичног поступка, самим тим и неминовне последице које осуђени малолетници носе са собом током каснијег живота, као што је етикетирање. Омогућавају и суочавање малолетника са последицама дела које је учинио. Прихватајући кривицу, они

²¹⁸В. Ивановић, А. Ивановић, *op. cit.*, стр. 153

настоје да надокнаде причињену штету и притом начин на који то чине не оставља дубоке и трајне негативне последице по њихов развој, касније могућности и живот уопште.²¹⁹

²¹⁹В. Ивановић, А. Ивановић, *op. cit* , стр. 150

ЗАКЉУЧАК

Почев од 2006. године, саставни део кривичног законодавства је и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, а који у својим првим одредбама регулише управо примену диверзионих мера према малолетницима – васпитне налоге, као и примену начела опортунитета према малолетницима. Ипак, сведоци смо слабе примене ових мера, иако из године у годину, исте заузимају све значајније место у систему алтернативних кривичних мера које се примењују према малолетницима. Свакако да је неопходно улагати у даље едуковање стручне, али и лаичке јавности, како би се лакше остварили циљеви који се желе постићи применом начела опортунитета. Потребно је да стручна, али и шира јавност буду упућене у то каква стратегија и какви циљеви стоје иза избегавања кривичног поступка према малолетним учиниоцима кривичних дела, јер у противном ове мере се могу доживети као пука болећивост према онима који то можда и не заслужују.

Стање малолетничке делинквенције је забрињавајуће, што указује на неопходност успостављања и примене најразличитијих механизма којима се остварује васпитни утицај на малолетнике, јер је кривичноправна реакција само последње средство коме се прибегава када је малолетничка делинквенција у питању.²²⁰ Чешћом применом начела опортунитета, постигло би се управо проналажење решења којим би било омогућено постизање циља, односно преваспитање малолетника ван формалног кривичног поступка. Веома је битно да се дискреционим гоњењем малолетника оствари сврха поступања према малолетницима – проналажење проблема због којег је дошло до делинквентног понашања, да малолетник разуме и схвати значај свога дела, те да исти преузме, у домену својих могућности, одговорност за учињено кривично дело, а како не би даље вршио кривична дела.

Особености кривичног поступка према малолетницима дају му карактер посебног поступка, који је у складу са основном концепцијом „пружања заштите и помоћи малолетнику“.²²¹ Из кривичног поступка према малолетницима проистиче потреба за испитивањем личности и потребама малолетника. Одређивање и заступање њихових интереса подељено је између више субјеката, без обзира на њихово формално својство процесноправног субјекта: суда, јавног тужиоца, органа старатељства, родитеља, браниоца.

²²⁰Т. Бугарски, *op. cit.* стр. 113

²²¹С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *op. cit.* стр 171

Присуство и неопходност ауторитета одраслих законски је неопходно, али и оправдано уколико омогућава постизање „циљева личног развоја“ малолетника. Претпоставља се да одређена ограничења у вршењу права, мотивисана потреба заштите малолетника као личности у развоју и његовом неспособношћу да самостално одреди сопствене интересе, задиру у саму суштину малолетникових људских права, мењајући њихов смисао. Сматра се да су ограничења малолетникових права двострука: због кршења објективног права и због посебних „потреба за заштитом“.²²²

Ратификованом Конвенцијом Уједињених Нација о правима детета, малолетном делинквенту пружају се права која су у ширем домену у односу на универзално прихваћене гаранције људских права. Иако реакција у својој основи мора имати подесну правну процедуру како би се утврдила одговорност малолетника, ипак је у многим случајевима формалност судског поступка одликована исувише строгим условима и начином поступања према малолетнику, односно непропорционалношћу у односу на извршено кривично дело и личност и стање малолетника. Поред свих уведених реформи малолетничког кривичног права, потребно је даље прилагодити одредбе кривичног поступка модерним стандардима људског права, чешће дискреционо гонити малолетнике, а што би гарантовало доследну и потпуну заштиту малолетника као процесног субјекта.

Половином деведесетих година 20. века, најпре на основу експеримената, а затим и путем примене тзв. „алтернативних мера“; у великом броју земаља формирао се сасвим нови научни и друштвени приступ у реаговању на малолетничко преступништво, познат као ресторативна правда (*restorative justice*). Добра искуства у пракси, допуњена позитивним теоријским налазима и подршком правосуђа, утицали су да се примена модела ресторативне правде оцењује као ефикасно средство у сузбијању малолетничког преступништва.²²³ Опција ресторативне правде сагледава штетност извршеног кривичног дела за: жртву, друштво и извршиоца, фокусира интервенцију на поравнање и поправљање штете, активно укључујући извршиоца, који је одговоран за штету коју је учинио.²²⁴

Када је реч о малолетничкој делинквенцији и малолетничком понашању уопште, исто у свему осликава једно друштво у целини, навике, животни стандард друштва, начин живота у једној земљи. Уколико млади током свог одрастања исказују делинквентна

²²²*Ibid*, стр. 172

²²³С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *op. cit.*, стр. 307

²²⁴*Ibid*

понашања, срж самог проблема евидентно треба потражити у самом друштву у којем млади данас одрастају. На основу досадашњих спроведених истраживања, може се извести закључак о структури и квантитету извршених кривичних дела од стране малолетних учиниоца.

У сфери малолетничког кривичног законодавства у Републици Србији, иако је исто реформисано доношењем важећег Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, није на одмет истаћи да је исти закон на снази још од 2006. године, те да исти није мењан у протеклих осамнаест година. За целокупан период, мењани су други законици који регулишу кривичноправну материју, Кривични законик, Законик о кривичном поступку, међутим из нејасних разлога још увек нису извршене измене и допуне важећег закона који регулише на посебан начин кривичноправну материју када су у питању малолетници као учиниоци кривичних дела. Дискреционо кривично гоњење малолетника је законом осмишљен приступ малолетницима, међутим истом начелу свакако недостаје чешћа примена у пракси, нарочито на подручју југоисточне Србије.

У прилог претходном, на не тако завидном нивоу је и пракса Вишег суда у Нишу која иде у прилог наводима о недовољно развијеном систему примене начела опортунитета према малолетним учиниоцима кривичних дела. Чињеница да у временском периоду од 2019. до 2024. године нису вођени поступци за примену васпитних налога према малолетницима свакако може бити поражавајућа за кривичноправни систем једне државе. Без обзира на то што се углавном васпитни налози примењују и одређују од стране јавног тужиоца за малолетнике, суд, као правосудни орган, мора ревносно испуњавати улогу заштитника права свих грађана, чијим се посредством достиже правда. Дакле, на југоисточном подручју малолетника уопште је „или-или“: или јавни тужилац у најранијој фази примени начело опортунитета, те одбаци кривичну пријаву, или суд спроведе формални поступак према малолетном учиниоцу кривичног дела. Надлежним правосудним органима на располагању стоји читав дијапазон овлашћења и могућности решавања конкретних кривичних ствари, те одлучивање представља, у својој сржи, много више од самог тумачења и примена законских одредби на прави начин.

Са друге стране, уколико се осврнемо на спроведено истраживање пред Вишим јавним тужилаштом у Нишу, можемо извести закључак да је јавни тужилац моћна фигура

малолетничког кривичног система када је реч о поступању према малолетним делинквентима на подручју југоисточне Србије. Увезано се претходно изнетим закључком, јавни тужилац за малолетнике Вишег јавног тужилаштва у Нишу једини је актер који примењује и спроводи алтернативне мере према малолетницима, а што потврђује „или-или“ ситуацију пред Вишим судом у Нишу. У оним ситуацијама, када јавни тужилац не одлучи о примени начела опортунитета и не нађе да има места дискреционом кривичном гоњењу малолетника, јавни тужилац за малолетнике предлаже покретање поступка према малолетнику, те Виши суд у Нишу спроводи поступак према малолетницима, без обзира на законом дата овлашћења. Са тим у вези, иако очигледно постоји воља јавних тужилаца да поступају блаже према малолетницима, исти су законом ограничени на примену само неких од врста васпитних налога када је реч о условном покретању поступка, док се кривични суд не бави наведеним питањима. Иако ситуација није на завидном нивоу на југоисточном подручју Републике Србије, те се начело опортунитета и не примењују у довољној мери, ипак расте тенденција примене наведеног начела према малолетницима, те остаје нада да ће се у годинама пред нама све чешће примењивати алтернативне мере према малолетницима, уз учешће свих субјеката малолетничког кривичног процесног права, а у циљу ефикасне заштите малолетних учинилаца кривичних дела.

Из претходно изнетих разлога, неопходно је утицати на даљу реформу малолетничког кривичног законодавства у Републици Србији, фокусирати се на „скретање“ кривичног поступка дискреционим гоњењем малолетника, а како би се млади сачували од штетног утицаја кривичних санкција. *Док је млад, свако верује да је свет почео да постоји тек кад се он родио и да све, заправо, постоји само њега ради,*²²⁵ те је неопходно пружити младима шансу за поправком, преваспитањем, њиховим исправљањем и упућивањем на живот без трагова било каквог облика антисоцијалног и делинквентног понашања у будућности

²²⁵Ј.В.Гете

ЛИТЕРАТУРА

1. Саша Кнежевић, *Кривично процесно право – општи део*, Ниш, 2019, Правни факултет Универзитета у Нишу;
2. Владимир Вековић, *Систем извршења кривичних санкција*, Београд, 2010, Београд;
3. Војислав Ђурђић, Дискреционо гоњење малолетних учинилаца кривичних дела, *Теме: часопис за друштвене науке Универзитета у Нишу*, бр. 2, Vol. XXXV, стр. 404-420;
4. Даница Васиљевић, Васпитни налози и посебне обавезе са посебним освртом на улогу школе; у: Радовановић Добровоје (ур.), *Поремећаји понашања у систему образовања*, Београд, 2008, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, стр. 359-373;
5. Марија Гојковић, Гордана Гаврић, Раде Бабовић, Малолетничка делинквенција као проблем савременог доба, *Зборник радова Бања Лука, Поремећаји у понашању деце и младих*, бр. 1/2022, vol. VII, стр. 149-158;
6. Слободанка Константиновић Вилић, Миомира Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011, Правни факултет Универзитета у Нишу;
7. Слободанка Константиновић Вилић, Миомира Костић, Весна Николић Ристановић, *Криминологија*, Ниш, 2012, Правни факултет Универзитета у Нишу;
8. Сања Њопић, Снижавање старосне границе кривичне одговорности: вечита дилема?, *Часопис за кривичне науке Crimen*, Правни факултет Универзитета у Београду, бр. 3/2023, Vol. XIV, стр. 235-247;
9. Мило Бошковић, *Криминологија*, Нови Сад, 2007, Правни факултет Универзитет у Новом Саду;
10. Ђорђе Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2010, Правни факултет Универзитета у Београду;
11. Филип Мирић, *Савремена схватања феноменологије и етиологије малолетничке делинквенције – докторска дисертација*, Ниш, 2014, Правни факултет у Нишу;
12. Владимир Вековић, Породица порекла и малолетничка делинквенција, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 80, Vol. LVII, стр. 259-274;
13. Златко Николић, Агресивна понашања, узроци, последице и могућности сузбијања; у: Крон Лепосава (ур.), *Насилнички криминал, етиологија, феноменологија, превенција*, Београд, 2010, Институт за криминолошка и социолошка истраживања Београд, стр. 21-34;
14. Тајана Бугарски, Бранислав Ристивојевић, Милана Писарић, Фактори малолетничког криминалитета – значајни егзогени фактори и њихове практичне импликације у судском поступку, *Социолошки преглед*, бр. 1, Vol. L, стр. 59-89;
15. Марија Стојановић, Весна Жунић-Павловић, Васпитни налози – савремени облик реаговања на малолетничку делинквенцију, *Зборник радова Правног факултета у Косовској Митровици - Право у функцији развоја друштва*, бр. 1/2019, Vol. II, стр. 51-67;
16. Александар Радованов, Иван Јоксић, Положај малолетника у породичном и кривичном праву Републике Србије, *Војно дело*, бр. 6, Vol. LXX, стр. 154-165;
17. Драгана Чворовић, Јавни тужилац као моћна фигура савременог кривичног процесног законодавства; у: Hugson Марина, Зоран Стевановић (ур.), *Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очување животне средине*, Београд, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 2015, стр. 223-236;

18. Милена Банић, Место и улога браниоца у кривичном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела у Републици Србији, у: Стевановић Ивана (ур.), *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, Београд, Центар за права детета, 2012, стр. 116-121;
19. Снежана Циглер, Дискрециона оцена као критеријум разграничења начела легалитета и опортунитета кривичног гоњења, *Анали Праног факултета у Новом Саду*, бр. 6, Vol. XLII, стр. 635-652;
20. Станко Бејатовић, Војислав Ђурђић, Милан Шкулић, Горан Илић, Јасмина Киурски, Марина Матић, Радован Лазић, Светлана Ненадић, Верица Трнинић, *Примена начела опортунитета у пракси: изазови и препоруке*, Београд, 2012, Удружење тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије;
21. Светлана Ненадић, Ивана Миљуш, Опортунитет на клацкалицы – од претпоставке невиности осумњиченог до пресуђене ствари, *Crimen: Часопис за кривичне науке Правног факултета у Београду*, бр. 2, vol. XIV, стр. 154-170;
22. Јурај Брозовић, Начело опортунитета у хрватском казненом процесном праву: нова рјешења и могућности практичне примјене, *Правник: часопис за правна и друштвена питања Правног факултета у Загребу*, бр. 90, Vol. XLV, стр. 15-30;
23. Биљана Пухарић, Ивана Радић, Примјена начела сврховитости према малолетницима, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу Загреб*, Vol. XXII, бр. 2, стр. 635-670;
24. Јасмина Играчки, Љепосава Илијић, Криминалитет малолетника – стање у свету и у Србији, *Страни правни живот*, бр. 1, Vol. LX, стр. 185-200;
25. Иван Дузлевски, Никола Пантелић, *Приручник за кривични поступак*, Београд, 2020, Службени гласник;
26. Татјана Бугарски, Васпитни налози као диверзиони модел поступања и њихова примена у пракси Вишег јавног тужилаштва и Вишег суда у Новом Саду, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1, vol. XLIX, стр. 89-116;
27. Драган Јовашевић, Положај малолетника у новом кривичном праву Републике Србије, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, бр. 3, Vol. XLV, стр. 465-486;
28. Александар Гаврић, Изрицање и примена васпитних налога; у: Стевановић Ивана (ур.), *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, Београд, Центар за права детета, 2012, стр. 161-171;
29. Слободанка Константиновић-Вилић, Миомира Костић, *Систем извршења кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Ниш, 2011, Центар за публикације Правног факултета Ниш;
30. Владимир Ивановић, Ангелина Ивановић, Васпитни налози као облик имплементације диверзионих програма-критички осврт, *Зборник института за криминолошка и социолошка истраживања Београд*, бр. 2-3, Vol. XXXIX, стр. 143-156;
31. Иван Топалов Пауновић, Васпитни налози-примена начела опортунитета према малолетним учиниоцима кривичних дела, *Бранич Адвокатске коморе Србије*, бр. 1-25, Vol. CXXX, стр. 163-171;
32. Јасна Хрнчић, Андријана Радоичић, Анализа праксе предлагања суду васпитног налога или васпитне мере од стране центара за социјални рад, *Годишњак Факултета политичких наука у Београду*, бр. 20, Vol. XII, стр. 69-87;

ПРАВНИ ИЗВОРИ:

1. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005;
2. Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр, 107/2005 – испр, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019;
3. Закон о ратификацији Конвенције Уједињених Нација о правима детета, *Службени гласник СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Службени гласник СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97;
4. Закон о уређењу судова, *Службени гласник РС*, бр. 10/2023;
5. Закон о уређењу судова, *Службени гласник РС*, бр. 116/2008 и 104/2009;
6. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021;
7. Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2009;
8. Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021-одлука УС и 62/2021-одлука УС;
9. Законик о кривичном поступку од 2001. године, *Службени лист СРЈ*, бр. 70/2001 и 68/2002 и *Службени гласник РС*, бр. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – др. закон, 49/2007, 20/2009 – др. закон и 72/2009;
10. Закон о судовима за младеж, *НН* 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19;
11. Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку, *Службени лист Црне Горе*, бр. 064/11 од 29.11.2011, 001/18 од 04.01.2018.
12. Закон за правда за децата, *Службен весник на РСМ*, бр. 66 од 20.03.2024. година
13. Закон о казенском поступку, *Урадни лист РС*, уредно пречишчено беседило, 96/22 – одл. УС, 89/23 – одл. УС in 53/24;
14. Казенски законик, *Урадни лист РС*, шт. 50/12 – уредно предишчено беседило, 54/15, 6/16 – попр. 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 – ZZNSPP in 16/23;
15. Правилника о организацији, нормативама и стандардима рада центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – др. правилник, 1/2012 – др. правилник, 51/2019, 12/2020 и 83/2022

СТРАНИ ИЗВОРИ:

1. Susan Young, Ben Greer, Richa Church, *Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: a global perspective*, *VJPsych Bulletin* br. 1, Vol. 42, str. 21-29;
2. Megan Kurlychek, Brian Johnson, The Juvenile Penalty: A Comparison of juvenile and young adult sentencing outcomes in criminal court, *Criminology, Criminal Justice Periodicals*, issue 2, vol. 42, str. 485-517;
3. Brendan Lim, The normativity of the principle of legality, *Melbourne University Law Review*, br. 2, vol. XXXVII, str. 372-414;
4. W. Gove, R. Crutchfield, The Family and Juvenile Delinquency, *The sociological Quartely*, br. 3, Vol. 23, str. 301-319;
5. S. Tarolla, E. Wagner, J. Rabinowitz, J. Tubman, Understanding and treating juvenile offenders: A review of current knowledge and future directions, *Agression and violent behavior*, Vol. 7, str. 125-143

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ:

1. Пресуда Врховног суда Кзз 740/2020 од дана 02.11.2020. године <https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/kzz-7402020-presu%C4%91ena-stvar-odlaganje-kr-gonjenja> преузета дана 31.07.2024. године
2. Jugendgerichtsgesetz преузето са <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html> дана 23.08.2024. године
3. Подаци преузети са Републичког завода за статистику <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/pravosudje/maloletni-ucinioci-krivicnih-dela/> дана 21.04.2024. године

САЖЕТАК

Дискреционо кривично гоњење малолетника

Доношењем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица 2005. године, српско кривично законодавство добило је отворен пут ка побољшању положаја малолетника као учинилаца кривичних дела. На међународном плану постоји значајан искорак у доношењу одређених Конвенција којима је регулисан положај деце, као што је Конвенција о правима детета донета под окриљем Уједињених Нација, а којом су утначена основна права деце. Увођењем и применом новог начела кривичног законодавства, начела ресторативне правде, исто је подигнуто на виши ниво, а са тежњом ка што ефикасној заштити малолетника и сузбијању глобалног проблема - малолетничке делинквенције.

Развој данашњег друштва условио је све чешћу појаву малолетничке делинквенције, а која у свему представља проблем данашњег света која још увек није на најефикаснији начин регулисана. Многобројни фактори, од породице и окружења у којима млади одрастају, па све преко образовања, друштва, социјалних и економских фактора, утичу на младе и резултирају њиховим друштвено недозвољеним понашањем. Какви су нам млади, такво нам је друштво, а како на младима свет остаје, битно је развити ефикасну државну реакцију на малолетничку делинквенцију. Мастер рад посвећен је пре свега указивању на појам и проблем малолетничке делинквенције, са акцентом на државну реакцију на малолетничку делинквенцију. Уводни део мастер рада посвећен је проучавању младих, теоријским излагањем њихових живота и фактора који делују на младе. Када је реч о кривичном праву, мастер рад садржи и детаљно објашњење кривичноправног и кривичнопроцесног положаја малолетника, а како бисмо на најбољи начин разумели положај малолетних преступника у кривичном праву Републике Србије.

Мастер рад подељен је на два главна дела - теоријски и емпиријски део рада. Теоријски део мастер рада посвећен је пре свега објашњењу најважнијих начела кривичног процесног права - начелу легалитета и начелу опортунитета, као и њиховом повезаношћу са пресумпцијом невиности и пресуђеном ствари. Мастер рад садржи и део посвећен упоредном праву, а која метода је примењена ради упознавања малолетничког кривичног

законодавства међу државама региона, а све у циљу указивања на мане и предности националног законодавства.

Централни део мастер рада посвећен је дискреционом кривичном гоњењу малолетника, законским и подзаконским формулацијама, анализом националног законодавства и навођењем услова за примену начела опортунитета према малолетницима. Након теоријског дела, мастер рад је поткрепљен емпиријским истраживањем која се односе на примену васпитних налога према малолетницима, а којим истраживањем се потврђују наводи да је неопходно чешће примењивати начело опортунитета према малолетницима ради успешније борбе са малолетничком делинквенцијом, а у циљу пружања малолетницима шансу за нови почетак ван криминалних активности.

Веома важну улогу у поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела, имају субјекти кривичног процесног права, кривични суд, бранилац малолетника, а нарочито јавни тужилац за малолетнике који је важност те улоге оправдао управо честом применом начела опортунитета према малолетницима. Центар за социјални рад, као стручан орган, такође заузима своје место у малолетничким кривичним предметима, а који својим радом доприноси разумевању малолетника и успешном даљом ресоцијализацијом малолетника.

Закључно, иако се Република Србија може поносити уређеним малолетничким кривичним законодавством, неспорно је да с у истом неопходне одређене иновације, реформе и усклађивање са међународним стандардима, а све са једним циљем - да се најмлађим члановима друштва омогући пут ка некој бољој будућности.

Кључне речи: *малолетници, делинквенција, опортунитет, дискреционо гоњење, васпитни налози*

SUMMARY

Discretionary criminal prosecution of juvenile

The adoption of the Law of juvenile offenders and criminal protection of juveniles in 2005. the Serbian criminal legislation was allowed to improve the position of juvenile offenders. On the international level, there is a significant step forward in adopting certain Conventions that regulate the position of children, such as the Convention on the Rights of the Child adopted under the auspices of the United Nations, which specifies the basic rights of children. With the introduction and application of a new principle of criminal legislation, the principle of restorative justice, the same was raised to a higher level, to protect the offender as efficiently as possible and suppress the global problem, juvenile delinquency.

The development of today's society has led to the increasingly frequent occurrence of juvenile delinquency, which in everything represents the problem of today's world, which is still not regulated most efficiently. Numerous factors, from the family and the environment in which young people grow up, through education, society and social and economic factors, influence young people and result in socially unacceptable behavior. Since our world rests on young people, it is important to develop an effective state response to juvenile delinquency. The master's thesis is primarily devoted to pointing out the concept and problem of juvenile delinquency, emphasizing on the state's reaction to juvenile delinquency. The introductory part of the master's thesis, is devoted to the study of young people, with a theoretical exposition of their lives and the factors that affect them. When it comes to criminal law, the master's thesis also contains a detailed explanation of the criminal law and criminal procedural position of juveniles, and to best understand the position of juvenile offenders in the criminal law of the Republic of Serbia.

The Master thesis is divided into two main parts - theoretical and empirical part. The theoretical part of the master's thesis is primarily devoted to the explanation of the most important principles of criminal procedural law - the principle of legality and the principle of opportunity, as well as their connection with the presumption of innocence and the adjudicated matter. The master's thesis also contains a part devoted to comparative law, and which method was applied to familiarize with the juvenile criminal legislation among the countries of the region, all with the aim of pointing out the shortcomings and advantages of the national legislation.

The central part of the master's thesis is dedicated to discretionary criminal prosecution of minors, legal and by-law formulations, analysis of national legislation and stating the conditions for the application of the principle of opportunity towards minors. After the theoretical part, the master's thesis is supported by empirical research related to the application of educational orders to minors, which research confirms the statement that it is necessary to apply the principle of opportunity to minors in order to more successfully fight against juvenile delinquency, and in order to provide minors with a chance for a new beginning outside of criminal activities.

Subjects of criminal procedural law, the criminal court, the defense attorney for minors, and especially the public prosecutor for minors, have a very important role in proceedings against juvenile offenders, who justified the importance of that role by the frequent application of the principle of opportunity to minors. The Center for Social Work, as an expert body, also takes its place in juvenile criminal cases, and with its work contributes to the understanding of juveniles and the successful further resocialization of juveniles.

In conclusion, although the Republic of Serbia can be proud of its regulated juvenile criminal legislation, it is undeniable that certain innovations, reforms and harmonization with international standards are necessary, all with one goal - to provide the youngest members of society with a path to a better future.

Key words: *juveniles, delinquency, opportunity, discretionary prosecution, educational orders*

БИОГРАФИЈА

Теодора Д. Манић рођена је дана 25.12.1999. године у Неготину. Завршила је основну школу “Бранко Радичевић” у Неготину са одличним успехом, као носилац дипломе “Вук Караџић”. Након завршетка основне школе, 2014. године уписује природно-математички смер једне од најстаријих гимназија у Републици Србији, Неготинске гимназије. Средњу школу завршила је са одличним успехом, након чега је 2018. године уписала основне академске студије права на Правном факултету Универзитета у Нишу. Основне академске студије права, завршила је након четири године студирања, новембра месеца 2022. године са просечном оценом 8,50. У именик Адвокатске коморе Ниш уписана је од марта месеца 2023. године као адвокатски приправник. Као адвокатски приправник, стаж за полагање правосудног обавља у адвокатској канцеларији у Нишу, а ради стицања практичних знања и вештина за касније бављење адвокатуром. Мастер студије права уписује 2023. године на Правном факултету Универзитета у Нишу, а у школској години 2023/2024. положила је све испите са просечном оценом 10.00, укључујући и обављену стручну праксу и израду студијско истраживачког рада на тему “Примена васпитних налога у поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела”. Током студија, учествовала је на симулацији кривичног поступка и била је члан организације студената права - Elsa. Од страних језика говори енглески и немачки и познаје рад на рачунару.

ИЗЈАВЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Велику захвалност исказујем најпре свом ментору, изванредном професору др Ивану Илићу, због посвећености, разумевања и стрпљења, а што је резултирало успешном израдом мастер рада и завршетку мастер студија права. Захвална сам на дивној сарадњи током студирања, а која је обележена не само успешном реализацијом овог рада, већ свим пређашње постигнутим резултатима.

Највећу захвалност одајем својим родитељима, да није било вас, не би било неба до чије висине и слободе бих могла сањати снове које данас живим. Данас сам постала оно што јесам, јер сте ви веровали у мене.

Хвала мојој породици и оним људима које неизмерно волим, уз вашу љубав је све могуће. Хвала и свим пријатељима и колегама који су употпунили остварење овог сна. Хвала свима који су били део како мојих академских, тако и део свих мојих животних путева. За све људе које волим, хвала што је уз вас било лакше.

Овај мастер рад посвећен је онима који би и данас били ту, да рај није толико далеко.